

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Підручник

Колектив авторів

Керівник авторського колективу
доктор юридичних наук, доцент *Кобзар О.Ф.*

видання друге, доповнене та перероблене
У двох частинах

Частина 1
«Досудове провадження»

Дніпро
«Ліра ЛТД»
2017

УДК 343.11
К 82

*Ухвалено до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 3 від 23.11.2017)*

Рецензенти:

Лукашевич В.Г. – завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права ім. В. Сташиса Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України.

Чаплинський К.О. – завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Коваленко В.Д. – суддя Апеляційного суду Дніпропетровської області.

Курагченко М.В. – заступник начальника – начальник СУ ГУНП в Дніпропетровській області.

К 82 Кримінальний процес : підруч. / Бойко О.П., Гаркуша А.Г., Захарко А.В., Литвинов В.В., Рогальська В.В., Сербін М.М., Солдатенко О.А., Федченко В.М., Черняк Н.П./ кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О.Ф. Кобзар. – У 2-х ч. Ч. 1. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017 – 337 с.

ISBN 978-966-383-459-4

Підручник містить аналіз законодавства, що регулює проведення досудового провадження в кримінальному процесі. Матеріал систематизовано за основними темами відповідно до потреб побудови навчального процесу вищих навчальних закладів юридичного профілю.

Підручник буде корисний як студентам, аспірантам та викладачам вищих юридичних навчальних закладів, так і практичним працівникам (слідчим, прокурорам, слідчим суддям, адвокатам).

ISBN 978-966-383-459-4

УДК 343.11

© Автори, 2017
© ДДУВС, 2017
© Ліра ЛТД, 2017

З М І С Т

Список основних скорочень.....

Передмова

Розділ 1. Загальні положення

- § 1.1. Поняття, сутність та система кримінального процесу.....
- § 1.2. Кримінальне процесуальне законодавство
- § 1.3. Докази та доказування
- § 1.4. Суб'єкти кримінального провадження
- § 1.5. Процесуальні документи та фіксування кримінального провадження... ..
- § 1.6. Процесуальні строки та витрати. Інститут відшкодування у кримінальному провадженні.
- § 1.7. Заходи забезпечення кримінального провадження їх система та види.....
- § 1.8. Запобіжні заходи

Розділ 2. Досудове провадження

- § 2.1. Загальні положення досудового розслідування
- § 2.2. Слідчі (розшукові) дії, їх система та види
- § 2.3. Негласні (слідчі) розшукові дії
- § 2.4. Повідомлення особі про підозру
- § 2.5. Зупинення досудового розслідування
- § 2.6. Закінчення досудового розслідування
- § 2.7. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків
- § 2.8. Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень

Розділ 3. Особливі порядки кримінального провадження.

- § 3.1. Кримінальне провадження на підставі угод
- § 3.2. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення
- § 3.3. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб
- § 3.4. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх
- § 3.5. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Бібліографічний список

Перелік скорочень

ВРУ – Верховна Рада України
ВССУ – Вищий спеціалізований суд України
ВСУ – Верховний Суд України
ГПУ - Генеральна прокуратура України
ДК ВСУ - Державна кримінально-виконавча служба України
ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄК ЗПОС - Європейська конвенція про захист прав і основних свобод
КСУ - Конституційний Суд України
ККУ – Кримінальний кодекс України
КАС – Кодекс адміністративного судочинства
КМУ – Кабінет міністрів України
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
МЮ – Міністерство юстиції
МВСУ – Міністерство внутрішніх справ України
ПЗМХ – превентивні заходи медичного характеру
ПЗВХ – превентивні заходи виховного характеру
СБУ – Служба безпеки України
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НПУ – Національна поліція України

Передмова

Новий кримінальний процесуальний кодекс України суттєво модернізував порядок здійснення кримінального провадження, запровадив низку нових інститутів, до яких слід віднести інститут слідчого судді, заходів забезпечення кримінального провадження, негласних слідчих (розшукових) дій, укладення угод тощо. Аналіз його новацій свідчить про те, що законодавець не просто оновив кримінальне процесуальне законодавство, а здійснив його докорінні зміни, що, по суті, мають наслідком зміну парадигми кримінальних процесуальних відносин, сталих підходів до розуміння його засадничих положень. Це зумовило необхідність розробки підручника з кримінального процесу, побудованого на оновлених концептуальних підходах до визначення його структури та змісту, в якому систематизовано та комплексно проаналізовано норми Кримінального процесуального кодексу України, сформульовано нові дефініції, запропоновано нові підходи до викладення навчального матеріалу, що дозволить усвідомити сутність нового кримінального процесу України.

Глави підручника побудовані послідовно, логічно, супроводжуються глибоким аналізом законодавства, практики Європейського суду з прав людини, з питань судового провадження, з перегляду судових рішень, виконання судових рішень, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, і з питань міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Вказані положення дають змогу студентам на належному рівні підготуватися до практичної діяльності, що сприятиме формуванню у них нової правової свідомості, в основі якої – пріоритет прав і свобод людини, а також усвідомлення обов'язку держави щодо їх утвердження та забезпечення.

Підручник буде корисним для студентів юридичних вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, науковців. Він може бути використаний і у практичній діяльності працівників правоохоронних органів та суду, адже при викладенні окремих положень, що мають спірний характер у процесі правозастосування, автори на підставі аналізу норм діючого законодавства, нової слідчої, прокурорської та судової практики пропонують оптимальні, на їх погляд, шляхи вирішення таких питань.

Підручник може використовуватися у вищих навчальних закладах 1 – 4 рівнів акредитації Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України та інших міністерств, що здійснюють підготовку фахівців за спеціальностями «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність».

Розділ 1. Загальні положення

1.1. Поняття, сутність та система кримінального процесу

1.1.1. Поняття кримінального процесу

Кримінальний процес (кримінальне судочинство) — це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду з попередження, виявлення, розкриття і розслідування злочинів, викриття осіб, винних в їх скоєнні, і застосування до них заходів кримінального покарання чи іншого впливу, а також реабілітації невинуватих, що відбувається через правовідносини, які виникають у зв'язку з цією діяльністю між органами і особами, котрі беруть в ній участь.

Узагальнюючи різноманітність визначень кримінального процесу можна прийти висновку, що **це поняття характеризується наступними трьома основними елементами:**

1. Чітка система діяльності визначених у законі державних органів, посадових осіб та інших учасників процесу, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності.
2. Правовідносини, які виникають під час цієї діяльності.
3. Обов'язкова правова регламентація діяльності й відносин, які виникають на її основі.

Не існує одноманітного підходу до вивчення поняття кримінального процесу і за кордоном. Наприклад, німецькі юристи схиляються до визначення, що кримінальний процес — це врегульований законом рух кримінальної справи з метою постановлення вироку. Бачимо, що до даного визначення не включені правовідносини, які виникають при цьому. В більшості англосаксонських країн кримінальний процес визначається як боротьба або змагання між обвинувачем і особою, яка притягається до кримінальної відповідальності.

Слід запам'ятати, що поняття **“кримінальний процес” в юридичній теорії і практиці застосовується в чотирьох значеннях:**

1. як діяльність державних органів і посадових осіб щодо порушення, розслідування та вирішення кримінальних справ по суті;
2. як галузь права (кримінальне процесуальне), що регулює цю діяльність;
3. як правова наука, що досліджує вказану діяльність;
4. як навчальна дисципліна, в ході викладання якої вивчаються теоретичні основи кримінально-процесуального права, норми кримінально-процесуального закону і практична кримінально-процесуальна діяльність¹.

Наука кримінального процесу, є складовою частиною правової науки. Вона розробляє теорію кримінального процесу, вивчає діюче кримінально процесуальне право в цілому, його інститути й норми, практику їх застосування органами досудового розслідування, прокуратури і суду, а

також історичний шлях розвитку кримінального процесу. Метою цього вивчення є пізнання соціальної та правової суті, запозичення досвіду законодавчого регулювання окремих процесуальних інститутів у зарубіжних країнах, надання допомоги суддям, слідчим, прокурорам і адвокатам у правильному тлумаченні і застосуванні норм кримінально-процесуального права.

Наука кримінального процесу розробляє рекомендації з вдосконалення кримінального судочинства.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна будується на базі науки кримінального процесу, кримінально-процесуального права і практики його застосування органами досудового розслідування, прокурорами, судами і адвокатами.

В предмет вивчення кримінального процесу як навчальної дисципліни входить засвоєння теорії кримінального процесу, кримінального процесуального законодавства і практики його застосування відповідними суб'єктами процесу, основи кримінального процесу зарубіжних країн, вміння правильно тлумачити і застосовувати норми Кримінального процесуального кодексу, самостійно поповнювати процесуальні знання, захищати конституційні права і свободи, законні інтереси громадян, суспільства і держави. Особливий наголос робиться на детальному вивченні всіх стадій кримінального процесу.

1.2.1. Зміст і завдання кримінального процесу.

Основні завдання кримінального процесу випливають зі статті 3 Конституції України, в якій сказано: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави”.

Ці конституційні положення (стаття 3 Конституції України) знайшли відображення у Кримінальному процесуальному кодексі.

Виходячи із вищезазначеного слід мати на увазі, що з метою охорони і захисту цих соціальних цінностей перед Кримінальним процесом, як і перед іншими галузями права, ставляться конкретні завдання з урахуванням змісту їх предметів регулювання. Завдання кримінального процесу визначені у ст. 2 КПК України.

Так **кримінальний процес** повинен забезпечити **захист** особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана

необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Новий КПК, як і КПК 1960 року, пов'язує призначення кримінального судочинства із захистом основних цінностей і норм суспільства, до яких відносяться в першу чергу права людини. Таке призначення кримінального судочинства відповідає стандартам, що містяться в міжнародно-правових документах (див.: резолюцію сьомого Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками; Основні принципи незалежності судових органів; Основні принципи поведження з ув'язненими; п. 27 Віденської декларації і програми дій) .

Як зазначалось вище, одним із важливих завдань кримінального процесу є забезпечення **швидкого розслідування і судового розгляду**, яке буде здійснюватись за умови, якщо встановлення події злочину, винних осіб і притягнення їх до відповідальності буде максимально наближатись до моменту вчинення злочину.

Вимога забезпечення **повного розслідування і судового розгляду** означає, що повинні бути встановлені всі обставини, які входять до предмету доказування у кримінальному провадженні.

Приймаючи до уваги статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, вимога **неупередженого судового розгляду** означає, що “кожна людина має право на справедливий публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону”.

Відповідно до п.2 ст.9 КПК України **неупереджене розслідування** означає, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і об'єктивно дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і об'єктивних процесуальних рішень.

Важливим завданням кримінального процесу є забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Гарантом правильного застосування закону є декілька умов. Це досконале його знання, вміння правильного практичного застосування, ретельне виконання відповідними посадовими особами своїх службових обов'язків, відомчий й судовий контроль, а також ефективний прокурорський нагляд за виконанням законів учасниками кримінального судочинства, які уповноважені розслідувати кримінальні провадження, а також об'єктивне та

своєчасне провадження по них в судах.

Важливими умовами правильного застосування закону також є суворе додержання норм кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства під час провадження з кримінальних справ з метою встановлення об'єктивної істини, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Кримінальне судочинство повинно реалізовувати Конституційні положення щодо захисту прав і свобод особи та гуманістичні принципи кримінального процесу, проголошені в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадські і політичні права (1966 р.), Кодексу поведінки службових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1984 р.).

1.3.1. Основні поняття кримінальної-процесуальної науки

Основні поняття, що використані в кримінальному процесуальному законі, викладені в ст. 3 КПК України. Вони забезпечують учасникам кримінального процесу і громадянам можливість правильного та своєчасного з'ясування законодавчої термінології. Однак у ст. 3 КПК України відсутні основні поняття кримінальної процесуальної науки, які широко застосовуються в рішеннях Пленуму Верховного Суду України, Конституційного Суду України, підзаконних актах міністерств та відомств, оскільки в ній викладені лише основні поняття, використовувані в законі (КПК).

Серед основних наукових кримінальних процесуальних понять особливу увагу необхідно звернути на такі з них.

Під **кримінальним процесуальним правом** прийнято розуміти сукупність (систему) норм, санкціонованих державою, які регулюють суспільні відносини, котрі виникають під час досудового розслідування і вирішення кримінальних справ.

Воно є одним з численних галузей, на які поділяється право в цілому. Кримінальне процесуальне право — це самостійна галузь права, яка регулює діяльність правоохоронних органів з розслідування злочинів, викриття і покарання винних, а також права і обов'язки осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу.

Кримінальне процесуальне право України кодифіковане у вигляді законів.

Дискусійним у правовій літературі залишається питання про формальні джерела кримінального процесуального права. Формальні джерела кримінального процесуального права - форми його існування і прояви в суспільному розвитку; зовнішній образ правових норм. Формальними джерелами кримінального процесуального права є:

1) Конституція України. Відповідно до ст. 8 Конституції України її норми мають найвищу юридичну силу, пряму дію і застосовуються на всій

території України;

2) міжнародні договори. Згідно з ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України У розвиток цих конституційних положень Кримінально-процесуальний кодекс встановив, що:

а) порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України (ч.1 ст.1 КПК);

б) кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу та інших законів України (ч.2 ст.1 КПК);

в) принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч.2 ст.8 КПК).

3) Кримінальний процесуальний кодекс України Кодекс являє собою систематизоване зібрання кримінальних процесуальних законів. Він містить кримінальні процесуальні норми, що підлягають застосуванню у сфері кримінального провадження;

4) інші закони, що містять кримінальні процесуальні норми. Інші закони - законодавчі акти, які містять норми кримінального процесуального характеру. До них, зокрема, відносяться Закон України «Про судоустрій та статус судів», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про адвокатуру» та інші.

Офіційна кримінальна процесуальна доктрина формальними джерелами кримінально-процесуального права визнає лише законодавчі акти. Рішення Верховного Суду з окремих справ, керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду, а також накази, інструкції та вказівки Генерального прокурора не є джерелами права, бо вони містять не його нові норми, а лише їх глибоке тлумачення. Ними зобов'язані керуватись відповідні суди нижчого рівня, прокурори, органи дізнання та досудового розслідування

Теорія кримінального процесу широко використовує, крім того, такі кримінально-процесуальні поняття.

Кримінальні процесуальні відносини – це врегульовані кримінальним процесуальним законом суспільні відносини (чи зв'язок) між учасниками кримінального процесу, які проявляються в їх взаємних правах та обов'язках.

Об'єктом кримінальних процесуальних відносин в цілому є все те, з приводу чого або у зв'язку з чим відбуваються дії учасників кримінального процесу або приймаються ними рішення. Загальний об'єкт кримінально-процесуальних відносин - передбачуване кримінально-правове відношення між державою в особі її органів і злочинцем (або винним), що підлягає вирішенню в сфері кримінального судочинства.

Спеціальний об'єкт кримінально-процесуальних відносин - очікуваний

результат поведінки учасників конкретного кримінального процесуального відносину (наприклад, очікування можливості впізнання потерпілим особи, яка вчинила злочин).

Суб'єкти кримінальних процесуальних відносин - учасники правовідносин у сфері кримінального судочинства, обов'язковою і визначальною стороною серед яких є представники державної влади.

Змістом кримінальних процесуальних відносин виступають дії учасників кримінального судочинства, а формою кримінальних процесуальних відносин - права (правомочності) і обов'язки учасників кримінального судочинства.

Кримінальна процесуальна форма – це суворий порядок кримінального провадження — правила і процедури (умови, підстави, строки, послідовність, порядок і т.п.) вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Нею охоплена вся діяльність учасників кримінального процесу на всіх його стадіях. Всі процесуальні дії і рішення з них повинні бути оформлені у відповідності з нормами КПК, бо тільки за таких умов вони набувають юридичного значення. Так, законом передбачено відповідний порядок (форму) виклику на допит, сам допит, порядок і умови проведення обшуку і виїмки, визнання особи потерпілою, повідомлення про підозру, зупинення і закінчення досудового розслідування, апеляційне та касаційне провадження і таке інше. Ці дії оформляються протоколами, постановами, поданнями, ухвалами тощо.

Процесуальна форма визначається лише нормами кримінально-процесуального права і її порушення завжди означає порушення закону, що може спричинити скасування або зміну прийнятого рішення. Суворе дотримання процесуальної форми є необхідною умовою всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, встановлення істини та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. В той же час Пленум Верховного суду України² звернув увагу на недопустимість формального підходу до цього питання. Так, якщо порушення процесуальної форми є незначним і не може вплинути на всебічність, повноту й об'єктивність і не погіршить становище засудженого, то це не є підставою для скасування вироку.

Встановлений законом порядок провадження з дотриманням встановленої процедури (форми) єдиний для всіх кримінальних проваджень незалежно від характеру і тяжкості злочину, що гарантує захист від незаконних дій посадових осіб в кримінальному процесі. Додержання процесуальної форми гарантує захист Конституційних прав і законних інтересів осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві.

Кримінальний процес = кримінальне судочинство = кримінальне провадження є поняттями тотожними.

² Постанова Пленуму Верховного Суду України. 29 червня 1990 р. // Радянське право.— 1990.— №11.— С.77

Кримінальне провадження - досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Однак, поняття кримінальний процес та правосуддя не є тожніми.

Правосуддя - діяльність судів, що здійснюється шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в установленому законом порядку кримінальних, цивільних, адміністративних і арбітражних проваджень.

При з'ясуванні сутності правосуддя у кримінальному провадженні не слід ототожнювати його з кримінальним процесом з наступних причин. По-перше, правосуддя здійснюється не тільки у кримінальному, а у цивільному, адміністративному і господарському провадженні. В цьому плані поняття правосуддя ширше поняття кримінального судочинства і виходить далеко за його межі. По-друге, в кримінальній процес входить діяльність судів по розгляду і вирішенню тільки кримінального провадження і в обмежених межах в їх рамках - цивільного позову. В цьому ракурсі кримінальне судочинство, природно, поступається за обсягом поняття правосуддя. По-третє, кримінальне судочинство включає в себе не тільки правосуддя у кримінальному провадженні, а й досудове розслідування. У цьому сенсі поняття правосуддя набагато вужче поняття кримінального судочинства, яке включає в себе досудове провадження.

Кримінальні процесуальні гарантії - встановлені кримінальним процесуальним законом засоби і способи, що забезпечують здійснення учасниками кримінального процесу своїх прав та дотримання ними обов'язків.

В якості гарантій прав учасника кримінального процесу можуть виступати інші його права, а також обов'язки державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство. Зокрема, гарантією права підозрюваного на захист є його право на запрошення до участі в кримінальному процесі захисника. У той же час його право знати, в чому він підозрюється забезпечується обов'язком посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, знайомити його з різними процесуальними документами.

Кримінальні процесуальні функції – це основні напрямки діяльності учасників кримінального судочинства.

У юридичній науці і, зокрема у кримінально-процесуальному праві, проблему функцій прийнято відносити до фундаментальних, що пояснюється, насамперед, значенням і тією роллю, яку функції відіграють у вирішенні завдань кримінального процесу. До проблем кримінально-процесуальних функцій зверталися вчені П.Елькінд, Я.Мотовиловкер, М.Строгович, О.Ларін, С.Альперт тощо.

Функції є невід'ємною складовою кримінальної процесуальної діяльності. Кримінальний процес може також розглядатися не тільки як система послідовних стадій, а й як система функцій суб'єктів кримінальних процесуальних відносин. Сутність такої системи полягає у діалектичній

єдності її структури і функцій.

Свого часу широкий розвиток одержала концепція трьох процесуальних функцій: 1) кримінального переслідування (обвинувачення); 2) захисту; 3) правосуддя. Разом з тим не існує завершеної теорії, яка давала б чітке і логічне уявлення про функції названого процесу. Зокрема, відсутня загально визнана точка зору про поняття кримінальної процесуальної функції та її сутність, відмінні риси і особливості.

Функції правомірно відносять до об'єктивних категорій науки кримінального процесу. Характерними рисами останніх є те, що вони: мають законодавче закріплення; репрезентують основні напрями процесуальної діяльності; є домінуючими при визначенні правового статусу суб'єктів кримінального процесу; спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства; здійснюються суб'єктами названого процесу.

Функція (від лат. *functio* — виконання, здійснення) означає: діяльність, обов'язок, робота, призначення. У загальному розумінні функція в кримінальному процесі — це діяльність конкретного суб'єкта, яку він здійснює відповідно до процесуального статусу.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо за доцільне до основних функцій кримінального процесу віднести обвинувачення, захист і правосуддя, а до не основних — підтримання цивільного позову і захист від нього, прокурорський нагляд за точним і одноманітним дотриманням законів органами дізнання і досудового розслідування. Причому, враховуючи те, що неосновні функції зрозумілі без їх деталізації, то слід *звернути увагу на основні*.

1. **Функція обвинувачення** — це діяльність учасників кримінального процесу, яка направлена на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надають їм належну правову оцінку та забезпечують прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. До цих суб'єктів відносяться слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник.

2. **Функція захисту** — це діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка направлена на спростування підозри та обвинувачення, встановлення невинуватості особи і обставин, що пом'якшують відповідальність. Ця функція здійснюється підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), засудженим, виправданим, особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

3. **Функція правосуддя** — це діяльність суду з дослідження всіх зібраних у кримінальному провадженні доказів і прийняття рішення щодо винуватості чи невинуватості конкретної особи, а також про її покарання

(фактично функція вирішення кримінального провадження по суті).

Кримінальний процесуальний статус - встановлена кримінальним процесуальним законом сукупність прав, обов'язків учасників кримінального процесу та гарантій їх реалізації.

Державне обвинувачення - процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Сторони кримінального провадження - з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Учасники кримінального провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Засобами кримінального процесу є сукупність всіх процесуальних дій і процесуальних рішень, призначених для вирішення його завдань.

Кримінальні процесуальні дії - це дії, врегульовані нормами кримінального процесуального права, що провадяться в межах чинності кримінального процесуального закону, визначеної законом компетенції та в часових межах кримінального процесу, результати яких мають самостійне юридичне значення.

Кримінальні процесуальні рішення - це рішення органів досудового розслідування, прокуратури і суду, що приймаються ними (і тільки ними) з будь-яких питань, котрі мають значення для кримінального провадження. Відповідно до ст.110 КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку.

Історична форма кримінального судочинства - організація процесуального механізму, що зумовлює джерело поступального руху провадження у кримінальних справах та основи процесуального статусу (положення) його учасників

Історична форма кримінального процесу—це форма організації кримінального судочинства, що визначає порядок кримінального провадження та основи процесуального статусу його учасників.

На форму кримінального процесу впливають два чинники — державно-

політичний режим і рівень правової культури суспільства.

Виділяють три історичні форми кримінального процесу: інквізиційний (розшуковий, або слідчо-розшуковий); змагальний (обвинувальний); змішаний (слідчо-судовий, континентальний).

Інквізиційний (розшуковий, слідчо-розшуковий) кримінальний процес має такі основні ознаки:

- застосування, переважно, імперативного методу правового регулювання кримінально-процесуальних відносин;
- функції обвинувачення, захисту та вирішення кримінальної справи зосереджено в одному державному органі;
- суд має право змінювати обвинувачення у досить значних межах;
- відсутність у процесі самотійних сторін, а відповідно і їх змагальності;
- наявність у обвинуваченого певних прав, реалізація яких цілком залежить від державних органів, що ведуть процес;
- визнання обвинуваченим своєї вини має перевагу над іншими доказами;
- таємність провадження.

Змагальний (обвинувальний) кримінальний процес має такі основні ознаки:

- наявність кримінально-правового спору;
- наявність сторін з різними за змістом інтересами;
- залежність вироку суду від результату змагання сторін;
- зміст і обсяг обвинувачення визначає обвинувач, а суд розглядає справу тільки у визначеному обвинувачем обсязі.

У жодній із сучасних держав кримінальний процес у "чистій" історичній формі (інквізиційна, змагальна) не існує. Інквізиційні елементи "змішуються" зі змагальними, що дає підставу виділяти кримінальний процес змішаної форми.

У юридичній літературі розрізняють два види змішаного кримінального процесу:

1) процес, у якому досудове розслідування побудовано на суто інквізиційних, а судові стадії - на змагальних засадах. Основні його риси (ознаки):

- у досудове провадження не залучається захисник;
- обвинувачений та інші учасники мають змогу ознайомитися з матеріалами кримінальної справи лише після завершення досудового розслідування;
- судові оскарження дій і рішень органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, не допускається;

2) процес, у якому досудове провадження містить елементи змагальності. Його характерні риси:

- у досудовому провадженні бере участь захисник;
- заінтересованим учасникам досудового розслідування ще до

закінчення розслідування може бути надано для ознайомлення певні матеріали (наприклад, ті, якими обґрунтовується затримання чи пред'явлення обвинувачення);

- усі учасники досудового розслідування мають право оскаржити до суду дії та рішення органів досудового розслідування.

Кримінальний процес України в своїй основі також змішаний, тобто слідчо-судовий, має свої особливості і в деякій мірі відрізняється від таких, як французький чи німецький.

1.4.1. Стадії кримінального процесу.

Як було сказано вище, кримінальний процес являє собою діяльність судових та правоохоронних органів щодо застосування кримінального закону, яка складається із системи упорядкованих дій. Така система розподіляється на конкретні етапи — стадії, через які повинно проходити кримінальне провадження. Кожна попередня стадія відокремлюється від наступної підсумковим процесуальним рішенням, яке завершує цикл процесуальних дій на одному етапі і свідчить про перехід до нового.

Стадія кримінального процесу - це його відносно відособлена частина, що характеризується конкретними завданнями, що впливають із загальних завдань кримінального судочинства, певним колом учасників і термінами (строками), специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером оформлюючих їх кримінальних процесуальних актів. Кожна стадія відносно відособлена, тому, що є самостійною, але, в той же час, знаходиться у взаємозв'язку і у взаємозалежності з усіма іншими стадіями кримінального процесу, утворюючи єдину систему.

Ознаки, що характеризують стадію кримінального процесу:

- власні безпосередні завдання, що впливають із загальних завдань кримінального процесу;
- певний порядок, характерний саме для цієї стадії;
- специфічний характер кримінально-процесуальний правовідносин, що виникають в цій стадії;
- підсумковий процесуальний акт, що завершує стадію.

У кримінальному процесі України нараховується 8 стадій (6 основних і 2 додаткових):

1. Досудове розслідування (розділ 3, гл.19-24):
 - а) досудове слідство;
 - б) дізнання.
2. Підготовче провадження (розділ 4, гл.27)
3. Судовий розгляд (розділ 4, гл.28-30)
4. Провадження в судді апеляційної інстанції (розділ 5, гл.31)
5. Виконання вироку (розділ 8)
6. Провадження в судді касаційної інстанції (розділ 5, гл.32)
7. Провадження у Верховному Суді України (розділ 5, гл.33)
8. Провадження за нововиявленими обставинами (розділ 5, 34)

Всі стадії об'єднуються єдиними завданнями і принципами. Разом з тим

кожна стадія має свої конкретні цілі, своє коло процесуальних дій та їх учасників.

1. Стадія досудового розслідування (розділ 3, гл.19-24) розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. На цій стадії досудового розслідування прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків - у формі дізнання.

Досудове розслідування повинно бути закінчено:

- 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

2. Стадія підготовчого провадження (розділ 4, гл.27). На цій стадії суд не пізніше п'яти днів з дня надходження обвинувального акта призначає підготовче судове засідання, де за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника вивчає матеріали досудового розслідування і з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:

- 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468-475 КПК України;
- 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини першої або частиною другою статті 284 КПК України;
- 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу;
- 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;
- 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта,

клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення.

3. Судовий розгляд кримінального провадження (розділ 4, гл.28-30) є центральною стадією кримінального процесу, в якій суд безпосередньо досліджує всі зібрані докази і своїм вирок (обвинувальним чи виправдувальним) приймає рішення по суті провадження. Вирішується основне питання: винна чи невинна особа. Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

4. Стадія апеляційного провадження (розділ 5, гл.31). На цій стадії кримінального процесу апеляційний суд перевіряє в межах поданої апеляції судові рішення суду першої інстанції, які не набрали законної сили.

Апеляційна скарга може бути подана:

1) на вирок або ухвалу про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру - протягом тридцяти днів з дня їх проголошення;

2) на інші ухвали суду першої інстанції - протягом семи днів з дня її оголошення;

3) на ухвалу слідчого судді - протягом п'яти днів з дня її оголошення.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити вирок або ухвалу без змін;

2) змінити вирок або ухвалу;

3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;

4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;

5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;

6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

2. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, крім рішень, передбачених пунктами 1-5 частини першої цієї статті, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

1) до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження;

2) до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

3. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити ухвалу без змін;

2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

5. Після перебігу терміну апеляційного та касаційного провадження,

якщо не була подана апеляційна скарга на вирок, ухвалу суду першої інстанції або ухвалу слідчого судді то останні набирають законної сили і приводяться до виконання, тобто починається наступний етап — **стадія виконання вироку** (розділ 8). На цій стадії вирок, що набув законної сили, звертається до виконання.

6. Стадія касаційного провадження (розділ 5, гл.32). На цій стадії касаційний суд перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.,

Касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, - в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу - без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

7. Стадія перегляду судових рішень Верховним Судом України (розділ 5, гл.33). На цій стадії Верховний Суд України здійснює перегляд судових рішень суду касаційної інстанції, що набрали законної сили у разі:

1) неоднакового застосування одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень — протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, стосовно якого заявлено клопотання про перегляд, або з дня ухвалення судового рішення, якщо воно ухвалено пізніше;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом — протягом трьох місяців з дня, коли особі, на користь якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного..

8. Стадія провадження за нововиявленими обставинами (розділ 5, 34) - виключна стадія кримінального процесу. У цій стадії відбувається перегляд судових рішень, що набрали законної сили, внаслідок виявлення нововиявлених обставин, які раніше не були відомі особам, що розслідували

справу, або суду, що розглядав її, або які встановлюють незаконність і необґрунтованість винесеного у справі судового рішення.

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини.

Перегляд за нововиявленими обставинами виправдувального вироку допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Зрозуміло, що не кожне кримінальне провадження проходить всі вищезазначені стадії. Частина проваджень закривається на стадії досудового розслідування, а іноді у стадіях підготовчого провадження та судового розгляду.

Слід мати на увазі, що всі судові рішення можуть оскаржуватися в апеляційному та касаційному порядку. Ще менше переглядається судових рішень, які набрали законної сили за нововиявленими обставинами.

В багатьох країнах існує інший підхід до визначення системи стадій кримінального процесу. Значною своєрідністю вона відзначається в так званих англосаксонських країнах. В більшості країн цієї групи кримінальний процес підрозділяється на досудове провадження, попереднє провадження в суді, судовий розгляд, апеляційне провадження і виконання вироку.

1.5.1. Місце кримінального процесу в системі інших галузей права та його зв'язок з суміжними науками.

Кримінальний процес тісно пов'язаний з іншими галузями права, суміжними науками, а відтак і з навчальними дисциплінами.

Кримінальний процес та Конституційне право. Кримінальний процес має тісний зв'язок з конституційним правом. Так, в Конституції закріплені більшість принципів кримінального процесу, основні права і свободи людини, засади діяльності прокуратури, правосуддя. Всі ці питання знаходять своє відображення в кримінальному процесуальному законодавстві.

Основні принципи організації й діяльності суду, прокуратури, органів досудового розслідування і адвокатури встановлюються у законодавстві про судоустрій і статус судів, про прокуратуру і про адвокатуру. Кримінальний процес визначає порядок діяльності цих органів щодо досудового розслідування, судового розгляду і вирішення кримінальних справ по суті, а також участі адвокатів у цій діяльності.

Кримінальний процес і кримінальне право. Норми кримінального права приводяться в дію і застосовуються органами досудового розслідування, прокурорами і судами до осіб, які вчинили злочин, тільки у межах кримінального процесу. В той же час, основні питання предмета доказування в кримінальній справі визначаються складом того чи іншого злочину, сформульованого в кримінальному праві. Кримінальне право і кримінальний процес мають такі спільні інститути, як кримінальна відповідальність, погашення і зняття судимості та ін. Отже, дані поняття не можуть існувати

одне без одного. Органи розслідування, прокурор і суд розслідують і вирішують кримінальні справи, керуючись нормами кримінально-процесуального права, застосовуючи при цьому норми кримінального права.

Кримінальний процес і цивільне право. Кримінальне процесуальне і цивільно-процесуальне право регулюють суспільні відносини, що виникають під час відправлення правосуддя і мають багато спільного. Судовий розгляд проводиться на засадах єдиних принципів як з кримінального, так і цивільного провадження (гласність, усність, неперервність, відкритий судовий розгляд та ін.). Ці обидва інститути тісно пов'язані цивільним позовом у кримінальній справі.

Разом з тим, між кримінальним і цивільним процесом є суттєві розбіжності. Перший служить цілям боротьби зі злочинністю, а другим — вирішенню суперечностей щодо права власності і деяких інших, які лежать в сфері цивільних відносин. Кримінальне судочинство виникає в усіх випадках, за виключенням справ, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, з ініціативи державних органів, а цивільне провадження завжди, за виключенням ініціативи прокурора з деяких справ, розпочинається із звернення до суду конкретної фізичної чи юридичної особи з позовом.

Кримінальне процесуальне право і криміналістика. Розроблені криміналістикою рекомендації щодо тактики слідчих дій і методики розслідування окремих видів злочинів тісно пов'язані з кримінально процесуальним правом. Так багато тактичних і методичних рекомендацій реалізуються в кримінальному провадженні через їх кримінально процесуальне оформлення. Досягнення природознавчих та технічних наук, які можуть бути використані криміналістикою за допомогою спеціаліста чи експерта, оформляються діючими кримінальними процесуальними нормами.

Разом з тим розроблені криміналістикою рекомендації на відміну від вимог процесуального характеру, не є обов'язковими. Їх застосування залежить від конкретної ситуації. Вони можуть бути використані і за межами кримінального процесу (наприклад, у цивільному процесі).

Кримінальне процесуальне право і кримінологія. Під час кримінальної процесуальної діяльності вивчається особистість злочинця, виявляються причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, вживаються заходи до попередження злочинів. При цьому широко використовуються методики, розроблені кримінологією. В той же час, кримінологія одержує необхідні їй відомості з вивчення причин і розробки заходів попередження злочинності.

Кримінальний процес і законодавство про виконання покарань. Зв'язок між ними зумовлений передусім тим, що вид і міра покарання, вид установи з виконання покарань визначаються вироком суду і з моменту звернення вироку до виконання починають діяти норми законодавства про виконання покарань.

Кримінальне процесуальне право і судова медицина. Остання досліджує питання медичного і біологічного характеру, які виникають під час провадження з кримінальної справи. Найчастіше судова медицина

використовується в кримінальному процесі в формі експертизи, яку призначають для встановлення причини смерті, визначення тяжкості тілесних ушкоджень, встановлення віку обвинуваченого, підозрюваного і потерпілого і т. ін.

Кримінальне-процесуальне право і судова психіатрія. В кримінальному процесі орган досудового розслідування, прокурор і суд, призначивши судово-психіатричну експертизу, отримують можливість робити висновки стосовно психічного стану підозрюваного, обвинуваченого (підсудного). З урахуванням даного висновку приймається відповідне рішення про закриття справи та застосування примусових заходів медичного характеру, керуючись відповідними нормами КПК.

Можна також прослідкувати зв'язок між кримінальним процесом та іншими галузями права.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, суть і завдання кримінального процесу.
2. Кримінальне процесуальне право і його місце в системі інших галузей права.
3. Історичні форми кримінального процесу.
4. Поняття стадії кримінального процесу.
5. Система стадій кримінального процесу, їх загальна характеристика, завдання та особливості.
6. Кримінально-процесуальні функції, їх види і значення.
7. Поняття, структура і особливості кримінально-процесуальних правовідносин.
8. Кримінально-процесуальна форма.
9. Особливості кримінально-процесуальної форми.
10. Уніфікація і диференціація процесуальної форми, сучасні проблеми удосконалення кримінально-процесуальної форми.
11. Кримінально-процесуальні функції: поняття і різновиди.
12. Кримінальне переслідування: сутність і суб'єкти.
13. Захист: сутність і суб'єкти.
14. Правосуддя: сутність і суб'єкти.

1.2.Кримінальне процесуальне законодавство

1.2.1. Поняття кримінального процесуального закону. Дія кримінального процесуального закону в просторі, часі й за колом осіб.

Кримінальний процесуальний закон — це акт, який приймається вищим представницьким (законодавчим) органом державної влади (Верховною Радою), має в своєму складі правові норми, призначені для регламентації діяльності і правовідносин, пов'язаних з кримінальним провадженням.

Кримінально-процесуальний закон має свої правила дії в просторі (ст.4 КПК), в часі (ст.5 КПК) і за колом осіб (ст.6 КПК).

Дія закону у просторі визначається територіальним принципом (ст.5 КПК). Це означає, що незалежно від місця скоєння кримінального правопорушення кримінальне провадження на території України здійснюється на основі її кримінального процесуального законодавства, якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України не встановлено інше.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

При виконанні на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у рамках міжнародного співробітництва застосовуються положення цього Кодексу. На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій може застосовуватися процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України - за умови, що дане прохання не суперечить законодавству України

Дія закону у часі визначається тим, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Допустимість доказів визначається положеннями КПК України, які були чинними на момент їх отримання. Такий підхід визначається тим, що новий кримінальний процесуальний закон, на відміну від кримінального закону, не має зворотної сили навіть в тих випадках, коли він передбачає більш сприятливі умови для учасників кримінального процесу.

Якщо провадження у кримінальній справі розпочато до набрання чинності нового КПК, всі дії і рішення, прийняті до цього моменту, зберігають свою силу, а подальше провадження з дня введення в дію КПК (або який-небудь його норми) проводиться відповідно до нового КПК (ст. 5 КПК) і відповідно до розділу XI «Перехідних положень» в якому чітко визначено порядок кримінального провадження, а саме:

1. До дня введення в дію положень частини першої (в частині положень щодо повноважень здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 402–421, 423–435 Кримінального кодексу України) та частини четвертої статті 216 цього Кодексу повноваження щодо досудового розслідування передбачених ними кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначених цим Кодексом.

Після введення в дію положень частини першої (в частині положень

щодо повноважень здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 402–421, 423–435 Кримінального кодексу України) та частини четвертої статті 216 цього Кодексу матеріали кримінальних проваджень, досудове розслідування яких здійснюється органами прокуратури, передаються слідчими органів прокуратури відповідним органам досудового розслідування з урахуванням підслідності, визначеної цим Кодексом.

2. До дня введення в дію положень закону, що регулює надання безоплатної правової допомоги, які передбачають діяльність органів (установ), уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, функції таких органів (установ) здійснюють адвокатські об'єднання або органи адвокатського самоврядування.

3. Заяви та повідомлення про злочини, які надійшли до органів дізнання, слідчих, прокурорів до набрання чинності цим Кодексом і по яких не прийнято рішення про порушення кримінальної справи або про відмову у порушенні кримінальної справи, передаються органам досудового розслідування згідно з цим Кодексом для початку досудового розслідування в порядку, встановленому цим Кодексом.

4. Ведення оперативно-розшукових справ, що на день набрання чинності цим Кодексом перебувають у провадженні підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, продовжується. За наявності відповідних підстав такі оперативно-розшукові справи передаються органам досудового розслідування для початку досудового розслідування у порядку, встановленому цим Кодексом, з урахуванням підслідності.

5. Кримінальні справи, які на день набрання чинності цим Кодексом перебувають у провадженні органів дізнання, протягом десяти днів з дня набрання ним чинності передаються відповідним органам досудового розслідування з урахуванням підслідності для здійснення досудового розслідування.

6. Кримінальні справи, які на день набрання чинності цим Кодексом перебувають у провадженні органів досудового слідства, залишаються у провадженні цих органів до завершення розслідування незалежно від зміни їх підслідності відповідно до цього Кодексу.

7. Оперативно-розшукові заходи, слідчі та процесуальні дії, розпочаті до дня набрання чинності цим Кодексом, завершуються у порядку, який діяв до набрання ним чинності. Після набрання чинності цим Кодексом оперативно-розшукові заходи, слідчі та процесуальні дії здійснюються згідно з положеннями Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" та положеннями цього Кодексу.

8. Допустимість доказів, отриманих до набрання чинності цим Кодексом, визначається у порядку, що діяв до набрання ним чинності.

9. Запобіжні заходи, арешт майна, відсторонення від посади, застосовані під час дізнання та досудового слідства до дня набрання чинності цим Кодексом, продовжують свою дію до моменту їх зміни, скасування чи

припинення у порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом.

10. Кримінальні справи, які на день набрання чинності цим Кодексом не направлені до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розслідуються, надсилаються до суду та розглядаються судами першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховним Судом України згідно з положеннями цього Кодексу.

11. Кримінальні справи, які до дня набрання чинності цим Кодексом надійшли до суду від прокурорів з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розглядаються судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій і Верховним Судом України в порядку, який діяв до набрання чинності цим Кодексом.

12. Розслідування кримінальних справ, передбачених пунктом 11 цього розділу, у разі повернення таких кримінальних справ судом прокурору для проведення додаткового розслідування проводиться у порядку, передбаченому цим Кодексом.

13. Судові рішення, які ухвалені судом першої інстанції і не набрали законної сили на день набрання чинності цим Кодексом, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку та строки, що діяли до набрання чинності цим Кодексом.

14. Неоскаржені судові рішення, які ухвалені судом першої інстанції і не набрали законної сили на день набрання чинності цим Кодексом, набирають законної сили в порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом.

15. Апеляційні та касаційні скарги, заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України у кримінальних справах, які були розглянуті до набрання чинності цим Кодексом, або у справах, розгляд яких не завершено з набранням чинності цим Кодексом, подаються і розглядаються у порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом.

16. Клопотання про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, подані відповідним прокурорам до дня набрання чинності цим Кодексом, розглядаються та подаються ними до суду в порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом.

Заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, подані до суду до дня набрання чинності цим Кодексом, а також заяви, подані прокурорами відповідно до абзацу першого цього пункту після набрання ним чинності, розглядаються відповідними судами у порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом.

17. Особи, які на день набрання чинності цим Кодексом беруть участь у кримінальному провадженні в якості захисників і не мають статусу адвоката,

продовжують здійснювати повноваження захисника в такому кримінальному провадженні під час досудового розслідування, а також судового провадження у судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій та Верховному Суді України.

Дія закону за колом осіб визначається єдністю порядку кримінального провадження і принципом рівності громадян перед законом і судом. Тому дія кримінального процесуального законодавства поширюється на громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства. Виняток з цього правила становлять особи, які користуються дипломатичною імунітетом (ст. 6 КПК) та окрема категорія осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження (ст.480 КПК), а саме:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора України, його заступника.

1.2.2. Структура кримінального процесуального закону.

Структура кримінального процесуального закону не тільки взаємопов'язана зі структурою кримінального судочинства, а й визначає останню. Кримінальний процесуальний закон цілком виразно ділиться на Загальну і Особливу частини.

Загальну частину кримінального процесуального закону становлять процедури, регульовані ст.ст. 1-213 КПК. У цій частині кримінального процесуального закону встановлюються призначення і засади кримінального провадження; даються поняття учасників кримінального процесу і викладаються їхні права, обов'язки і відповідальність; закріплюються правила процесуального доказування; передбачаються заходи забезпечення кримінального провадження до учасників кримінального судочинства і т.д. В узагальненому вигляді можна констатувати, що в Загальній частині КПК України сформульовані правила, які мають те чи інше ставлення до всіх нормам Особливої частини кримінального процесуального закону. Загальна частина закону складається з двох розділів. Ці розділи включають в себе 18 глав.

Особливу частину кримінального процесуального закону становлять процедури, регульовані ст. 214 - 614КПК. У цій частині регулюються порядок досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій ; зупинення і відновлення кримінального провадження; види закінчення досудового розслідування; призначення судового розгляду і загальні умови його проведення, порядок виконання

судових рішень і т.д. Особлива частина закону складається з 5 розділів. Ці розділи включають в себе 28 глав.

Перераховані розділи і глави кримінального процесуального закону містять в собі правові інститути.

Інститут кримінального процесуального законодавства – це сукупність норм кримінального процесуального закону, що регулює однотипні суспільні відносини в сфері кримінального судочинства (інститут запобіжних заходів — статті 176-206 КПК; інститут слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій— статті 117-275 КПК).

Норми кримінального процесуального закону — це загальні і обов'язкові правила поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Як правило, вони виконуються добровільно, але їх виконання при потребі забезпечується також силою державного примусу, в тому числі і шляхом притягнення до юридичної відповідальності.

У відповідності зі способами правового регулювання (дозвіл, припис, заборона) норми кримінально-процесуального права поділяються на

1. імперативні (такі, що зобов'язують);
2. норми, що уповноважують;
3. норми, що забороняють.

Норми, що зобов'язують (імперативні) категорично диктують суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності певну поведінку. Наприклад: Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. (ст.214 КПК). Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії. (ч.3 ст.66 КПК). Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий - прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ч.9 ст.290 КПК). .

Норми, що уповноважують, наділяють суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності процесуальними правами, які вони можуть використати за своїм розсудом. Наприклад, підозрюваний має право давати показання і відповідати на запитання (п.4 ч.2 ст.42 КПК), учасники судового провадження — отримати в суді копію вироку чи ухвали суду (ч.6 ст.377 КПК). Ці норми мають диспозитивний характер.

Норми, що забороняють, зобов'язують суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності утриматися від вчинення певних дій. Наприклад, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які

викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості. В цьому випадку він зобов'язаний заявити самовідвід (п.1ч.1 ст.77 КПК). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (ч.2 ст.45 КПК).

Забороняючи норми можна розглядати як різновид зобов'язуючих, або імперативних.

За порушення приписів, що містяться в зобов'язуючих і забороняючих нормах, до учасників кримінальної-процесуальної діяльності можуть бути застосовані санкції процесуального характеру (наприклад, примусовий привід); дисциплінарні (догана, звільнення з посади слідчого і т.п.); адміністративні (наприклад, штраф за злісне ухиляння від явки свідка, потерпілого, експерта, перекладача); кримінально-правові (наприклад, кримінальна відповідальність свідка за відмову від дачі показань, експерта чи перекладача за відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків).

*Кримінально-процесуальні норми за своєю **структурою** складаються з трьох частин: гіпотези, диспозиції і санкції. **Гіпотеза** визначає умову, при наявності якої дана норма повинна застосовуватись. **Диспозиція** містить сам припис, правило поведінки. **Санкція** передбачає несприятливі для суб'єкта наслідки, які настають при невиконанні норми.*

Гіпотеза і диспозиція кримінально-процесуальних норм формулюються чітко в одній статті або її частині. Санкції нерідко містяться в інших статтях або ж формулюються стосовно до кількох або багатьох однорідних норм.

Яскравим прикладом тричленної формули кримінально-процесуальної норми є положення гл. 18 УПК "Запобіжні заходи, затримання особи". У цій главі підстави застосування запобіжних заходів та їх скасування або зміни виступають в ролі гіпотези (умови). Ними є достатні достовірні дані, що обґрунтовують припущення про цілі (мету) поведінки підозрюваного, обвинуваченого (ст. 177 КПК). Диспозиції норми, тобто сутність передбаченої процесуальним законом кожної запобіжного заходу, викладені в ст.ст. 179-183 КПК. Санкції цих норм присутні в наступних статтях КПК: ч.2. ст.179, ч.5 ст.180 (накладення грошового стягнення), ч.8 ст.182 (звернення застави в доход держави).

Питання для самоконтролю:

1. Поняття кримінального процесуального закону.
2. Дія кримінального процесуального закону в просторі.
3. Дія кримінального процесуального закону в часі.
4. Дія кримінального процесуального закону за колом осіб.
5. Структура кримінального процесуального закону.
6. Інститут кримінального процесуального законодавства.
7. Структура кримінально-процесуальної норми.
8. Імперативні норми.
9. Уповноважуючі норми.

10. Забороняючі норми.

1.3. Докази та доказування

1.3.1. *Поняття, ознаки і класифікація доказів.*

У кримінальному судочинстві докази мають суттєве значення, саме тому закон детально визначає як поняття доказів, так і весь процес їх використання у кримінальному провадженні. Поняття доказу в кримінальному процесуальному кодексі України є легальним (визначеним у законі).

Поняття доказу в кримінальному процесі є легальним (визначеним у законі).

Згідно із ч. 1 ст. 84 КПК **доказами** в кримінальному провадженні є *фактичні дані, отримані у Кримінальному – процесуальному кодексу порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.*

Іншими словами, не можуть розглядатися як докази (в процесуальному сенсі) позиції сторін і суддів, а також висновки, зроблені ними на підставі доказів та “попереднього” знання, яке впливає із раніше набутого життєвого і професійного досвіду.

Зрозуміло, що докази, які виходять безпосередньо від людей (показання, висновки, документи) придатні для отримання інформації про сприйняття події цією особою. Але слова свідків, експертів і посадових осіб не мають самостійного значення, доки не будуть піддані процесуальному доопрацюванню і *приспосованню до потреб сторін.* На цьому етапі і одержуються “фактичні дані” у процесуальному сенсі.

Отже, одні й ті ж фактичні дані можуть визнаватися доказами однією чи навіть обома сторонами, але не визнаватися судом, і навпаки.

Вчені-процесуалісти багато працювали над пошуком і описанням невід’ємних ознак доказів. Наслідком цієї роботи стало визначення наступних ознак: **1) належність; 2) допустимість; 3) достовірність; 4) достатність (стосовно сукупності доказів).**

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Належність доказів - це *можливість фактичних даних під час їх використання з’ясувати чи, навпаки, “затемнювати” обставини, що входять до предмету доказування.*

Всі докази, що дають в конкретних умовах місця і часу підставу для судження (роздумів) про обставини предмету доказування, вважаються належними.

Доказ визнається **допустимим**, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення.

Допустимість доказу визначається виходячи, насамперед, із обставин його отримання і залучення до справи.

Допустимість доказу є основною його ознакою. Тому, хоча у доктрині Європейського Суду з прав людини визначення процесуальних норм і належить національним правовим системам, однак, застосування таких норм може бути предметом розгляду Суду, позаяк таке застосування може вплинути на справедливість усього судового провадження.

Достовірність доказів - це *можливість застосування фактичних даних в процесі доказування з точки зору знання про джерела, обставини, методи їх утворення і отримання в контексті використання у справі інших матеріалів.*

Іншими словами, достовірність доказів - це їхня “гносеологічна допустимість”.

Під достовірністю у кримінальному процесі розуміють зовсім не ту достовірність, що мається на увазі в точних науках (рівна одиниці ймовірність), і не “істинність” (істину можна шукати безкінечно - див. питання третє цієї лекції), а, так звана, практична достовірність, якою переважає більшість людей, які перебувають у здоровому глузді, задовольняється в найбільш відповідальних ситуаціях повсякденного життя.

Наприклад, коли показання одного свідка, що заслуговує на довіру, суперечать показанням обвинуваченого і висновку експерта. Як правило, достовірність фактичних даних в кінцевому рахунку може бути встановлена під час винесення рішення у справі.

Достатність доказів - це *можливість суду чи органу кримінального переслідування покласти їхню сукупність або ж один із них в основу процесуального рішення.* Ця ознака доказів застосовується тільки відносно певної їх сукупності.

На відміну від норм, чинних в період панування теорії формальних доказів, сучасні правові акти скупно регламентують питання достатності доказів.

Достатність доказів визначається переважно, виходячи із життєвого та професійного досвіду осіб, які приймають кримінально-процесуальні рішення.

Докази класифікуються на особисті і речові; обвинувальні і виправдувальні; первинні і похідні; прямі і побічні (непрямі).

До *особистих доказів* належать фактичні дані, що містяться у показаннях свідка, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, протоколах слідчих і судових дій та інші документи, висновки експерта. Загальним для різних груп особистих доказів є психічне сприйняття людиною і передача

усно або письмово у мовній або в іншій формі відомостей, що мають значення для справи.

До *речових доказів* належать матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом. Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч. 1 ст. 98 КПК.

Первинні і похідні докази розрізняються в залежності від того, отримує інформацію особа, яка веде процес, із першоджерела цієї інформації чи з „других рук”.

Поділ *доказів на обвинувальні і виправдувальні* обумовлюється відношенням до предмету обвинувачення. Обвинувальними доказами є фактичні дані, які вказують на обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення певною особою або обтяжують її вину. Виправдувальними доказами є докази, що вказують на обставини, які спростовують вчинення кримінального правопорушення певною особою або пом'якшують вину цієї особи.

Прямі і побічні докази поділяються по відношенню до предмету доказування. Прямими доказами є такі фактичні дані, які безпосередньо вказують на обставини, що входять до предмету доказування, а побічні - на обставини, із яких можна зробити висновок про інші шукані у справі факти. Побічні докази лише допомагають встановити обставини, що входять до предмету доказування.

1.3.2. Джерела доказів

Процесуальні джерела доказів - це форма збереження фактичних даних.

Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК фактичні дані, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні, встановлюються:

- 1) показаннями (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта);
- 2) речовими доказами;
- 3) документами;
- 4) висновком експерта;

1) Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому законом порядку.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК.

Висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні [ст. 101](#) КПК. Якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому [ч. 2 ст. 89](#) КПК, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

З'ясування достовірності показань свідка

1. Сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

2. Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

3. Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

4. Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями.

Показання з чужих слів

Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати:

1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей;

2) інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані;

3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;

4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;

5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;

6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;

7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;

2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;

3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;

4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана.

Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини другої цієї статті.

У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

2) Речовими доказами згідно із ст. 98 КПК є матеріальні об'єкти, які:

- були знаряддям вчинення кримінального правопорушення,
- зберегли на собі сліди кримінального правопорушення,
- містять інші відомості які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження,
- предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій,
- гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Правила роботи з речовими доказами.

Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Зберігання речових доказів стороною

обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

При передачі кримінального провадження від одного органу досудового розслідування до іншого, направленні провадження прокуророві чи до суду, а так само при передачі з одного суду до іншого речові докази передаються разом із кримінальним провадженням.

Відповідно до ч. 1 ст. 100 КПК речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160-166, 170-174 КПК.

Документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності - його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірени копії.

У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання.

Речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

1) повертаються власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

2) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

3) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

4) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля.

У випадках, передбачених пп. 2-4 ч. 6 ст. 6 КПК, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається з відповідним

клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно зі статтями 171-173 КПК.

Реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених ст. 100 КПК, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Вирішення питання про речові докази.

Питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили.

При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які належать обвинуваченому і були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, конфіскуються;

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінальних правопорушень або винагороди за їх вчинення, конфіскуються;

3) майно, яке вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а в разі необхідності - передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, які були об'єктом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, повертаються законним володільцям, а в разі невстановлення їх - передаються в дохід держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

6) гроші, цінності та інше майно, набуте в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них передаються в дохід держави;

7) документи, що є речовими доказами, залишаються у матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

3) Документи. Будь-який спосіб фіксації є документуванням конкретних обставин. В найбільш загальному плані під документом розуміють будь-який об'єкт матеріального світу, на якому знаками (буквами, числами тощо) зафіксовані які-небудь відомості про якісь об'єкти чи їхні зображення.

Згідно з ч. 1 ст. 99 КПК, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть

бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Джерелами доказів у кримінальному провадженні є лише той документ, який відповідає вимогам допустимості. Допустимість його забезпечується наступними умовами:

- він містить відомості про фактичні обставини, що мають значення для провадження;
- наявність даних про те, яким чином документ потрапив до матеріалів кримінального провадження;
- дотримані вимоги щодо реквізитів службових документів;
- наявність посилань на джерело повідомлення, посилання на назву нормативного акта, номер і дату архівного документа, та на осіб, від яких отримані дані.

Відсутність хоча б однієї із вказаних ознак позбавляє документ доказового значення, з причин сумнівів у достовірності фактів, що в ньому містяться.

Не визнається джерелом доказів документ, походження якого не встановлено (анонімний лист, записна книжка невстановленого власника).

За характером виникнення документи діляться на дві групи:

- 1) офіційні (що надходять від підприємств, організацій і установ);
- 2) особисті (що надходять від приватних осіб).

Офіційні документи повинні мати встановлені для них реквізити (штамп, печатку, підписи). Коли відомості про фактичні дані викладаються громадянами, то до форми документа можуть пред'являтися вимоги лише в особливих випадках (наприклад доручення, розписка і т.п.). При цьому слід мати на увазі, що такі документи можуть використовуватись в процесі доказування, якщо достовірно встановлений їх власник і джерело походження.

За способом фіксації відомостей документи можуть бути:

- письмові - документи на папері (довідки, характеристики, листи);
- електронні - це документи, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (ч. 1 ст. 5 Закону України від 22 травня 2003 року „Про електронні документи та електронний документообіг”). Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу (ч. 3 ст. 7 цього ж Закону). Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму (ч. 2 ст. 8 Закону). У зв'язку з розширенням обігу електронних документів законодавцю слід подбати про врегулювання порядку використання фактичних даних, що містяться в електронних документах, як доказів у кримінальному провадженні;

- графічні (схеми, графіки, креслення);
- знакові (табуляграми);

- фото і кінематографічні (фотокартки, слайди, кіноплівки);
- відеозапис (відеотеки);
- звукозапис (фонограми).

Процесуальний режим фіксації, зберігання і вирішення долі інших документів суттєво відрізняється від процесуального режиму, встановленого законом для речових доказів.

Критеріями, за якими відрізняють документи і речові докази, називають різноманітні ознаки:

- особливості методів дослідження;
- замінюваність документів і незамінюваність речових доказів;
- стихійний характер формування речових доказів і штучний - документів;
- значущість для провадження змісту (документи) або слідів на них, обставин їх утворення, зміни, переміщення або виявлення (речові докази).

Однак всі перелічені ознаки є недосить стабільними і можуть зустрічатися як у речових доказів, так і у документів, а також у документів з ознаками речових доказів.

До документів можуть належати:

- 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);
- 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;
- 4) висновки ревізій та акти перевірок.

4) Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Акти чи інші документи, в тому числі відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір недостачі матеріальних цінностей), не можуть розглядатись як висновок експерта та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду, органу дізнання, слідчого або адвоката.

Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. В разі необхідності в провадженні може бути призначено декількох експертів, які дають спільний висновок. Якщо ж вони не дійшли згоди, то кожний із них складає висновок окремо. Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження.

Предметом дослідження, результати якого відображаються у висновку експерта, є поставлені особою, котра є ініціатором проведення експертизи, питання, для вирішення яких потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Особливість оцінки висновку експерта полягає в тому, що він для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку. Практика показує, що зазначені особи, як правило, погоджуються з фактичними даними, що містяться у висновку експерта.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Зміст висновку експерта

У висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;
- 2) місце і час проведення експертизи;
- 3) хто був присутній при проведенні експертизи;
- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;
- 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;
- 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;
- 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися

питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

Коли висновок первинної експертизи визнається неповним (досліджені не всі подані об'єкти чи не дані вичерпні відповіді на порушені питання) або неясним (нечітко викладений або має неконкретний, невизначений характер), то може бути призначена *додаткова експертиза*. Проведення додаткової експертизи доручається тому самому або іншому експертові.

Коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам кримінального провадження, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи, призначається *повторна експертиза*. Проведення повторної експертизи може бути доручено тільки іншому експертові.

Комісійна експертиза призначається у випадках, коли є потреба провести дослідження за участю декількох експертів - фахівців у одній галузі знань.

Комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю декількох експертів, які є фахівцями в різних галузях знань.

1.3.3. Поняття, мета і значення доказування

Кримінальне-процесуальне доказування - це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінальної-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично-значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні на досудовому розслідуванні достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу.

Згідно ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального правопорушення встановлюються слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності сторін кримінального провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (її ще називають ученням про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності

все зводиться до доказування і доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Діяльність по доказуванню вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який отримав назву "тягар доказування". У кримінальному процесі тягар доказування покладається на сторону обвинувачення.

Доказування має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення.

Кримінально-правове значення доказування полягає в тому, що:

- тільки завдяки доказуванню можна встановити чи мало місце кримінальне правопорушення і якою є його кваліфікація;
- доказування забезпечує реалізацію такої кримінально-правової категорії, якою є кримінальна відповідальність.

Кримінально-процесуальне значення доказування проявляється в тому, що:

- правильне його здійснення в змозі забезпечити реалізацію прав і законних інтересів всіх учасників кримінального процесу;
- всі питання, які виникають в ході провадження у кримінальному провадженні, можуть бути вирішені лише на підставі достовірно встановлених в ході доказування обставин;
- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації принципів кримінального процесу (зокрема принципів змагальності, забезпечення права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості);
- докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні (доведеність вини підсудного покладається в основу вироку суду).

Таким чином, що стосується значення кримінально-процесуального доказування, то його не можливо перебільшити. Адже, говорячи про процес доказування у кримінальному провадженні, ми говоримо, насамперед, про те, що вирішується доля людини. І від того, наскільки правильно буде зібрано і оцінено весь доказовий матеріал, залежить правильність, законність судового рішення у кримінальному провадженні.

1.3.4. Структура процесу доказування

Процес доказування - це шлях відтворення реальної картини події кримінального провадження, з'ясування її сутності і вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень.

Цей процес складається із комплексу процесуальних дій і відносин, що можуть бути згруповані в окремі відносно самостійні елементи.

Розглянемо тепер кожний з елементів.

1. Збирання доказів - це здійснювана із дотриманням процесуальної форми діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду із пошуку та виявлення джерела фактичних даних, вилученню необхідної інформації і її фіксації.

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 Кримінального процесуального кодексу. У відповідності з названою статтею, таке клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

У відповідності із ст.223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. До слідчих (розшукових) дій, згідно Кримінального процесуального кодексу, слід віднести: допит (статті 224-226 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (ст.228); пред'явлення речей для впізнання (ст.229); впізнання трупа(ст.230); обшук (ст.234); огляд (ст.237). огляд трупа (ст.238); слідчий експеримент (ст.240); освідування особи(ст.241); проведення експертизи (ст.242).

До числа негласних слідчих (розшукових) дій слід віднести: аудіо-, відеоконтроль особи(ст.260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції(ст.262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж(ст.263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи(ст.267); спостереження за особою, річчю або місцем(ст.269); контроль за вчиненням злочину(ст.271).

Під час збирання доказів відбувається їх формування, що включає провадження і процесуальне оформлення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій слідчого, прокурора, слідчого судді, суду по виявленню, вилученню та процесуальній фіксації (закріпленню) доказової інформації у встановленому законом порядку.

2. Перевірка доказів - це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду із ретельного, всебічного і об'єктивного визначення достовірності

фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження.

Перевірці підлягають як фактичні дані, так і їхні джерела; як кожний доказ окремо, так і у сукупності з іншими доказами. Перевірку доказів здійснюють державні органи і посадові особи, від яких залежить прийняття процесуальних рішень. Інші суб'єкти процесу лише беруть участь у перевірці доказів.

Докази перевіряються:

1) шляхом детального дослідження ознак кожного доказу і його джерела;

2) шляхом провадження процесуальних (слідчих) дій (в першу чергу - очної ставки, відтворення обстановки і обставин події, пред'явлення для впізнання, провадження експертизи);

3) логічним шляхом (аналіз змісту доказів; співставлення доказу, що перевіряється, з іншими доказами; отримання нових доказів).

Також, перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, також шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування доказів, вже раніше зібраних. Крім того, перевірка доказів проводиться з метою з'ясування питання про їх достовірність. Під перевіркою доказів як елементом доказування слід розуміти дослідження їх властивостей та ознак. Під властивостями доказової інформації розуміємо зовнішній прояв сутності (тобто цілей, зв'язків існування та можливостей бути використаним за призначенням), що сформувалася під впливом події злочину. Ознаки доказу, з одного боку, характеризують його зміст на предмет достовірності, з другого боку, на предмет наявності доброякісної процесуальної форми.

3. Оцінка доказів - це мислительна (логічна) діяльність слідчого, прокурора, суду, яка полягає в тому, що ці посадові особи, керуючись своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді доказів в їх сукупності, законом і правосвідомістю, вирішують питання про допустимість, належність і достовірність та інші ціннісні характеристики кожного доказу і достатність їх для обґрунтування процесуального рішення.

Ніякі докази для суду, прокурора, слідчого не мають наперед встановленої сили. Це правило є основним для системи вільної оцінки доказів, яка існує у кримінально-процесуальному праві всіх розвинених демократичних держав.

Судді, які входять до складу колегії, що розглядає кримінальне провадження, мають право на окрему думку під час підписання вироку. Дане право також впливає із правила про вільну оцінку доказів кожною посадовою особою, яка веде процес.

Отже, оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин справи й кримінального правопорушення в цілому із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказаність (чи недоказаність) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Для кримінального процесу України характерним є те, що закон наперед не визначає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Так, висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчим судді та суду, оскільки, якщо до того є відповідні підстави, вони мають право не погодитися з висновками експерта. Так, визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини не може розглядатися як доказ, що має особливе значення.

Основні положення оцінки доказів єдині для всіх етапів кримінального провадження і передбачені в ч.1 ст.94 КПК: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Згідно ч.2 ст.94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Внутрішнє переконання – це тверда впевненість, яка склалася при провадженні у справі слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних у провадженні відомостей і доказів і всіх встановлених у справі фактів; і що правильним є отриманий висновок у всіх питаннях, які виникли під час розслідування та вирішення справи по суті. Це не є інтуїція, не є просте почуття. Внутрішнє переконання — це вивідне знання, що характеризується вірою в його надійність та готовністю діяти відповідно до нього. З однієї сторони, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства як людським почуттям; з другої ж сторони, воно об'єктивне, тобто має об'єктивну основу.

Такою основою є докази, що мають місце в провадженні. Внутрішнє переконання в оцінці доказів необхідно розглядати в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як результат такої оцінки. Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що дана іншим органом на будь-якому етапі стадії процесу; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими. Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли в ході кримінально-процесуального доказування. Але, враховуючи змагальну конструкцію сучасного кримінального процесу України, можна говорити про деяку специфіку формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування за наявності обставин, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує обов'язковість врахування процесуальної позиції сторін при прийнятті рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом.

Питання для самоконтролю

1. Які існують процесуальні джерела доказів?
2. Що таке процес доказування?
3. Що таке докази?
4. В чому полягає допустимість доказів?
5. В чому полягає належність доказів?
6. В чому полягає достовірність доказів?
7. Яка існує класифікація доказів?
8. Поняття речових доказів.

1.4. Суб'єкти кримінального провадження

1.4.1. Поняття суб'єктів кримінального провадження. Їх класифікація.

Суб'єкти кримінального провадження - це всі особи, які беруть участь у кримінальних процесуальних правовідносинах, тобто які мають певні права та обов'язки.

Суб'єкти кримінального провадження неоднорідні, вони можуть виконувати (здійснювати) різні кримінальні процесуальні функції і мати різні права та обов'язки, т. б. мати різний правовий статус. Таким чином, суб'єкти кримінального провадження - це державні органи, посадові й приватні особи, які здійснюють кримінальне провадження або залучаються до нього, які виконують певні (різні) кримінальні процесуальні функції, вступають між собою в процесуальні правовідносини, набувають процесуальних прав і несуть процесуальні обов'язки.

Суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності розрізняються за своїм процесуальним станом, роллю в процесі, виконують різні кримінально-процесуальні функції і завдання, розрізняються метою, вступають між собою у різні правовідносини, що створює передумови для їх класифікації.

В даний час існує законодавча класифікація учасників кримінального провадження, в основу якої законодавець поклав змагальну процедуру кримінального судочинства.

У зв'язку з цим критерієм всі учасники кримінального процесу розподіляються на наступні групи. У першу групу включений тільки суд в якості єдиного органу, який здійснює правосуддя. Другу групу складають учасники судочинства з боку обвинувачення. У третю групу входять учасники процесу з боку захисту. Нарешті, остання, четверта група включає в себе всіх інших учасників кримінального судочинства, які сприяють вирішенню завдань кримінального процесу, але не зазначених у попередніх класифікаційних групах.

Однак, для вітчизняного кримінального процесуального права найліпшим видається підхід до класифікації, при якому враховуються мета участі учасника в процесі, напрямок його діяльності, зв'язок останньої з завданнями кримінального провадження, ставлення до кінцевих результатів кримінального провадження, а також відповідність до структури безпосередньо Кримінального процесуального кодексу України. З урахуванням цього можна виділити наступні групи суб'єктів кримінального провадження:

1) **Державні органи і посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження** і залучають до його сфери всіх інших учасників кримінальної процесуальної діяльності: суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, оперативні підрозділи.

2) **Особі, які мають та обстоюють (захищають) власні інтереси:** потерпілий, підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, цивільний позивач, цивільний відповідач.

3) **Особі, які захищають та представляють інтереси інших осіб:** захисник, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого, законний представник потерпілого, представник цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача.

4) **Особі, які сприяють здійсненню кримінального провадження:** заявник, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник, понятий, педагог, лікар, особи, разом з якими представляється особа для впізнання.

1.4.2. Державні органи і посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження.

Суд — учасник кримінального провадження, основною функцією якого є здійснення правосуддя. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Лише суду надані конституційні повноваження визнавати своїм вироком конкретну особу винною у скоєні злочину (ст.62 Конституції України), а

також застосовувати кримінальне покарання у відповідності з законом. Згідно з ч.1 ст.127 Конституції України правосуддя здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках — народні засідателі і присяжні.

Відповідно до п.22 ст.23 КПК України **суддя** - це голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний.

Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Систему судів загальної юрисдикції складають:

1) місцеві суди, тобто суд першої інстанції - районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження (п.22 ст.3 КПК України);

2) апеляційні суди — Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційний суд області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судові рішення (п.20 ст.3 КПК України);

3) суд касаційної інстанції - Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (п.21 ст.3 КПК України);

4) Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищим судовим органом спеціалізованих судів є Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Відповідно до ст.3 КПК України суд як орган правосуддя має наступні повноваження:

1) визнати особу винною у вчиненні злочину і призначити йому покарання;

2) застосувати до особи примусові заходи медичного характеру відповідно до вимог гл. 39 КПК України;

3) застосувати до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру відповідно до вимог гл. 38 УПК;

4) ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження;

5) скасувати або змінити рішення, прийняте нижчестоящим судом.

Слідчий суддя (п.18 ст.3 КПК України) — це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним Кодексом України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у разі розгляду клопотань щодо негласних слідчих

(розшукових) дій, - голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя.

Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду.

Присяжними визнаються громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя (ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, окрім питань щодо обрання, скасування або заміни запобіжного заходу в суді, судді й присяжні вирішують спільно.

Розгляд кримінального провадження судом присяжних можливе, коли за законом передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі обвинуваченого, якщо під час підготовчого судового засідання про це ним заявлене клопотання.

Присяжний має право:

- брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- робити нотатки під час судового засідання;
- з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Присяжний зобов'язаний:

- правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;
- додержуватись порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;
- не відлучатись із залу судового засідання під час судового розгляду;
- не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;
- не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

- не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Прокурор (ст.36 КПК України) — це учасник кримінального провадження, основною функцією якого є нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора (ч.1 ст.36 КПК України).

Повноваження прокурора (ч.2 ст.36 КПК України):

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

6) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самотійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Обов'язки прокурора:

1. Прокурор зобов'язаний надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість

використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ч.1 ст.48 КПК України).

2. Прокурор зобов'язаний утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника (ч.1 ст.48 КПК України).

Процесуальний порядок призначення та заміни прокурора (ст.37 КПК України):

Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише у випадках, виявлення обставин, що виключають участь прокурора у кримінальному провадженні.

Якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повноваження прокурора, не може їх здійснювати через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладаються на іншого прокурора керівником відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Органом досудового розслідування (ст.38 КПК України) – є слідчі підрозділи:

- 1) органів внутрішніх справ;
- 2) органів безпеки;
- 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- 4) органів державного бюро розслідувань, основною функцією яких є (здійснення) проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування (ч.2 ст.38 КПК України).

Слідчий - це учасник кримінального провадження, основною функцією якого є (здійснення) проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Слідчий - це службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства,

органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п.17 ст.3 КПК України).

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого (ч.5 ст.40 КПК України).

Повноваження (права) слідчого (ч.2 ст.40 КПК України):

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК України;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК України;

9) має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

10) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Обов'язки слідчого:

1) слідчий зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ч.4 ст.38 КПК України);

2) слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі (ч.4 ст.40 КПК України);

3) слідчий зобов'язаний утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника (ч.1ст.48 КПК України);

4) слідчий зобов'язаний надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ч.1 ст.48 КПК України).

Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність (ч.4 ст.40 КПК України).

Процесуальний порядок призначення та заміни слідчого:

Слідчий, який здійснюватиме повноваження слідчого у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу досудового розслідування може визначити групу слідчих, які здійснюватимуть повноваження слідчих у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого слідчого такої групи, який керуватиме діями інших слідчих (п.1 ч.2 ст.39 КПК України).

Слідчий здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Здійснення повноважень слідчого в цьому самому кримінальному провадженні іншим слідчим можливе лише у випадках, виявлення обставин, що виключають участь слідчого у кримінальному провадженні.

Керівник органу досудового розслідування (ст.39 КПК України) — це учасник кримінального провадження, основною функцією якого є організація досудового розслідування.

Повноваження (права) керівника органу досудового розслідування (ч.2 ст.39 КПК України):

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою - визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Обов'язки керівника органу досудового розслідування:

1) керівник органу досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ч.4 ст.38 КПК України);

2) керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі (ч.3 ст.39 КПК України).

Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність (ч.3 ст.39 КПК України).

Співробітники оперативних підрозділів (ст.41 КПК України) — це учасники кримінального провадження, основною функцією яких є здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

До оперативних підрозділів відносяться (ч.1 ст.41 КПК України):

- 1) оперативні підрозділи органів внутрішніх справ,
- 2) оперативні підрозділи органів безпеки,
- 3) оперативні підрозділи органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства,
- 4) оперативні підрозділи органів Державної пенітенціарної служби України,
- 5) оперативні підрозділи органів Державної прикордонної служби України,
- 6) оперативні підрозділи органів Державної митної служби України.

Повноваження співробітників оперативних підрозділів у кримінальному провадженні:

- обов'язкове виконання письмових доручень слідчого та прокурора щодо здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (ч.1 ст.41 КПК України);
- здійснення досудового розслідування кримінальних проступків (ч.3 ст.38 КПК України).

Під час здійснення досудового розслідування кримінальних проступків та виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ч.3 ст.38 та ч.2 ст.41 КПК України).

Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч.2 ст.41 КПК України).

Питання для самоконтролю:

1. Поняття суб'єктів кримінального провадження.
2. Класифікація суб'єктів кримінального провадження.
3. Кримінальна процесуальна характеристика суду.

4. Кримінальна процесуальна характеристика слідчого судді.
5. Кримінальна процесуальна характеристика присяжного.
6. Кримінальна процесуальна характеристика прокурора.
7. Кримінальна процесуальна характеристика слідчого.
8. Кримінальна процесуальна характеристика керівника органу досудового розслідування.
9. Кримінальна процесуальна характеристика оперативних підрозділів.

1.5. Процесуальні документи та фіксування кримінального провадження

1.5.1. Поняття та види кримінальних процесуальних документів. Їх логіка і стиль

Поняття процесуальних документів. Кримінально-процесуальним документом (актом) можна вважати письмовий документ, складений на основі кримінального процесуального закону уповноваженим на це суб'єктом у зв'язку із здійсненням будь-яких процесуальних актів (виконанням процесуальних дій або прийняттям рішень), в якому засобами письмової мови зафіксовано інформацію про хід та результати діяльності учасників кримінального процесу.

Відповідно до цього процесуальний акт є а) процесуальним документом, що виходить від державних органів; б) є результатом діяльності цих органів; в) втілюється у відповідну, встановлену законом, процесуальну форму; г) характеризується певним змістом – або відображає прийняте в провадженні рішення (постанова, ухвала, вирок, обвинувальний акт), або відображає хід, порядок та результати слідчих та судових дій.

Виділяючи загальні ознаки поняття “кримінально-процесуальних актів” слідчого, разом з тим необхідно вказати, що за своїм змістом вони розподіляються на численні види. В кримінальному судочинстві можлива наявність понад двохсот різноманітних кримінально-процесуальних актів.

Види процесуальних документів. Питання класифікація процесуальних документів є дуже складним і не може мати однозначного вирішення. Аналіз КПК України дозволяє виділити велику кількість документів, що за різними критеріями можуть бути розділені на досудові та судові, складені стороною обвинувачення або стороною захисту тощо.

Але найбільш розповсюдженим на досудовому розслідуванні є розподіл процесуальних документів на (а) постанови, в яких фіксуються прийняті процесуальні рішення та (б) протоколи, в яких відображається хід та результати проведеної процесуальної дії. Хоча даний розподіл не охоплює інших документів, котрі можуть бути складені під час досудового розслідування – клопотання, скарги, відводи, апеляції тощо.

Однак потрібно зазначити, що фіксація кримінально-процесуальних рішень не обмежується постановами, а виконання процесуальних дій – протоколами. Наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає ряд латентних рішень, котрі не потрібно фіксувати в постановках.

Наприклад, рішення про проведення огляду, допиту не фіксуються у постановках. Фактично вони відображаються у самих протоколах цих слідчих (розшукових) дій.

Так само не всі процесуальні дії фіксуються у протоколах. Наприклад, така процесуальна дія, як вручення особі постанови про залучення його як законного представника підозрюваного фіксується не в окремому протоколі, а шляхом відмітки про отримання постанови на тому примірнику постанови, котрий залишається у матеріалах провадження.

Логіка та стиль процесуальних документів. Наступним важливим аспектом процесуальних документів є їхні внутрішня логіка та стиль складання і оформлення.

Стосовно логіки процесуального документу, то її можна виразити у таких правилах:

- у викладеному не повинно положень, які б суперечили між собою;
- не повинно бути висновків, які не впливають з тексту документа;

Стосовно стилю документу, то він повинен бути діловим, слід уникати жаргону та маловідомих виразів за винятком випадків, коли потрібно дослівне цитування чийось слів. Висловлення повинні максимально точно описувати значущі обставини, але при цьому бути максимально зрозумілими для сприйняття. Висловлення повинні бути однозначними.

Стиль оформлення документу також має велике значення. Текст документу повинен бути витриманим в єдиному стилі (якщо документ підготовлено за допомогою комп'ютерної техніки, то він повинен мати єдиний шрифт, переважно єдиний розмір шрифту, однакові поля на різних сторінках тощо).

Документ повинен бути:

- законним;
- об'єктивним;
- логічним;
- підготовленим в офіційно-діловому стилі.

1.5.2. Загальні правила фіксації кримінальних процесуальних рішень. Відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. З цього випливає, що на рішення інших суб'єктів кримінального провадження не розповсюджується вимога закріплювати їх у формі постанови.

Рішення слідчого та прокурора оформлюються постановою. Це правило є загальним, але має такі винятки:

- процесуальним рішенням також є обвинувальний акт, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення та завершує досудове розслідування;

- окремі процесуальні рішення слідчого та прокурора є латентними і не потребують фіксації у формі постанови (наприклад, рішення про виклик особи для участі у процесуальній дії, рішення про проведення допиту тощо).

Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку (ч. 6 ст. 110 КПК).

Структура постанови. Відповідно до ч. 5 ст. 110 КПК постанова слідчого, прокурора має складатися з трьох частин:

- 1) вступної;
- 2) мотивувальної;
- 3) резолютивної.

Вступна частина постанови має містити відомості про:

1) назву постанови. Вказуючи назву постанови, прийнято на верхній строчці писати слово “Постанова”, а нижче – її стислу назву. Як правило, назви постанов займають одну, інколи – дві строки. Наприклад:

ПОСТАНОВА

про призначення судово-медичної експертизи

При цього текст назви не повинен містити непотрібну конкретизацію, наприклад, “Постанова про призначення судово-медичної експертизи Іванова Сергія Петровича, потерпілого від хуліганських дій двох нестановлених слідством осіб”. Але він не повинен бути й надто стислим. Наприклад, “Постанова про призначення експертизи”.

2) місце і час її прийняття. Під місцем прийняття постанови прийнято розуміти місто, в якому перебував слідчий або прокурор, коли виносив постанову. Як правило, це місто, в якому він постійно працює. Але якщо постанову винесено під час офіційного відрядження до іншого міста, потрібно вказувати місто, в якому він фактично знаходиться.

3) прізвище, ім'я, по-батькові та посаду особи, яка прийняла постанову. Важливо звернути увагу, що ім'я та по-батькові відповідно до вимог закону потрібно зазначати повністю, а не обмежуватися ініціалами. Стосовно посади, то зазначаючи її потрібно уникати тих скорочень, котрі відомі лише у вузьких колах. Наприклад, скорочення ГУНП є відомим для широкого загалу і не обов'язково писати повністю “Головне управління Національної поліції”. Що ж до Соборно відділення поліції, то його можна скорочено подати як “Соборний ВП”, але ні в якому разі – як “СВП”.

4) в рамках якого провадження винесена постанова. Обов'язковим реквізитом кримінально провадження є його індивідуальний номер. Окрім того, прийнято зазначати прізвище підозрюваного або потерпілого (якщо немає підозрюваного), а також кримінально-правову кваліфікацію розслідуваного діяння.

Мотивувальна частина постанови повинна містити:

1) зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови. Для якісного викладення змісту обставин потрібно (а) вибирати саме ті обставини, що мають значення для прийняття рішення (не забувати про окремі важливі обставини, але й не переобтяжувати постанову зайвими фактами); (б) викладати ці обставини в тій послідовності, що найбільш яскраво демонструє хід думки автора постанови;

Наприклад, призначаючи судово-медичну експертизу у справі про грабiж чи розбiй, не потрібно давати повного перелiку викрадених речей, а також ознак, за якими потерпiлий може впiзнати нападникiв, натомiсть, потрібно спочатку вказати стислу фабулу правопорушення iз зазначенням часу, мiсця тощо, а потiм досить детально описати вiдомi обставини спричинення тiлесних ушкоджень (кiлькiсть нанесених ударiв, чим та куди вони наносилися тощо), а також вiдомостi про проходження потерпiлим курсу лiкування.

2) мотиви прийняття постанови, iх обгрунтування. У цiй рубрицi автор повинен показати, зв'язок мiж наведеними обставинами та прийнятим рiшенням;

3) посилання на положення КПК. Оскiльки одним з положень принципу законностi є посилання на конкретну норму закону, автор постанови обов'язково повинен вказати ту норму кримiнального процесуального закону, яка зобов'язує або дозволяє прийняти це рiшення за наявностi наведених у постановi обставин.

Резолютивна частина постанови повинна мiстити вiдомостi про:

1) змiст прийнятого процесуального рiшення. У цiй рубрицi повинно бути чiтко сформульоване рiшення. Якщо формулюється декiлька рiшень, то iх треба наводити в хронологiчнiй послiдовностi. Наприклад, якщо однiєю постановою пiдозрюваний оголошується в розшук, а провадження зупиняється, то спочатку потрібно навести рiшення про оголошення в розшук, оскiльки воно дає пiдстави зупинити провадження. Якщо реалiзацiя прийнятого в постановi основного рiшення (про яке вказується в її назвi) потребує реалiзацiї за допомогою iнших рiшень, то цi додатковi рiшення зазначаються пiсля основного. Наприклад, пiсля рiшення про призначення експертизи певного виду наводиться рiшення направити цю постанову до експертної установи, а пiсля рiшення про вiдмову у визнаннi потерпiлим вказується рiшення про направлення копiї постанови цiй особi для ознайомлення.

2) мiсце та час (строки) виконання постанови. Для рiшень про надання дозволу на проведення окремих процесуальних дiй, наприклад обшуку, може бути характерне встановлення часового промiжку, протягом якого цю дiй може бути проведена.

3) особу, якiй належить виконати постанову. Якщо виконання постанови потребує проведення конкретних процесуальних дiй, то повинно бути вказано, на кого покладається виконання цих дiй. Наприклад, ухвала слiдчого суддi про застосування примусового приводу повинна мiстити вiдомостi про те, кому саме доручається її виконання.

4) можливiсть та порядок оскарження постанови. Якщо постанова може бути оскаржена, по треба зазначити час, протягом якого вона може бути оскаржена та посадову особу, якiй можна подати скаргу. Якщо постанова не може бути оскаржена, про це також потрібно вказувати в резолютивнiй частинi постанови.

1.5.3. Загальні правила фіксації кримінальних процесуальних дій.

Кримінальними процесуальними діями є слідчі (розшукові) дії, а також інші передбачені КПК дії, котрі прямо не відносяться до слідчих (вручення копії постанови, ознайомлення з правилами носіння електронного засобу контролю, вручення повістки про виклик тощо).

У ч. 1 ст. 104 КПК міститься вимога, відповідно до якої “У випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі”. Як бачимо, фактично ця норма не дозволяє складання протоколу у випадках, коли це прямо не дозволяється КПК.

Структура протоколу процесуальної дії. Згідно з ч. 3 ст. 104 КПК Протокол складається з трьох частин:

- 1) вступної;
- 2) описової;
- 3) заключної.

Вступна частина протоколу повинна містити відомості про:

1) назву процесуальної дії. Так само, як і в постанові, на верхній строчці зазначається слово “Протокол”, а нижче – конкретна назва (залежно від виконуваної дії). Наприклад, “Протокол допиту свідка”, “Протокол обшуку”, “Протокол пред’явлення особи для впізнання”.

2) місце та час проведення. Спочатку під назвою потрібно зазначити місто (з лівого боку) та дату (з правого боку). Потім нижче потрібно зазначити час початку та закінчення процесуальної дії, а також вказати де конкретно ця дія проводилася (в кабінеті слідчого, в слідчому ізоляторі, в лікарні або ж за місцем проживання).

3) особу, яка проводить процесуальну дію. Так само, як і в постанові, потрібно зазначити посаду, уникаючи при цьому маловідомих скорочень. Наприклад, у посаді “старший слідчий з особливо важливих справ” можна замість слова “старший” зазначити скорочене “ст.”

4) всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання). Такими особами можуть бути (а) допитувані особи, (б) поняті, (в) спеціалісти, (г) захисники, (г) представники, (д) законні представники, (е) психологи, (є) лікарі тощо. Зазначаючи особу, яка присутня під час проведення процесуальної дії, потрібно зазначити назву її процесуального статусу.

5) інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

Описова частина протоколу повинна містити відомості про:

1) послідовність дій. У цій рубриці потрібно точно зазначити зміст проведених дій та їх хронологічну послідовність. Зокрема, в першу чергу особам, які присутні при проведенні процесуальної дії потрібно роз’яснити їх права, котрі передбачені нормами кримінального процесуального закону.

При цьому не можна обмежуватися наведенням самого лише номера статті, котра роз'яснена. Наприклад, “Підозрюваному роз'яснені його права, передбачені ст. 42 КПК України”. Річ у тому, що протокол має містити відомості про те, що реально відбулося. А відбутися має повне роз'яснення передбачених прав (шляхом “зачитування” з кодексу або перелічення по-пам'яті).

Якщо порядок проведення процесуальної дії передбачає чітку послідовність у проведенні окремих складових цієї дії, протокол має бути складеним таким чином, щоб читаючи, можна було чітко уявляти “картину” тих подій. Наприклад, в протоколі одночасного допиту двох або більше осіб треба записувати запитання та відповіді в суворій хронологічній послідовності. Так само і для пред'явлення для впізнання особи треба спочатку роз'яснити особі, яку пред'являють для впізнання її права (зокрема, право самостійно визначити, під яким номером стояти), а тільки потім запрошувати особу, яка впізнає та роз'яснювати їй її права і пропонувати впізнати одну із запропонованих осіб. Ні в якому разі не можна до проведення впізнання збирати всіх осіб разом та одночасно роз'яснювати їм їх права.

2) отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи. Отримані результати процесуальної дії можуть полягати у певних показаннях, конкретних результатах слідчого експерименту, віднайдених або добровільно наданих об'єктах матеріального світу (сліди, цінності, документи, речові докази тощо).

Фіксація отриманих результатів повинна відбуватися дуже точно. Приміром, фіксувати показання потрібно від першої особи (“я прийшов”, “я побачив”), по можливості дослівно. При цьому лайливі слова потрібно замінити узагальненим “ненормативна лексика”, “мат” тощо. Фіксуючи показання, потрібно уникати різного роду стислих анотацій на зразок: “підозрюваний розповів про обставини вчиненої ним крадіжки”. Не можна також обмежуватися фразами “підозрюваний дав показання аналогічні тим, котрі він давав на попередньому допиті”. Оскільки це не фіксація ходу слідчої дії, а результат аналітичної діяльності слідчого з порівняння двох показань. Такі висновки слідчий повинен робити при прийнятті процесуальних рішень (про закриття провадження або про направлення його матеріалів до суду). При цьому навіть перевірити правильність такого висновку слідчого є неможливим, оскільки показання на другому допиті не зафіксовані у протоколі.

Єдине виключення з правила про повну фіксацію показань закріплене у ч. 2 ст. 104 КПК. Відповідно до цієї норми “Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього”.

Заклучна частина протоколу повинна містити відомості про:

1) вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації. Потрібно зазначати, з якого конкретно місця була вилучена річ або документ. Крім того, потрібно вжити заходів щодо запобігання можливостям підміни вилучених речей і упакувати їх. Наприклад, невеликі об'єкти можуть бути поміщені в паперові або поліетиленові пакети; більш габаритні речі, наприклад, рушницю, бейсбольну битку можна завернути в поліетилен; на вилучений автомобіль доречно наклеїти паперові “бірки”, якими б опечатувалися номерні знаки, двері, капот, багажник та бензобак.

На пакетах, “бірках” тощо потрібно зазначати відомості про час та місце проведення процесуальної дії, скріплювати підписом слідчого та інших осіб (понятих, підозрюваних тощо). Ці відомості в подальшому дадуть змогу чітко ідентифікувати вилучений об'єкт.

2) спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу. Існує два способи ознайомлення учасників зі змістом протоколу: прочитати особисто або прослухати, як його прочитає слідчий або інша особа. При цьому слідчий повинен спочатку запропонувати учасникам процесуальної дії особисто прочитати протокол. Якщо ж учасники не виявили бажання, слідчий повинен прочитати протокол вголос. Відповідно до ч. 5 ст. 104 КПК “Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою”.

3) зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії. Згідно з ч. 5 ст. 104 КПК “Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами”. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих (ч. 6 ст. 104 КПК).

Додатки до протоколу. Важливою складовою протоколу є додатки до протоколу. Відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Як зазначено у ч. 3 ст. 104 КПК додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Характерним для складання протоколу або додатка до нього є те, що він повинен бути складеним виключно тією посадовою особою, яка проводить процесуальну дію. Хоча окремі частини протоколу можуть бути записані особисто учасниками (відповідно до ч. 7 ст. 224 КПК допитувана особа може особисто написати в протоколі свої показання), однак доручення скласти весь протокол іншим особам (наприклад, понятим) – заборонена.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке процесуальний документ?
2. Який найбільш розповсюджений на досудовому розслідуванні є розподіл процесуальних документів?
3. Які логічні правила щодо складання процесуального документу?
4. Що відноситься до процесуальних рішень?
5. З яких частин має складатися постанова?
6. Що відноситься до процесуальних дій?
7. З яких частин має складатися протокол?

1.6. Процесуальні строки та витрати. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні

1.6.1. Процесуальні строки і витрати.

Починаючи з першої теми Загальної частини навчальної дисципліни, де одним з завдань кримінального провадження було названо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, при вивченні наступних тем в тій чи іншій формі піднімалося питання про процесуальні строки, оскільки кримінальне судочинство як і будь-яка діяльність має певну тривалість у часі.

Дотримання процесуальних строків у кримінальному судочинстві відіграє важливу соціально-правову роль. Суворе і неухильне дотримання строків розслідування та судового розгляду має істотний виховно-профілактичний потенціал, оскільки:

- 1) наближає момент судового розгляду кримінального провадження до моменту вчинення злочину;
- 2) забезпечує процесуальну економію у встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні;
- 3) сприяє не тільки швидкому, але і повному, всебічному та об'єктивному дослідженню фактичних обставин кримінального провадження;
- 4) є додатковою гарантією своєчасної реалізації учасниками кримінального судочинства своїх прав, свобод і законних інтересів.

Кримінально-процесуальний строк - це встановлений КПК період часу, протягом якого повинні відбуватися процесуальні дії або протягом якого від здійснення цих дій слід утриматися.

Для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження.

Варто пам'ятати, що будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого цим Кодексом, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист.

Відповідно до ст.115 КПК, строки обчислюються годинами, днями і місяцями. Крім цього, строки можуть визначатись вказівкою на подію.

При обчисленні строку *годинами* строк закінчується в останню хвилину останньої години. При обчисленні строку *днями* строк закінчується о двадцять четвертій годині останнього дня строку. При обчисленні строків *місяцями* строк закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця. При обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

Якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

Якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

Процесуальні дії мають виконуватися у встановлені цим Кодексом строки. Строк не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній установі, - якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку.

Процесуальні дії мають виконуватися у встановлені КПК України строки. Строк не вважається пропущеним, коли скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою, або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній

установі, коли скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку.

Пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду.

Поважні причини можна поділити на три групи: 1) причини об'єктивного характеру (наприклад, стихійне лихо); 2) причини суб'єктивного характеру (наприклад, відрядження, хвороба); 3) невиконання посадовою особою, яка веде процес, своїх обов'язків, що унеможливило або затруднило реалізацію у встановлений законом строк учасником процесу свого права (наприклад, невручення або несвоєчасне вручення копії рішення, яке може бути оскаржене). Але будь-яку із вказаних учасником процесу причину у клопотанні слід розглядати в кожному випадку, так як поважність причини – поняття оціночне.

Ухвала слідчого судді, суду про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК України. Подання клопотання заінтересованою особою про поновлення пропущеного строку не припиняє виконання рішення, оскарженого з пропущенням строку.

Під процесуальними витратами розуміють витрати на забезпечення кримінального провадження, відшкодування яких покладається на певних його учасників та на державу.

Провадження у кримінальній справі потребує значних матеріальних витрат, більшу частину з яких держава бере на себе, іншу частину відшкодовують певні учасники провадження.

При віднесені тих чи інших витрат до процесуальних варто виходити з правової сутності даного процесуального інституту. Стягнення процесуальних витрат – не є додатковим заходом покарання. Не є воно і цивільно-правовим заходом, оскільки стягнення витрат відбувається не за договором чи цивільно-правовим зобов'язанням. Наприклад, шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. У кримінальному провадженні витрати, що належать до процесуальних, стягуються не тільки без відома, а й часто навіть всупереч бажанню обвинуваченого, при стягненні суд керується кримінально-процесуальними нормами, а не цивільними (правовими чи процесуальними). У цьому, зокрема, виявляється характер кримінально-процесуальних відносин як одного з видів владних відносин.

Нарешті, слід враховувати і безпосередню причину їх виникнення: процесуальні витрати виникають у результаті здійснення кримінального провадження, а не в результаті провипорушення. Правопорушення ж є загальною причиною виникнення самого провадження, але не може розглядатися як безпосередня причина витрат. Розходження в підставах (безпосередніх причинах) виникнення витрат визначає відмінність

процесуальних витрат від інших сум, що підлягають стягненню з обвинуваченого (підозрюваного).

Процесуальні витрати – це юридичне поняття, межі якого встановлюються кримінально-процесуальним правом. Віднесення до них витрат, пов'язаних з кримінальним провадженням, але не передбачених статтями 118-123 КПК, недопустимо.

Стаття 118 КПК України передбачає, що *процесуальні витрати* складаються із:

- 1) витрат на правову допомогу;
- 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження;
- 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів;
- 4) витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів.

Стаття 119 КПК України передбачає, що суд, враховуючи майновий стан особи (обвинуваченого, потерпілого), за власною ініціативою або за її клопотанням має право своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати процесуальних витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату процесуальних витрат на визначений строк.

Якщо оплату процесуальних витрат відстрочено або розстрочено до ухвалення судового рішення, витрати розподіляються відповідно до судового рішення.

У разі зменшення розміру належних до оплати процесуальних витрат чи звільнення від їх оплати повністю або частково відповідні витрати компенсуються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Витрати на правову допомогу (ст. 120 КПК)

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, несе підозрюваний, обвинувачений.

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги представника потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, які надають правову допомогу за договором, несе відповідно потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач.

Допомога захисника, залученого для здійснення захисту за призначенням у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, надається за рахунок коштів Державного бюджету України і є безоплатною для підозрюваного, обвинуваченого. Граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу встановлюється законодавством.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження (ст. 121 КПК)

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, - це витрати обвинуваченого, підозрюваного, до

якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, його захисника, представника потерпілого, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, виплатою добових (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також втрачений заробіток чи витрати у зв'язку із відривом від звичайних занять.

Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять - пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, він несе самостійно.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження захисника, несе підозрюваний, обвинувачений.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження представника, несе особа, яку він представляє.

Граничний розмір компенсації за судовим рішенням витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів (ст. 122 КПК)

Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучила спеціаліста, перекладача чи експерта, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Витрати, пов'язані із участю потерпілих у кримінальному провадженні, залученням та участю перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету України.

Потерпілим, цивільним позивачам, свідкам оплачуються проїзд, наймання житла та добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять - пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Експертам, спеціалістам, перекладачам оплачуються проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту. Експертам, спеціалістам і перекладачам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком.

Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів та експертів, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 123 КПК України)

Витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів, здійснюються за рахунок Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Граничний розмір витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

У разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати. За відсутності в обвинуваченого коштів, достатніх для відшкодування зазначених витрат, вони компенсуються потерпілому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом для компенсації шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

У разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, Верховний Суд України, не приймаючи рішення про новий судовий розгляд, змінить судові рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл процесуальних витрат.

Суд за клопотанням осіб має право визначити грошовий розмір процесуальних витрат, які повинні бути їм компенсовані. Суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирокі суду або ухвалою.

Сторони кримінального провадження, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі мають право оскаржити судові рішення щодо процесуальних витрат, якщо це стосується їхніх інтересів.

1.6.2. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі

Завдання кримінального процесу полягають не тільки у призначенні покарання особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, але й в усуненні його наслідків, в тому числі пов'язаних з порушенням майнових прав громадян, підприємств, установ, які постраждали від нього. Одним із ефективних засобів, направлених на усунення заподіяних кримінальним правопорушенням наслідків у вигляді завданої шкоди, є цивільний позов.

Встановлена законом можливість розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні зумовлює наявність єдиного юридичного факту, –притягнення особи до кримінальної та цивільно-правової відповідальності у випадках, коли вчиненим нею кримінальним правопорушенням завдано майнової чи моральної шкоди.

Цивільний позов порівняно з іншими непозовними формами відшкодування шкоди, як слушно зазначається в юридичній літературі, має

певні переваги, оскільки його розгляд і вирішення в кримінальному процесі здійснюється при активній участі зацікавлених сторін, що в свою чергу, сприяє більш глибокому дослідженню всіх обставин справи, які стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням і правильному вирішенню питання про її відшкодування.

Тому саме цивільному позову законодавець відводить головну роль у відшкодуванні шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, і на відміну від інших форм детально регламентує діяльність, пов'язану з пред'явленням, забезпеченням і вирішенням цивільного позову в кримінальному судочинстві.

Позов про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути пред'явлений також і в порядку цивільного судочинства, проте одночасний розгляд судом кримінального провадження й цивільного позову має низку суттєвих гарантій, спрямованих на посилення захисту прав громадян та законних інтересів юридичних осіб, що зазнали шкоди від кримінального правопорушення, й більш швидке та повне її відшкодування. Зокрема: більш повно і всебічно розглядаються обставини справи, адже згідно зі ст. 91 КПК вид та розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди є однією з обставин, що підлягає доказуванню в кримінальному провадженні; обов'язок доказування зазначених обставин, а також виявлення осіб, які несуть відповідальність за заподіяння шкоди, покладається на органи досудового розслідування та прокурора, які наділені відповідними повноваженнями та в розпорядженні яких є відповідні сили і засоби для здійснення цього; потерпілий від кримінального правопорушення звільняється від необхідності двічі брати участь у судовому розгляді, і, відповідно, підлягати додатковим хвилюванням, викликаними дослідженням обставин скоєного кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння; свідки, перекладачі, експерти та інші особи звільняються від повторного виклику до суду; неявка цивільного відповідача чи його представника до судового засідання не може бути підставою для відкладення розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні; більшою мірою забезпечується виховне і попереджувальне значення кримінального судочинства, що сприяє найбільш ефективному впливу як на самого суб'єкта кримінального правопорушення, попереджуючи можливість скоєння ним повторних злочинів, так і на інших осіб, сприяючи їх вихованню в дусі неухильного дотримання законів тощо; заощаджуються час і кошти завдяки усуненню дублювання в роботі судів, яке було б неминучим при окремому розгляді цивільного позову і кримінального провадження з одного і того ж факту вчиненого кримінального правопорушення. Саме в цьому полягає значення цивільного позову у кримінальному судочинстві.

КПК не містить визначення поняття цивільного позову в кримінальному процесі. Ця проблема була об'єктом неодноразового обговорення на

сторінках юридичної літератури. На нашу думку, важливість законодавчого врегулювання має рацію, цивільний позов можна було б визначити в КПК як вимогу фізичної чи юридичної особи, якій завдано шкоду кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, її представника, законного представника (на захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними), прокурора (у випадку необхідності пред'явлення цивільного позову в інтересах держави, а також громадян, які за станом здоров'я та інших поважних причин не можуть захистити свої права) до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння про відшкодування цієї шкоди, заявлену органам, які здійснюють кримінальне провадження, і таку, що вирішується судом у його рамках.

Це визначення, як нам здається, є найбільш повним і відображає всі основні ознаки зазначеного поняття, а саме:

- матеріально-правову сторону позову (вимога про відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням шкоди);

- процесуальну сторону позову (звернення за захистом порушеного права);

- осіб, які вправі пред'явити позов (яким заподіяно шкоду, тобто потерпілого, його представник, законного представника, прокурора в її інтересах держави) (ст.ст. 61, 62, 64, 128 КПК);

- відповідачів за позовом (підозрюваного, обвинуваченого чи фізичної або юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння) (ст. 62 КПК);

- кому може бути заявлено позов (органам, які здійснюють кримінальне провадження);

- ким і в якому порядку розглядається і вирішується позов (судом разом з кримінальним провадженням).

Цивільний позов у кримінальному провадженні має два елементи: предмет та підстави.

Згідно з концепцією, що набула найбільшого поширення в науці цивільного процесу, предметом цивільного позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка впливає із спірного правовідношення. Звідси предметом цивільного позову в кримінальному процесі слід визнати матеріально-правову вимогу позивача до підозрюваного, обвинуваченого чи фізичної або юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно

небезпечне діяння (цивільного відповідача) про відшкодування майнової та/або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням.

Цю вимогу вправі заявити особа, якій заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду. Ця особа має бути визнана в установленому законом порядку потерпілим та цивільним позивачем (ст.ст. 55, 61, 127, 128 КПК). Відповідно до ст. 33 Закону України «Про прокуратуру» та ч. 3 ст. 128 КПК цивільний позов може пред'являтися прокурором з метою захисту інтересів держави, а також громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права. Прокурор ініціює та підтримує в суді питання відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та вживає заходів для підтвердження її розміру у встановленому порядку. На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками (ч 2 ст. 128 КПК).

За загальними правилами, цивільний позов у кримінальному провадженні пред'являється до підозрюваного, обвинуваченого, оскільки він несе відповідальність за заподіяну ним майнову, фізичну, моральну шкоду або до особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально-протиправними діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ст.ст. 62, 128 КПК).

Цивільними відповідачами у кримінальному провадженні можуть бути фізичні (батьки, усиновителі, піклувальники, опікуни) або юридичні особи, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

За шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг 14-річного віку, відповідальність несуть батьки (усиновителі), опікун або навчальний, виховний, лікувальний заклад, під наглядом яких перебував неповнолітній у момент заподіяння шкоди. Неповнолітній у віці від 14 до 18 років за заподіяну ним шкоду несе матеріальну відповідальність на загальних підставах. За відсутності у нього майна або заробітку, достатніх для відшкодування збитків, такий обов'язок покладається на його батьків (усиновителів) або піклувальників за умови наявності вини у їх поведінці, що сприяла виникненню шкоди (ч. 2 ст. 1179 ЦК України). Якщо шкоду заподіяно спільними діями неповнолітніх, у яких різні батьки, самі неповнолітні несуть солідарну відповідальність, а їхні батьки або піклувальники відповідають перед потерпілими за принципом дольової відповідальності. При заподіянні шкоди неповнолітнім як цивільних відповідачів слід притягувати обох батьків. Співучасники несуть солідарну відповідальність за шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням,

вчинення якого охоплювалося їхнім загальним наміром. Якщо матеріальна шкода завдана підсудним спільно з іншою особою, справу, відносно якої виділено в окреме провадження, суд покладає обов'язок щодо відшкодування шкоди в повному розмірі на підсудного.

Відповідно до ст. 1187 ЦК України за шкоду, заподіяну особою під час управління джерелом підвищеної небезпеки, відповідальність несе власник даного джерела (тобто особа, якій дане джерело підвищеної небезпеки належить на праві власності або на праві володіння, наприклад, довіреності або оренди)

Відмова у позові в порядку цивільного, господарського або адміністративного судочинства позбавляє цивільного позивача права пред'являти той же позов у кримінальному провадженні (ч.6 ст. 128 КПК). Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 7 ст. 128 КПК).

Матеріально-правова вимога, яка є предметом цивільного позову про відшкодування майнової або моральної шкоди, впливає з визначених законом юридичних фактів, на основі яких позивач пред'являє свої позовні вимоги. Якщо немає юридичного факту, який обумовлює виникнення матеріально-правового відношення, то цивільний позов у кримінальному провадженні не може бути заявлений і розглянутий судом. Звідси, підставами позову є юридичні факти, з яких позивач виводить свої вимоги і з наявністю яких закон пов'язує виникнення правовідносин між позивачем і підозрюваним, обвинуваченим (відповідачем). Отже, ці два елементи і складають зміст цивільного позову. Саме ці два елементи зумовлюють межі і направлення провадження за цивільним позовом у кримінальному процесі.

Юридичними фактами, на підставі яких пред'являються позови, є: а) скоєння кримінального правопорушення (або іншого суспільно-небезпечного діяння); б) наявність майнової або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням); в) наявність причинного зв'язку між кримінальним правопорушенням і завданою шкодою.

Вимога про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, може бути пред'явлена як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства.

Основними умовами пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі є подання позовної заяви; процесуальна правоздатність позивача; підвідомчість позову суду; відсутність винесеного судом рішення за тією ж підставою та предметом позову.

В ч. 4 ст. 128 КПК, зазначається, що форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства.

Цивільний позов повинен містити інформацію, передбачену ст. 119 ЦПК України. У позовній заяві про відшкодування матеріальної (моральної) шкоди має бути зазначено: в чому полягає ця шкода, якими злочинними діями чи бездіяльністю її заподіяно позивачеві, з яких міркувань він виходив, визначаючи розмір шкоди, та якими доказами це підтверджується. Відповідно до ст. 479 КПК відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбутися на підставі угоди про примирення або без неї.

Відшкодування матеріальної шкоди за цивільним позовом у кримінальному провадженні повинно полягати у відновленні колишнього стану речей або відшкодуванні збитків, тобто реального збитку. Згідно зі ст. 1166 ЦК України шкода, заподіяна особі або майну, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, що заподіяла шкоду. Стаття 1167 ЦК зобов'язує відшкодувати моральну шкоду в грошовій або іншій матеріальній формі. Стаття 1192 ЦК зобов'язує відповідальну за шкоду особу відшкодувати заподіяні збитки в натурі або у повному обсязі. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі. Розмір відшкодування моральної шкоди визначається залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану. При цьому, визначаючи розмір відшкодування моральної шкоди, суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості і повинен наводити в рішенні відповідні мотиви.

Слід зазначити, що в ст. 91 КПК не передбачено відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від кримінального правопорушення як окрему обставину, яка підлягає доказуванню в кримінальному провадженні. Але вказана обставина підлягає обов'язковому з'ясуванню і вирішенню під час доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (п. 3 ст. 91 КПК).

Порядок обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та порядок зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 545 від 16 липня 1993 р. Роз'яснення з цього приводу також надаються в постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 11 «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат» Сума коштів, що підлягає відшкодуванню, визначається закладом охорони здоров'я, в якому перебував

на лікуванні потерпілий, з урахуванням кількості ліжко-днів, проведених ним у стаціонарі, та щоденної вартості його лікування. Кількість ліжко-днів визначається на основі медичної картки стаціонарного хворого або інших документів, які підтверджують дату госпіталізації і дату виписки хворого із стаціонару лікувальної установи. Термін і обґрунтованість перебування потерпілого від кримінального правопорушення на стаціонарному лікуванні визначаються на підставі даних лікувального закладу. До матеріалів провадження має бути приєднана довідка-розрахунок бухгалтерії цього закладу із записом про вартість одного ліжко-дня та про загальну суму фактичних витрат на лікування потерпілого. Відшкодування витрат на стаціонарне лікування потерпілого від кримінального правопорушення можливе лише тоді, коли є причинний зв'язок між злочинними діями чи бездіяльністю винної особи та перебуванням потерпілого на такому лікуванні. У разі сумніву в обґрунтованості перебування потерпілого на стаціонарному лікуванні або в терміні лікування, потрібно призначити відповідну експертизу.

У кримінальному судочинстві відшкодування витрат на стаціонарне лікування потерпілого може покладатися тільки на особу, вина якої у вчиненні злочину встановлена обвинувальним вироком суду (у тому числі без призначення покарання, із звільненням від покарання, з умовним засудженням).

При заподіянні шкоди здоров'ю потерпілого неповнолітнім, у тому числі при вчиненні ним злочину в групі, питання відшкодування коштів, витрачених на лікування потерпілого, вирішується згідно зі ст.ст. 1178 -1182 ЦК України та роз'ясненнями, що містяться у п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» Витрати на стаціонарне лікування потерпілого внаслідок дій особи, яка вчинила їх у стані неосудності, не стягуються.

Доказування цивільного позову, який був заявлений у кримінальному провадженні, відбувається за правилами, встановленими кримінальним процесуальним законом. Це означає, що обов'язок доказування виду та розміру шкоди, яку було завдано кримінальним правопорушенням, покладається на орган, який провадить розслідування в кримінальному провадженні.

Варто зазначити, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні (п. 1, 2 ст. 128 КПК).

Відповідно до ст. 129 КПК, ухвалюючи обвинувальний вирок, постановляючи ухвалу про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. У разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення суд відмовляє в позові. Якщо ж обвинуваченого виправдовують за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 326 КПК, суд залишає позов без розгляду.

Цивільний позов в кримінальному провадженні у випадках та в порядку, передбачених законом, компенсується потерпілому за рахунок Державного бюджету України (п. 3 ст. 127 КПК).

Встановивши, що кримінальним правопорушенням завдана майнова шкода або понесені витрати закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від кримінального правопорушення, орган, що здійснює досудове розслідування, прокурор і суд зобов'язані вжити заходів до забезпечення цивільного позову.

Забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні і можливої конфіскації майна здійснюється шляхом накладення арешту на майно (п. 7 ч. 2 ст. 128 КПК). Арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, результати інтелектуальної, творчої діяльності, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних, або юридичних осіб (ч. 3 ст. 170 КПК).

Слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно у вигляді речей. Крім того, у випадку задоволення цивільного позову суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Як зазначається в ст. 171 КПК з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено: 1) підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, що підтверджують право власності на майно, що належить арештувати. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

У клопотанні цивільного позивача, слідчого, прокурора про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, іншої особи для забезпечення цивільного

позову повинно бути зазначено: 1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 2) докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди. Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, повинна бути співмірною із розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Якщо особа, що подала клопотання про арешт майна, не доведе необхідність такого арешту, слідчий суддя, суд відмовляють у його задоволенні. У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу.

Однією з важливих гарантій конституційних прав громадян на життя і здоров'я та їх права власності є положення ст. 56 Конституції, згідно з яким кожен має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

У розвиток цих конституційних положень статтею 125 КПК встановлено, що у кримінальному провадженні підлягає відшкодуванню, окрім, вже розглянутої нами майнової (моральної) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням ще один вид майнової (моральної) шкоди, яка завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

За чинним законодавством, шкода, що спричинена незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду відшкодовується за нормами: Цивільного кодексу України; Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», затвердженого наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України; Порядку виконання Державним казначейством України рішень суду щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури, а також судів, затвердженого Державним казначейством України; Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ про відшкодування шкоди», «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» та ін.

Відповідно до ст. 1176 ЦК України, ст.1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями правоохоронних органів, суду» від 1 грудня 1994 року (з подальшими змінами) підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок :

1) незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного

відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

2) незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу;

3) незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

У зазначених випадках, завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду.

Якщо громадянину завдано шкоду внаслідок вище перерахованих випадків йому відшкодовується: 1) заробіток та інші грошові доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій; 2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), майно конфісковане або звернене в доход держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт; 3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; 4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги; 5) моральна шкода.

Право на відшкодування шкоди виникає у таких випадках:

1) постановлення виправдувального вироку суду;

1-1) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про повернення справи на новий судовий розгляд) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів;

2) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримання.

Заяву про оскарження постанови про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування чи прокуратури, на вибір громадянина може бути подано до суду за місцем його проживання або за місцезнаходженням відповідного органу, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування чи прокуратури. Сторони в цих справах звільняються від сплати судових витрат.

Згідно ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Питання для самоконтролю:

1. Процесуальні строки та їх значення у кримінальному процесі.
2. Яка існує класифікація строків у кримінальному процесі?
3. Який порядок встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом.?
4. Який порядок обчислення процесуальних строків?
5. У яких випадках процесуальні строки не вважаються пропущеними?
6. Які наслідки порушення процесуальних строків?
7. Який порядок поновлення процесуальних строків?
8. Що таке процесуальні витрати?
9. Які є види процесуальних витрат?

1.7. Заходи забезпечення кримінального провадження: їх система та види

1.7.1. Поняття заходів забезпечення кримінального провадження та їх система.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це врегульовані кримінальним процесуальним законом специфічні способи і засоби обмеження прав, свобод і законних інтересів особи, що застосовуються:

- 1) уповноваженими законом державними органами і посадовими особами в межах своєї компетенції тільки в період кримінального провадження;
- 2) в разі, якщо авторитету закону та переконання в необхідності виконання приписів норм права є недостатньо;
- 3) при наявності умов, підстав і в порядку, що встановлені кримінальним процесуальним законом;
- 4) для припинення або попередження порушень закону з боку учасників кримінального процесу, зазначених у законі, крім їх волі і бажання;
- 4) з метою забезпечення дієвості кримінального провадження;
- 5) всупереч волі та бажанню учасників кримінального провадження.

При застосуванні заходів кримінального процесуального примусу слід враховувати, що права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законами лише в тому обсязі, в якому це необхідно для захисту:

- 1) національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку;
- 2) здоров'я населення, репутації або прав інших людей (ч. 2 ст. 34 Конституції України).

При цьому необхідно мати на увазі, що громадяни України мають ряд невідчужуваних прав і свобод, які не підлягають обмеженню в

кримінальному судочинстві за жодних обставин. До них відносяться такі положення Конституції України:

1) ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ст.29);

2) не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.(ст. 30);

3) ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.(ст. 32);

4) ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.(ст. 61);

5) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.(ст. 62) і деякі інші.

Систему заходів забезпечення кримінального провадження становлять:

1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (глава 11 КПК України);

2) накладання грошового стягнення (глава 12 КПК України);

3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (глава 13 КПК);

4) відсторонення від посади (глава 14 КПК України);\

5) тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України);

6) тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК України);

7) арешт майна (глава 17 КПК України);

8) затримання особи (глава 18 КПК України);

9) запобіжні заходи (глава 18 КПК України).

1.7.2. Кримінальна процесуальна характеристика заходів забезпечення кримінального провадження.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (ст.133, 134 КПК України) - це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується з метою досягнення дієвості цього провадження. Вказаний захід забезпечення кримінального провадження проводиться шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Підставами для виклику є достатні дані вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою (ч.2 ст.133, ч.1 ст.134 КПК України).

Мета виклику:

а) допит;

б) участь в іншій процесуальній дії.

Особи, до яких може застосовуватися виклик:

1) підозрюваного,

2) свідка,

3) потерпілого

4) іншого учасника кримінального провадження.

Особи, які мають право здійснювати виклик:

1) слідчий;

2) прокурор;

3) слідчий суддя за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника.

Процесуальний порядок здійснення виклику (ст.135 КПК України):

1. Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

2. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

3. Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення.

4. Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

5. Повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику.

6. Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

7. Повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого - за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

8. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом **не пізніше ніж за три дні до дня**, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення цим Кодексом строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

9. Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом (ч.1 ст.136 КПК України).

10. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти (ч.2 ст.136 КПК України).

11. Поважні причини неприбуття особи на виклик (ст.138 КПК України)

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відраджень, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

12. Наслідки неприбуття на виклик (ст.139 КПК України)

1. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі:

від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати - у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;

від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати - у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

2. У випадку, встановленому частиною першою цієї статті, до підозрюваного, обвинуваченого, свідка може бути застосовано привід.

3. За злісне ухилення від явки свідок, потерпілий несе відповідальність, встановлену законом.

Привід (ст.140 КПК України) — це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Вказаний захід забезпечення кримінального провадження проводиться шляхом примусового супроводження особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час.

Підставами для приводу є достатні данні вважати, що особа, яка була у встановленому порядку викликана (зокрема, наявне підтвердження отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом) для потреб досудового розслідування, не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття, що заважає встановленню обставин у кримінальному провадженні і явка підозрюваного, обвинувачено або свідка не можлива без застосування заходу забезпечення кримінального провадження.

Підставами для приводу є достатні данні вважати, що особа, яка була у встановленому порядку викликана (зокрема, наявне підтвердження отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом) не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття.

Процесуальні підстави здійснення приводу - на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи слідчого судді, а під час судового провадження - на підставі ухвали суду за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або з власної ініціативи суду (ч.2 ст.140 КПК України)(ч.2 ст.140 КПК України).

Мета здійснення приводу:

- а) допит;
- б) участь в іншій процесуальній дії.

Особи, до яких може застосовуватися привід:

- 1) підозрюваного,
- 2) обвинуваченого;
- 3) свідка;
- 4) співробітника кадрового складу розвідувального органу України

Винятки: привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно із КПК України не можуть бути допитані як свідки.

Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч.3 ст.140 КПК України).

Особи, які мають право здійснювати (виконувати) привід (ст.143 КПК України):

- а) підрозділи органів внутрішніх справ;
- б) підрозділи органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- в) підрозділи органів державного бюро розслідувань.

Накладення грошового стягнення (глава 12 КПК України) - це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Вказаний захід забезпечення кримінального провадження проводиться шляхом застосування

заходів матеріального характеру на учасників кримінального процесу, які не виконують належним чином вимоги кримінального процесуального закону.

Підставами для накладення грошового стягнення є достатні данні вважати, що особа не виконує своїх процесуальних обов'язків, з якими вона була ознайомлена у встановленому КПК України порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання нею пам'ятки про процесуальні права та обов'язки; повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом та інше), без поважних причин, що заважає встановленню обставин у кримінальному провадженні.

Процесуальні підстави здійснення накладення грошового стягнення - під час досудового розслідування - на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи слідчого судді, а під час судового провадження - на підставі ухвали суду за клопотанням прокурора або з власної ініціативи суду (ч.2 ст.144 КПК України).

Мета здійснення накладення грошового стягнення - забезпечити виконання учасниками кримінального провадження своїх процесуальних обов'язків.

Особи, до яких може застосовуватися накладення грошового стягнення :

- 1) підозрюваного,
- 2) обвинуваченого;
- 3) свідка;
- 4) потерпілого;
- 5) цивільного відповідача.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (глава 13 КПК України) проводиться шляхом тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування таким спеціальним правом як:

- 1) право керування транспортним засобом або судном;
- 2) право полювання;
- 3) право на здійснення підприємницької діяльності.

Підставами для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом є достатні данні вважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом.

Процесуальні підстави тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом здійснюється під час досудового розслідування - на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора (ч.2 ст.144 КПК України).

Мета здійснення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом:

—припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого;

—припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;

—забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Особи, до яких може застосовуватися тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом:

- 1) підозрюваний;
- 2) обвинувачений;

Відсторонення від посади (глава 14 КПК України) проводиться шляхом тимчасового, вимушеного недопущення працівника, який знаходиться в певних трудових відносинах з підприємством, установою, організацією, до виконання свої трудових і функціональних обов'язків, у зв'язку з вчиненням злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу.

Підставами для відсторонення від посади є достатні данні вважати, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу.

Процесуальні підстави для відсторонення від посади здійснюється під час досудового розслідування - на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора, а під час судового провадження - на підставі ухвали суду за клопотанням прокурора (ч.1 ст.155 КПК України).

Мета відсторонення від посади для припинення кримінального правопорушення припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином (ч.1 ст.157 КПК України)

Особи, до яких може застосовуватися відсторонення від посади:

- 1) підозрюваного;
- 2) обвинуваченого.

Умови відсторонення від посади:

1) **загальна** — вчинення підозрюваним або обвинуваченим середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину;

2) **спеціальна** — вчинення службовою особою правоохоронного органу злочину незалежно від його тяжкості. (ч.1 ст.154 КПК України).

Тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України) проводиться шляхом надання стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, можливості ознайомитися з

ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Підставами для тимчасового доступу до речей і документів є достатні дані вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів та неможливість іншими способами довести обставини, які мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні.

Речі і документи, до яких заборонено доступ (ч.1 ст.161 КПК України)

1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;

2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю (ч.1 ст.162 КПК України)

1. До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать:

1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю;

3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;

4) конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю;

5) відомості, які можуть становити банківську таємницю;

6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру;

7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;

9) державна таємниця.

Процесуальні підстави тимчасового доступу до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду за клопотанням сторони кримінального провадження або за клопотанням слідчого за погодженням з прокурором (ч.1 ст.160 КПК України).

Мета здійснення тимчасового доступу до речей і документів — можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах.

Тимчасовий доступ до речей і документів може застосовуватися незалежно від того, який процесуальний статус має володілець речей і документів, а також, якщо він не має жодного процесуального статусу.

Процесуальний порядок тимчасового доступу до речей і документів:

1. Тимчасовий доступ до речей і документів — здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду за клопотанням сторони кримінального провадження або за клопотанням слідчого за погодженням з прокурором (ч.1 ст.160 КПК України).

2. Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів повинно містити відомості про:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;

4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;

7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження.

3. До клопотання також мають бути додані:

- докази обставин, на якими вони обґрунтовують свої доводи (ч.5 ст.123 КПК України);

- витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч.6 ст.132 КПК України).

4. Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи (ч.1 ст.163 КПК України).

5. Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться (ч.2 ст.163 КПК України).

6. У повістці про судовий виклик, що слідчий суддя, суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі і документи, зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику (ч.3 ст.163 КПК України).

7. Клопотання сторони кримінального провадження або слідчого за погодженням з прокурором про тимчасовий доступ до речей і документів розглядається слідчим суддею в порядку ст.163 КПК України).

8. Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання (ч.4 ст.163 КПК України).

9. Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

10. Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім загальних обставин, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону.

13. Виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів:

1. Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду (ч.1 ст.165 КПК України).

2. Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію (ч.2 ст.165 КПК України).

3. Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей

і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду (ч.3 ст.165 КПК України).

4. На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів (ч.4 ст.165 КПК України).

Тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК України) — це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Вказаний захід забезпечення кримінального провадження проводиться шляхом фактичного позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Підставами для тимчасового вилучення майна є достатні данні вважати, що:

1) речі, документи та гроші підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) речі, документи та гроші надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

3) речі, документи та гроші є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) речі, документи та гроші набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Процесуальні підстави для тимчасового вилучення майна здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду за клопотанням сторони кримінального провадження або за клопотанням слідчого за погодженням з прокурором (ч.1 ст.160 КПК України).

Мета здійснення тимчасового вилучення майна — можливість використання як доказів речей, документів та грошей.

Особи, до яких може застосовуватися тимчасове вилучення майна:

1) підозрюваний,

2) особа, у володінні якої перебуває майно, зазначене в ч.2 ст.167 КПК України.

Особи, які мають право здійснювати тимчасове вилучення майна (ст.168 КПК України):

1) кожна особа, яка здійснила законне затримання (ч.1 ст.168 КПК України);

2) слідчий, прокурор та інша уповноважена службова особа, яка проводила обшук або огляд (ч.3 ст.168 КПК України).

Арешт майна (глава 17 КПК України) - проводиться шляхом тимчасового позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна А також заборони для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його.

Підставами для арешту майна є достатні данні вважати, що:

1) речі підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) речі надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

3) речі є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) речі набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення;

5) у випадку задоволення цивільного позову суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили, а саме на:

— нерухоме і рухоме майно,

— майнові права інтелектуальної власності,

— гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковому вигляді,

— цінні папери,

— корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних, або юридичних осіб.

Заборона на використання майна, а також заборона розпоряджатися таким майном можуть бути застосовані лише у випадках, коли їх незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню.

Заборона використання житлового приміщення, в якому на законних підставах проживають будь-які особи, не допускається.

Процесуальні підстави арешту майна — здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду за клопотанням прокурора, слідчого за

погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову - також цивільного позивача (ч.1 ст.171 КПК України).

Мета здійснення арешту майна:

—можливість використання як доказів речей, документів та грошей;

—позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна;

—заборони для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його;

—забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову.

Особи, до яких може застосовуватися арешт майна:

- 1) підозрюваного,
- 2) обвинуваченого,
- 3) засудженого.

Особи, які мають право здійснювати арешт майна (ст.175 КПК України):

- 1) слідчий;
- 2) прокурор.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття заходів забезпечення кримінального провадження.
2. Система заходів забезпечення кримінального провадження.
3. Кримінальна процесуальна характеристика виклику слідчим, прокурором, судового виклику.
4. Кримінальна процесуальна характеристика приводу.
5. Кримінальна процесуальна характеристика накладення грошового стягнення.
6. Кримінальна процесуальна характеристика тимчасового обмеження у користування спеціальним правом.
7. Кримінальна процесуальна характеристика відсторонення від посади.
8. Кримінальна процесуальна характеристика тимчасового доступу до речей і документів.
9. Кримінальна процесуальна характеристика тимчасового вилучення майна.
10. Кримінальна процесуальна характеристика арешту майна.

1.8. Запобіжні заходи

1.8.1. Загальна характеристика системи та видів запобіжних заходів

Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами відносно підозрюваного (обвинуваченого) на певний період часу.

Запобіжні заходи є найбільш суворим різновидом превентивних заходів кримінального процесуального примусу, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень і застосовуються для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винною у скоєнні кримінального правопорушення, тобто згідно із презумпцією невинуватості вона є невинуватою. Але в той же час ч.2 ст.177 КПК чітко визначає, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Тому застосування запобіжних заходів ні в якому разі не повинно розцінюватися як покарання, а є лише певними обмеженнями особи, яка підозрюється (обвинувачується) у скоєнні кримінального правопорушення.

Специфіка запобіжних заходів полягає в тому, що:

- 1) вони застосовуються тільки до певних суб'єктів кримінального процесу: підозрюваного і обвинуваченого;
- 2) мають особистий (персональний) характер, бо обмежують особисті права конкретного підозрюваного чи обвинуваченого;
- 3) вони мають особливі, передбачені кримінальним процесуальним законом умови, підстави і порядок їх застосування;
- 4) мають більший, порівняно з іншими заходами, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи).

Система запобіжних заходів визначена в ст. 176 КПК, а саме:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

Затримання особи є **тимчасовим запобіжним заходом, порядок застосування якого регламентовано** ст.ст. 188–192, 207–213 КПК.

В ст.176 КПК дано невичерпний перелік запобіжних заходів, оскільки в нормах КПК України, які визначають особливі порядки кримінального провадження, також визначені деякі запобіжні заходи:

1) до неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч.1 ст. 493 КПК);

2) до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

– передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

– поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч.1 ст. 508 КПК).

Окрім цього, в розділі IX КПК, який визначає порядок Міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, зустрічається термін екстрадиційний арешт, що визначається як запобіжний захід у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) – п.9 ст. 541 КПК, а також тимчасовий арешт, який застосовується до особи, яка вчинила злочин за межами України (ст.583 КПК). Розгляд вище зазначених запобіжних заходів нами в даних методичних рекомендаціях не передбачається, оскільки предметом дослідження в є застосування загальних запобіжних заходів.

Наявність системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування в практиці кримінального провадження, що передбачає взяття до уваги не лише обставин провадження, а й суворості запобіжного заходу. Так, одні запобіжні заходи обмежують свободу обвинуваченого, створюють лише психологічні перешкоди ухилення від обов'язків (особисте зобов'язання, особиста порука), інші – частково або повністю позбавляють підозрюваного, обвинуваченого фізичної можливості ухилитися від слідства та суду (тримання під вартою).

Вказаний перелік запобіжних заходів у кожному конкретному випадку дозволяє індивідуалізувати їх застосування враховуючи при цьому як інтереси правосуддя, так і недопущення невинуватих обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, Кримінальний процесуальний кодекс в окремих нормах конкретизує умови застосування певних запобіжних заходів. Так, відповідно до ч.7 ст.194 КПК, до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою. А ст.204 КПК чітко визначає, якщо до підозрюваного (обвинуваченого) застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні.

Окрім цього, відповідно до ч.3 ст.176 КПК слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною 1 ст.176 КПК не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам.

В ст. 183 КПК визначено, що тримання під вартою застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст.177 КПК.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року, на відміну від КПК 1960 року, в ч. 3 ст.176 законодавчо визначив, що найбільш м'яким

запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою. Отже, за мірою зростання суворості запобіжні заходи розташовуються таким чином: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

Процесуальний порядок та особливості застосування запобіжних заходів

Метою застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі відповідно до положень ч. 1 ст. 177 КПК є:

1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;

2) запобігання спробам:

– переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду;

– знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

– перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

– вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Перелік можливих ризиків наведених у ч. 1 ст. 177 КПК є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню.

Запобіжні заходи можуть застосовуватися лише за наявності підстав, визначених в ч. 2 ст. 177 КПК, де передбачено, що підставою застосування запобіжного заходу є:

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Обґрунтованість підозри має підтверджуватися зібраними достатніми даними, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення;

2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч.1 ст. 177 КПК, а саме:

буде ухилятися:

– від органів досудового розслідування та (або) суду. Наприклад, підозрюваний, обвинувачений висловлював наміри виїхати за межі населеного пункту, оголошувався його розшук у цьому провадженні чи він одержав закордонний паспорт;

– від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків;

буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом:

– знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного,

обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні. Наприклад, схилитиме цих осіб до відмови давати показання чи буде погрожувати експерту, спеціалісту з тією ж метою;

продовжуватиме протиправну діяльність шляхом:

- вчинення інших кримінальних правопорушень;
- продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Про це, наприклад, може свідчити те, що підозрюваний, обвинувачений раніше неодноразово засуджувався за вчинення кримінального правопорушення.

Труднощі практичного характеру при обранні запобіжного заходу полягають у тому, що доказування ризиків, за яких запобіжні заходи варто застосовувати, мають прогностичний характер, тобто спрямовані у майбутнє, а тому повинні спиратися на конкретні фактичні дані, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності обґрунтування підстав обрання запобіжного заходу. Зокрема у Рішенні “Сергій Волосюк проти України” від 12 березня 2009 року, вказано, що повторювання формальних підстав для взяття під варту, без будь-якої спроби продемонструвати, яким чином вони застосовуються відносно справи заявника, не може бути розцінено як “відповідні” та “достатні” підстави застосування запобіжного заходу.

У клопотанні про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор, крім підстав, зазначених у ст. 177 КПК, зобов’язаний надати інформацію про застосування до підозрюваного (обвинуваченого) інших запобіжних заходів як у цьому кримінальному провадженні, так і в інших кримінальних провадженнях (за наявності відомостей про їх застосування). Відповідні дані можуть бути надані стороною захисту та підлягають обов’язковому врахуванню при вирішенні поданого клопотання, оскільки впливають на достовірність підстав (ризиків) для застосування того чи іншого виду запобіжного заходу.

Закон не зобов’язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному (обвинуваченому). Відповідно до вимог ч.2 ст. 177 КПК, якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, то слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу норма ч. 1 ст. 178 КПК вимагає від слідчого судді під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, у кожному конкретному випадку, оцінити в сукупності такі обставини, як:

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. У такий спосіб встановленню підлягає обґрунтованість підозри про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним, обвинуваченим;

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;

3) вік (неповнолітня особа, особа похилого віку) та стан здоров'я (наявність тяжких хвороб, інвалідності, нездатність самостійно пересуватися) підозрюваного, обвинуваченого ;

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців. Необхідно з'ясувати сімейний стан цієї особи, стан здоров'я членів його сім'ї, кількість та вік дітей, строк фактичного проживання у цій місцевості тощо;

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого. При врахуванні цієї обставини слідчий зобов'язаний об'єктивно оцінити надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання; дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку у наркологічному, психоневрологічному диспансері, тощо;

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого. Слід встановити наявність належного цій особі нерухомого майна у місцевості проживання та інших місцевостях, транспортних засобів, грошових банківських вкладів, їх розмір (за наявності відомостей, наданих стороною захисту);

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;

10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини (ст.178 КПК).

Відповідно слідчий та прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, зобов'язані включити в матеріали кримінального провадження, які подаються до слідчого судді, з зазначеним клопотанням відомості які підтверджують факт вчинення кримінального правопорушення, процесуальні документи які відповідно до ст. 84 КПК є процесуальними джерелами доказів.

Вказані обставини повинні ретельно аналізуватися при вирішенні питання про тримання під вартою чи при застосуванні запобіжних заходів щодо неповнолітніх, або осіб похилого віку, вагітних жінок, матерів, які мають малолітніх дітей чи одиноких матерів тощо.

Процесуальні підстави застосування запобіжного заходу. Застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування можливе лише за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, і віднесене до виключної компетенції слідчого судді, а під час судового провадження – лише за клопотанням прокурора, і

віднесене до виключної компетенції суду, який здійснює судове провадження (ч. 2 ст. 176 КПК).

Розгляд клопотання про застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого провадиться досудове розслідування. У разі здійснення досудового розслідування слідчою групою клопотання про застосування запобіжного заходу також розглядається слідчим суддею суду першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування.

Підставою для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції при розгляді клопотань щодо застосування запобіжних заходів є постанова керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування.

Клопотання про застосування запобіжного заходу подає орган досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на місце вчинення кримінального правопорушення. За правилами ч. 3 ст. 218 КПК, якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

Як виняток, подання клопотання про застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування до особи, яку затримано без ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, може здійснюватися слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана. Такий розгляд можливий тільки за умови, що затримана без ухвали слідчого судді, суду особа з об'єктивних причин не могла бути доставлена у строк не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 1 ст. 192 КПК). (Інф лист Вищ спец суду № 511-550)

Особи, до яких можуть застосовуватися запобіжні заходи:

- 1) підозрюваного;
- 2) обвинуваченого.

Необхідно зазначити, що до підозрюваного, обвинуваченого може бути застосовано тільки один запобіжний захід, а не кілька одночасно.

Загальні вимоги до складання клопотання про обрання запобіжного заходу:

1. Складання клопотання про застосування запобіжного заходу відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК. Див. додаток № 1.

Клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу повинно містити:

- короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа;
- правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;
- посилання на один або кілька ризиків, зазначених у статті 177 КПК;
- виклад обставин, на підставі яких слідчий дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;
- обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;
- обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених частиною п'ятою статті 194 КПК.

До клопотання додаються:

- копії матеріалів, якими слідчий обґрунтовує доводи клопотання;
- перелік свідків, яких слідчий вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу;
- підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

2. Законодавець наділяє слідчого правом за погодженням з прокурором заявляти клопотання слідчому судді про зміну раніше обраного запобіжного заходу, в тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст.194 КПК, чи про зміну способу їх виконання.

Клопотання слідчого про зміну запобіжного заходу складається відповідно до вимог ч.ч. 1, 3 ст. 184 КПК, а також в ньому повинні обов'язково зазначатися обставини, які передбачені в ч.2 ст.200 КПК, а саме:

- обставини, які виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу;
- обставини, які існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати. Див. додаток № 2

3. Клопотання складається по кожній особі окремо.

4. Клопотання потребує свого обов'язково погодження з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво за досудовим розслідуванням.

5. Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування або зміни запобіжного заходу, надається підозрюваному не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

Алгоритм дій по обранню запобіжного заходу:

1. Встановлення слідчим незаперечних (вагомих) доказів вчинення

певною особою кримінального правопорушення.

2. На підставі наявних достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий повідомляє особі про підозру у вчиненні конкретного правопорушення, яка визначається з урахуванням тяжкості вчиненого злочину чи кримінального проступку.

3. Слідчий зобов'язаний при обранні запобіжного заходу оцінити суворість покарання, що загрожує відповідній особі у разі доведення та визнання її винною у вчиненні кримінального правопорушення.

4. Слідчий зобов'язаний встановити ризики, які дають підстави вважати, що підозрюваний може перешкоджати будь яким чином здійсненню кримінального правопорушення або вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити вчинення того, у якому він підозрюється, які повинні підтверджуватися матеріалами кримінального провадження.

5. Слідчий зобов'язаний на підставі наявних у конкретному кримінальному провадженні даних обґрунтувати потребу у застосуванні певного запобіжного заходу і із певною вірогідністю стверджувати, що інші запобіжні заходи не забезпечать належної поведінки підозрюваного і відповідно не буде забезпечено виконання завдань кримінального судочинства, при цьому враховуючи в сукупності обставини, визначенні у ст.178 КПК а саме:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;

- вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;

- міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;

- наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

- репутацію підозрюваного, обвинуваченого;

- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;

- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

- дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;

- наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

- розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

6. У клопотанні про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор,

крім підстав, зазначених у ст. 178 КПК, зобов'язаний надати інформацію про застосування до підозрюваного, обвинуваченого інших запобіжних заходів як у цьому кримінальному провадженні, так і в інших кримінальних провадженнях (за наявності відомостей про їх застосування). Така обставина має бути оцінена при розгляді відповідного клопотання для забезпечення можливості встановлення достатнього ступеня суворості запобіжного заходу до підозрюваного за правилами ст. 194 КПК. Ненадання такої інформації за її наявності унеможливить прийняття законного рішення слідчим суддею, судом.

7. Складання безпосередньо клопотання про застосування запобіжного заходу відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК.

8. Обов'язкове погодження клопотання з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво за досудовим розслідуванням.

9. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

10. Надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, не пізніше **ніж за три години** до початку розгляду клопотання (ст. 184 КПК). У випадку недотримання слідчим, прокурором вимог ст. 184 КПК слідчий суддя розглядає відповідне клопотання та відмовляє у його задоволенні. Слід мати на увазі, що змінити або доповнити подане до слідчого судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу вправі лише прокурор.

11. Доповнення, зміна клопотання або заміна його новим, якщо після подання первинного клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення слідчим суддею питання про застосування запобіжного заходу:

1) заміна первинного клопотання новим може мати місце лише після його відкликання слідчим;

2) відкликати первинне клопотання може також прокурор, якщо йому стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення.

12. Складання відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК та ч. ч. 2, 4 ст. 200 КПК клопотання про зміну запобіжного заходу, у тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання.

13. Погодження зазначеного клопотання з прокурором.

14. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

15. Надання підозрюваному або обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність зміни запобіжного заходу, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

16. Отримання ухвали слідчого судді про застосування або зміну

запобіжного заходу та негайне її виконання.

17. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу.

18. Складання протоколу про оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу. Див. додаток № 3.

19. Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, він зобов'язаний доповнити або змінити клопотання, або замінити його новим клопотанням (ч.2 ст.185 КПК).

1.8.2. Особливості застосування запобіжних заходів.

Особисте зобов'язання є найбільш м'яким запобіжним заходом який позитивно впливає на явку підозрюваного, обвинуваченого до слідчого або суду.

1. Сутність особистого зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ч.5 ст.194 КПК, а саме :

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

2. Обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК , можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності він може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України.

3. Складання відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК клопотання про застосування особистого зобов'язання.

4. Обов'язково погодження клопотання з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво за досудовим розслідування..

5. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове

розслідування.

6. Надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування особистого зобов'язання, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

7. Клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу – особисте зобов'язання розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання.

8. Отримання ухвали слідчого судді про застосування особистого зобов'язання та негайне її виконання.

9. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

10. Складання протоколу про оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

11. Підозрюваному письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки (ч.5 ст. 194 КПК України) та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути:

- застосований більш жорсткий запобіжний захід;
- накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру прожиткового мінімуму до 2 розмірів прожиткового мінімуму.

12. Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий (ч.3 ст.179 КПК), а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор.

Особиста порука (ст.180 кпк україни)

Особиста порука є не тільки запобіжним заходом, але й однією з процесуальних форм залучення громадськості до перевиховання правопорушників.

Істотна відмінність цього запобіжного заходу від особистого зобов'язання полягає в тому, що реалізація особистої поруки передбачає менше обмеження прав і свобод підозрюваного ніж інші запобіжні заходи. Вони перебувають під виховним впливом людей, близьких їм по роботі, місцю проживання або пов'язаних з ними родинними зв'язками тощо.

1. Сутність полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

2. Складання відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК України клопотання про застосування особистої поруки.

3. Погодження зазначеного клопотання з прокурором.

4. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого

суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

5. Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (ч.2 ст.180 КПК України) (народний депутат України, депутат місцевої ради, особа, яка відзначена державними нагородами тощо). (Інф дист спец суду №511-550)

Під особливою довірою до особи слід розуміти те, що вона користується авторитетом у суспільстві, раніше належним чином виконувала роль поручителя.

Поручителями можуть виступати повнолітні громадяни, які завдяки своїм високим моральним якостям, чесному ставленню до праці і виконанню громадських обов'язків мають авторитет у колективі або за місцем проживання і реально спроможні забезпечити належну поведінку і виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків.

6. Поручителю роз'яснюється у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права (ч.3 ст.180 КПК України).

Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший (ч.4 ст.180 КПК України).

У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі (ч.5 ст.180 КПК України):

1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, - від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, - від п'яти до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, - від десяти до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, - від двадцяти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

7. Надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування особистої поруки, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

8. Отримання ухвали слідчого судді про застосування особистої поруки та негайне її виконання.

9. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у виді особистої поруки.

10. Складання протоколу про оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у виді особистої поруки.

11. Письмове роз'яснення під розпис підозрюваному обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України та складання відповідного протоколу, а саме:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

12. Обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності він може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України.

13. Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий (ч.6 ст.180 КПК України), якщо справа знаходиться у провадженні суду – прокурором.

Домашній арешт (ст.181 кпк україни)

У КПК України запроваджено новий, раніше невідомий вітчизняному законодавству запобіжний захід – домашній арешт. Зазначений вид запобіжного заходу застосовується в більшості європейських країн, у тому числі і у Російській Федерації. У той же час, слід відзначити, що КПК УРСР 1922 року передбачав домашній арешт як запобіжний захід – обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варти чи без такої. Й як свідчить історія становлення кримінального судочинства нашої держави, даний вид процесуального примусу був досить дієвим.

Відповідно до положень нового КПК домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний

період доби. Виходячи з ідеї нового Кодексу та переліку запобіжних заходів, домашній арешт застосовується в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Аналіз статистики за 2011 рік засвідчив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовувався відносно 35044 осіб, з них 27101 особи вчинили тяжкі особливо тяжкі злочини. Виходить, що майже до 8000 осіб був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, хоча вони вчинили злочини середньої тяжкості, але перешкождали об'єктивному розслідуванню шляхом неявки до правоохоронного органу, фальсифікації доказів, впливу на учасників процесу тощо. В деяких випадках підозрювані (обвинувачені) змушені були «сидіти», оскільки не мали змогу підтвердити свою платоспроможність для обрання відносно них застави. А саме домашній арешт покликаний вирішити зазначені проблеми та стати проміжковим запобіжним заходом між заставою та триманням під вартою.

З психологічної точки зору домашній арешт для особи до якої він застосовується, також є допоміжним запобіжним заходом, оскільки не для кого не секрет, що ті особи, які «відвідали» ті ж самі слідчі ізолятори певною мірою схильні до вчинення правопорушень і в майбутньому. А так підозрюваний (обвинувачений) буде проживати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користування мультимедійною технікою тощо.

1. Сутність домашнього арешту полягає в забороні підозрюваному залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Застосування електронних засобів контролю (ст.195 КПК) є лише додатковим обов'язком, який може бути покладено при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

2. Домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

3. Складання відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК України клопотання про застосування домашнього арешту.

5. Погодження зазначеного клопотання з прокурором.

6. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

7. Надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування домашнього арешту, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

8. Отримання ухвали слідчого судді про застосування домашнього арешту та негайне її виконання.

9. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту.

10. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Процесуальний та організаційний порядок застосування електронних засобів контролю детально регламентовано в Положенні про порядок застосування електронних засобів контролю, яке затверджене наказом МВС України № 480 від 08.06.2017р.

11. Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту і повідомити про це слідчому або суду.

12. Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Застава (ст.182 КПК)

За своїм змістом застава є менш суворим заходом, ніж тримання під вартою, але більш суворим, ніж домашній арешт, оскільки невиконання підозрюваним, обвинуваченим зобов'язань, покладених на нього у зв'язку із застосуванням застави, може призвести не тільки до зміни запобіжного заходу на тримання під вартою, а й до майнових втрат для нього самого чи інших осіб

1. Сутність застави полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання обов'язків., визначених ст.194 КПК України.

2. Предметом застави можуть бути лише кошти у грошовій одиниці України.

3. Механізм внесення, повернення та звернення у дохід держави коштів у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави регулюється Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 15 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 року № 27), відповідно до якої:

- внесення коштів на депозитний рахунок здійснюється на підставі платіжного доручення особи чи застодавця (п.5);

- підтвердження внесення коштів на депозитний рахунок суду є платіжний документ з відміткою банку про виконання, який надається слідчому, прокурору або суду, який здійснює кримінальне провадження (п.6).

4. Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставадавцем).

5. Заставадавцем не може бути юридична особа державної або

комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності.

6. При застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю - у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків.

7. Застава може бути обрана лише під час провадження досудового слідства при розслідуванні злочинів.

8. Складання відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК України клопотання про застосування застави.

9. Погодження зазначеного клопотання з прокурором.

10. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

11. Надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування застави, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

12. Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

13. Розмір застави визначається у таких межах:

1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, - від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, - від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, - від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового

мінімуму для працездатних осіб відповідно.

14. Отримання ухвали слідчого судді про застосування застави та негайне її виконання.

15. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у виді застави.

16. Підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. З моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, в тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також з моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти внаслідок внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

17. У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

18. Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

19. У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу з урахуванням положень частини сьомої статті 194 цього Кодексу.

20. Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. При цьому застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена

заставаодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

Тримання під вартою (ст.183 КПК)

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом і застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, пов'язаним із перешкоджанням здійсненню кримінального провадження у будь-яких формах.

1. Сутність тримання під вартою полягає в ізоляції підозрюваного від суспільства і тримання його під вартою на встановлених законом підставах і умовах.

2. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може бути застосований (ч.2 ст.183 КПК України):

1) до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено що підозрюваний (обвинувачений):

- не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу;

- не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

2) до раніше судимої особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що перебуваючи на волі ця особа :

- переховувалася від органу досудового розслідування чи суду;

- перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, - виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що перебуваючи на волі, ця особа:

- переховувалася від органу досудового розслідування чи суду;

- перешкоджала кримінальному провадженню;

- їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину.

4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки;

б) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Вказаний перелік підстав застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає.

3. В той же час стосовно деяких категорій осіб у ч.1 ст.480 КПК України встановлено особливий порядок застосування запобіжних заходів, а саме до:

- народного депутата України;
- судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;
- кандидата у Президенти України;
- Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;
- депутата місцевої ради;
- адвоката;
- Генерального прокурора України, його заступника.

Особливості затримання і застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно зазначених категорій осіб визначаються у ст.182 КПК України.

4. Складання відповідно до вимог ч. ч. 1, 3 ст. 184 КПК України клопотання про застосування тримання під вартою.

5. У клопотанні про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор, крім підстав, зазначених у ст. 178 КПК, зобов'язаний надати інформацію про застосування до підозрюваного, обвинуваченого інших запобіжних заходів як у цьому кримінальному провадженні, так і в інших кримінальних провадженнях (за наявності відомостей про їх застосування).

До матеріалів провадження доцільно слідчим приєднати довідки про склад сім'ї та майна підозрюваного з метою вжиття заходів для забезпечення слідчим суддею належного нагляду за дітьми підозрюваного віком до 18 років та збереження майна. Вказані обставини мають бути оцінені слідчим суддею при розгляді відповідного клопотання для забезпечення можливості встановлення достатнього ступеня суворості запобіжного заходу до підозрюваного за правилами ст. 194 КПК. Ненадання такої інформації за її наявності унеможливить прийняття законного рішення слідчим суддею, судом.

6. Погодження зазначеного клопотання з прокурором.

7. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

8. Разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу тримання

під вартою слідчий може заявити клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу, який полягає у примусовому супроводженні особи до місця його виклику у встановлений час.

9. Надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування тримання під вартою, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

10. Отримання ухвали слідчого судді про застосування тримання під вартою та негайне її виконання.

11. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

12. Копія ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою надсилається адміністрації місця попереднього ув'язнення.

13. Строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання підозрюваного під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів.

14. У разі необхідності закон надає можливість й продовження строку тримання під вартою під час досудового розслідування (ст.199 КПК). Клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням з прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

15. Клопотання про продовження строку тримання під вартою подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

16. Клопотання про продовження строку тримання під вартою, крім відомостей, зазначених у ст. 184 КПК, повинно містити:

1) виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою;

2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

17. Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування.

Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- шести місяців - у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;

- дванадцяти місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Затримання особи (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК)

Кримінальний процесуальний закон визначає затримання як тимчасовий

запобіжний захід, який застосовується з метою запобігання протиправним діям та з'ясування причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення або приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з підстав та в порядку, визначеному КПК (ст.176 ч.2 КПК) та визначає три його види:

- затримання на підставі ухвали слідчого судді або суду (ст.ст.188-191 КПК),

- затримання особи без ухвали слідчого судді або суду:

а) «законне» затримання, т.б. затримання будь якою особою (ст. 207 КПК);

б) затримання уповноваженою службовою особою (ст.208 КПК)

Процесуальний порядок затримання слідчим, прокурором на підставі ухвали слідчого судді або суду (ст.ст.188-192 КПК)

1. Вказане затримання здійснюється з метою приводу для забезпечення присутності підозрюваного у залі судового засідання під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і тільки на підставі ухвали слідчого судді або суду і полягає в примусовому супроводженні особи до місця її виклику у встановлений час.

2. Затримання особи з метою приводу для забезпечення присутності підозрюваного у залі судового засідання під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може бути застосовано:

1) до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено що підозрюваний (обвинувачений):

- не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу;

- не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

2) до раніше судимої особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що перебуваючи на волі ця особа :

- переховувалася від органу досудового розслідування чи суду;

- перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, - виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що перебуваючи на волі, ця особа:

- переховувалася від органу досудового розслідування чи суду;
- перешкоджала кримінальному провадженню;
- їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину.

4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки;

б) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

3. Можливість внесення слідчим клопотання, погодженого з прокурором про дозвіл на затримання з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою виникає у трьох випадках:

- одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою;

- після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

- після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю.

4. Клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу повинно відповідати вимогам передбаченим ст.184 КПК. Див. додаток № 4

До клопотання слідчий повинен також надати документи (докази), якими підтверджується, що підозрюваний переховується від органів досудового слідства; знищує, приховує або спотворює будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливає на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджає кримінальному провадженню іншим чином; вчиняє інші кримінальні правопорушення чи продовжує кримінальне правопорушення, у якому підозрюється.

5. Погодження зазначеного клопотання з прокурором.

6. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове

розслідування.

7. Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання.

8. Слідчий суддя, суд не має права відмовити в розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, навіть якщо існують підстави для затримання без ухвали суду про затримання з метою приводу.

9. Ухвала слідчого судді або суду про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту:

- приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;
- закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;
- відкликання ухвали прокурором.

10. У разі відмови слідчим суддею або судом надати дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу, закон дозволяє повторне звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї ж особи по тому самому кримінальному провадженню після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову у задоволенні такого клопотання, яке можливе лише при виникненні нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою.

11. Оголошення та негайне вручення підозрюваному у разі затримання копії ухвали про затримання з метою приводу.

12. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування.

13. Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою,

14. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст.104 КПК, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим.

Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору. Див. додаток № 5

15. Затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу, а у разі неможливості слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана.

16. Якщо після затримання підозрюваного з'ясується, що він був затриманий на підставі ухвали про дозвіл на затримання, яка відкликана прокурором, підозрюваний має бути негайно звільнений уповноваженою службовою особою, під вартою якої він тримається, якщо немає інших законних підстав для його подальшого затримання.

Процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді або суду (ст.ст.207–213 КПК):

1. Законне затримання (ст.207 КПК)

1. Законне затримання мають право здійснити громадяни України, іноземці та особи без громадянства, т.б. кожен.

2. Законне затримання проводиться без ухвали слідчого судді, суду.

3. Кожен має право затримати будь-яку особу без ухвали слідчого судді, суду:

- при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

4. Кожен, хто затримав особу без ухвали слідчого судді, суду зобов'язаний **негайно** доставити особу до найближчого правоохоронного органу або терміново повідомити до відповідного правоохоронного органу про затримання особи та її місцезнаходження.

5. Час затримання особи в такому випадку розпочинається з моменту доставлення до уповноваженої службової особи.

6. Після доставлення затриманої особи, уповноважена службова особа зобов'язана:

- перевірити законність затримання;
- вжити заходів щодо фіксування обставин кримінального правопорушення та в подальшому діяти відповідно до ст.208 КПК.

2. Затримання уповноваженою службовою особою (ст.208 КПК)

1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

- якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

- якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

- якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного Антикорупційного бюро України.

2. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо

підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

3. Уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч.7 ст. 223 і ст. 236 КПК.

4. Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно:

- повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється;

- роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права передбачені КПК України;

- повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування.

5. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування.

6. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст.104 КПК, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим.

7. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

8. Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

9. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

10. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Питання для самоконтролю

1. Поняття заходів забезпечення кримінального провадження та їх види.

2. Правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

3. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід. Порядок здійснення виклику. Повістка про виклик.

4. Привід та порядок його виконання.

5. Накладення грошового стягнення. Порядок вирішення питання про накладення грошового стягнення.

6. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом: порядок застосування та строки. Порядок та строки тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

7. Відсторонення від посади: порядок застосування та строки.

8. Тимчасовий доступ до речей і документів. Речі і документи, до яких заборонено доступ.

9. Тимчасове вилучення майна: підстави та процесуальний порядок проведення. Арешт майна. Підстави для арешту майна. Клопотання про арешт майна та його розгляд.

10. Поняття, підстави та мета застосування запобіжних заходів.

11. Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу

12. Види запобіжних заходів:

- Особисте зобов'язання.

- Особиста порука.

- Домашній арешт.

- Застава, визначення її розміру та порядок внесення. Підстави і процедура звернення застави у доход держави.

- Тримання під вартою: підстави та процесуальний порядок.

- Затримання як тимчасовий запобіжний захід. Види затримання: підстави та процесуальний порядок.

13. Застосування електронних засобів контролю

14. Підстави і процесуальний порядок скасування чи зміни запобіжного заходу.

Розділ 2. Досудове провадження

2.1. Загальні положення досудового розслідування

2.1.1. Поняття, завдання і значення стадії досудового розслідування.

Досудове розслідування – це перша стадія кримінального процесу яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, в ході якої відповідно до кримінального процесуального закону спеціально уповноважені особи органів досудового розслідування зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставин кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Юридичною підставою для здійснення досудового розслідування є внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Ознаки стадії досудового розслідування:

- 1) нормативне регулювання кримінальної процесуальної діяльності;
- 2) здійснення діяльності спеціально уповноваженими суб'єктами;
- 3) обмежене коло засобів доказування;
- 4) пізнання має ретроспективний характер (за винятком пізнання причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, що можуть існувати і на момент провадження досудового слідства);
- 5) встановлення обставин вчинення злочину часто відбувається в умовах протидії з боку заінтересованих учасників досудового розслідування.

Як і кожна стадія кримінального процесу, досудове розслідування має самостійні завдання, що впливають із загальних завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК), і можуть бути класифіковані на відносно самостійні групи, кожна з яких забезпечує:

- а) попередню правову оцінку діяння, що має ознаки злочину;
- б) захист прав і законних інтересів учасників кримінального процесу та профілактику злочинів під час досудового провадження.

Попередня правова оцінка діяння, що має ознаки злочину, досягається шляхом вирішення завдань:

- 1) швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень;
- 2) викриття осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з формулюванням і врученням письмового повідомлення про підозру;
- 3) створення передумов для участі підозрюваного (обвинуваченого) в судовому провадженні та належної поведінки його під час кримінального провадження.

До групи завдань досудового розслідування, що забезпечують захист

прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства та профілактику злочинів під час досудового розслідування, входять:

- 1) забезпечення реалізації прав учасників кримінального судочинства і виконання ними обов'язків;
- 2) забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочином, інших майнових стягнень, конфіскації майна;
- 3) забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства, а також їх близьких;
- 4) виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, з правом внесення подання для їх усунення.

Здійснення загальнопрофілактичної діяльності під час досудового розслідування полягає у виявленні обставин, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, з правом внесення подання для їх усунення.

Виконання завдань даної стадії у повному обсязі є підставою для прийняття органом досудового розслідування рішення про передачу матеріалів кримінального провадження до наступної — судової стадії, або про завершення провадження через його закриття (ст. 283 КПК).

Досудове розслідування пов'язане з можливим обмеженням або навіть позбавленням деяких прав особистості при вжитті заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій. Тому закон детально регламентує підстави та порядок їх проведення і фіксацію в постановках, протоколах й інших процесуальних документах.

На відміну від судового розгляду кримінальний процесуальний закон не проводить чіткої періодизації досудового розслідування, але умовно можна виділити **чотири етапи**, які повинно пройти кожне кримінальне провадження, перш ніж воно надійде до суду:

- 1) провадження з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- 2) виконання процесуальних дій, пов'язаних з повідомленням про підозру;
- 3) збирання, перевірка і оцінка всіх необхідних доказів, які викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки;
- 4) виконання процесуальних дій, пов'язаних з закінченням досудового розслідування, складанням відповідного процесуального документа і відповідним направленням матеріалів.

2.1.2. *Форми та суб'єкти досудового розслідування.*

Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів

медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Досудове розслідування має дві форми, які поєднані між собою завданнями і процедурою: досудове слідство і дізнання.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) відповідно до ст.38 КПК України є:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

г) органів державного бюро розслідувань;

г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України;

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Так, відповідно до ст.41 КПК України оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання)

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими кримінальним процесуальним кодексом, за деякими особливостями:

1. Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 229 КПК).

2. Під час досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, окрім негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 300 КПК).

3. Закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими кримінальним процесуальним кодексом, з урахуванням особливостей, передбачених статтею ст.301 КПК, а саме: слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів:

1) проект рішення про закриття кримінального провадження;

2) проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

4) клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених цим Кодексом.

4. Прокурор зобов'язаний до спливу тридцяти денного терміну після повідомлення особі про підозру здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження;

2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

4) подати клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених цим Кодексом.

5. Відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні здійснюється слідчим у загальному порядку.

6. Можливість розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнає свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про

його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, не дослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного та потерпілого на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з частиною другою цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

2) письмова заява потерпілого щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з частиною другою цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

2.1.3. Поняття й характеристика основних положень досудового розслідування

Загальні положення досудового розслідування викладені в гл. 19 КПК України. Їх можна охарактеризувати як визначені законом на основі засад (принципів) кримінального процесу основні положення, правила, які відображають характерні риси та особливості досудового розслідування.

До таких положень можна віднести:

1. своєчасний початок досудового розслідування;
2. дотримання правил про підслідність;
3. визначення місця проведення досудового розслідування;
4. об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування;
5. строки досудового розслідування;
6. використання групового методу розслідування;
7. розгляд клопотань під час досудового розслідування;
8. виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування;
9. недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування;
10. складання процесуальних документів під час досудового

провадження;

11. використання науково-технічних засобів під час досудового провадження;

12. взаємодія слідчого з оперативними підрозділами;

13. здійснення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю за законністю в діяльності досудового слідства.

1. Своєчасний початок досудового розслідування

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, порядок його організації та ведення затверджено Наказом Генерального прокурора України № 139 від 06.04.2016.

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та розпочав розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє прокурора про початок розслідування, підставу початку розслідування та інші відомості, передбачені ч.5 ст.114 КПК України.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Строки внесення відомостей до Єдиного реєстру

Унесення відомостей до Реєстру здійснюється з дотриманням строків, визначених КПК України та Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, а саме про:

1) заяву, повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення – у термін, визначений ч.1 ст. 214 КПК України;

2) призначення слідчого, процесуального керівника, прийняття до провадження – невідкладно;

3) юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, – невідкладно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, 369, 369², 436, 437, 438, 442, 444, 447, частинами першою, другою статті 368³, частинами першою, другою статті 368⁴ Кримінального кодексу України (далі – КК України), або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258 – 258⁵ КК України;

4) дату складання повідомлення про підозру, дату і час вручення повідомлення про підозру, зміну раніше повідомленої підозри – невідкладно;

5) передачу матеріалів та відомостей (частина п'ята статті 36, частина сьома статті 214, стаття 216, частина четверта статті 218 КПК України), зупинення та відновлення досудового розслідування (частина четверта статті 280, частина друга статті 281, частина третя статті 282 КПК України), об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування (стаття 217 КПК України), закінчення досудового розслідування (частина третя статті 283 КПК України) – протягом 24 годин з моменту прийняття процесуальних рішень;

6) продовження строків розслідування (статті 219, 294, 296 КПК України) – протягом 24 годин з моменту задоволення прокурором клопотання з цих питань;

7) оголошення розшуку (стаття 281 КПК України) – протягом 24 годин з моменту винесення прокурором або слідчим відповідної постанови;

8) вжиті заходи забезпечення кримінального провадження (стаття 131 КПК України), відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні (стаття 290 КПК України) – протягом 24 годин з моменту вчинення процесуальної дії;

9) повернення судом кримінального провадження, обвинувального акта, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру у порядку частини третьої статті 314, частини четвертої статті 288, частини другої статті 407 КПК України – упродовж 24 годин з моменту надходження із суду матеріалів до прокурора;

10) інші відомості, передбачені первинними обліковими документами, – упродовж 24 годин з моменту прийняття процесуального рішення.

Порядок формування та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань

1.1. Формування Реєстру розпочинається з моменту внесення до нього Реєстратором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених у заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ним самостійно з будь-якого джерела. Усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником.

1.2. Відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам пункту 4 частини п'ятої статті 214 КПК України, зокрема мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

1.3. У разі виявлення ознак правопорушення на морському, річковому судні чи військовому кораблі, а також миротворчим контингентом та персоналом, що перебуває за межами України, під час виконання міжнародних миротворчих місій поза межами України досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про правопорушення вносяться до Реєстру при першій можливості (частина третя статті 214 КПК України).

1.4. Облік кримінальних правопорушень при настанні надзвичайних і невідворотних обставин (непереборної сили) на території проведення антитерористичної операції забезпечується шляхом передачі відомостей про заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення засобами факсимільного, електронного або телефонного зв'язку до військової прокуратури регіону, підпорядкованої їй прокуратури гарнізону або іншої військової прокуратури (на правах місцевої). Військова прокуратура регіону (або підпорядкована їй прокуратура) організовує внесення відомостей до

Реєстру з дотриманням порядку та строків, визначених статтею 214 КПК України.

2. Дотримання правил про підслідність.

Кожен орган досудового розслідування повинен знати, які саме матеріали досудового розслідування він має право розслідувати, щоб не вийти за межі своєї компетенції. Для цього існують правила про підслідність кримінального провадження.

Підслідність кримінального провадження — це сукупність встановлених законом ознак провадження, відповідно до яких воно відноситься до того чи іншого органу досудового розслідування. Таким чином, підслідність обумовлює правильний розподіл матеріалів досудового розслідування між різними органами досудового розслідування.

Розрізняють п'ять видів підслідності кримінального провадження:

- предметна (родова),
- персональна,
- альтернативна,
- за зв'язком матеріалів
- територіальна (або місцева).

Предметною (родовою) підслідністю визначається орган досудового розслідування, який повинен розслідувати ті чи інші матеріали досудового розслідування з урахуванням характеру злочину, його кваліфікації в обсязі ст. 216 КПК України. За цією ознакою розмежується компетенція при розслідуванні між різними відомчими органами досудового розслідування: слідчими органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань (ст. 216 КПК).

Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 201, 258-258-5, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 204, 205, 205-1, 212, 212-1, 216, 218-1, 219 Кримінального кодексу України.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування злочинів:

1) вчинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює

державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Директором Національного антикорупційного бюро України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії "А", крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті;

2) вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті;

3) проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України.

Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

1) злочин вчинено:

Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим

заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

державним службовцем, посада якого належить до категорії "А";

депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

суддею, суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 частини першої статті 15 Закону України "Про прокуратуру";

особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

3) злочин, передбачений статтею 369, частиною першою статті 369-2 Кримінального кодексу України, вчинено щодо службової особи, визначеної у частині четвертій статті 18 Кримінального кодексу України.

Слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України.

Персональна підслідність визначається за суб'єктом скоєння кримінальних правопорушень: всі матеріали досудового розслідування про кримінальні правопорушення, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, судьями та працівниками правоохоронних органів — слідчими органів державного бюро розслідувань (ч. 4 ст. 216 КПК).

Альтернативна підслідність (ч. 5 ст. 216 КПК) означає, що досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, до підслідності якого відноситься злочин, у зв'язку з яким почато досудове розслідування. Закон встановлює вичерпний перелік таких кримінальних проваджень: ст.ст. 209¹, 384, 385, 386, 387, 388, 396 КК (завідомо неправдиве показання, відмова від дачі показань, приховування злочину та інші).

Підслідність за зв'язком застосовується (в поєднанні з предметною та персональною підслідністю) при досудовому розслідуванні, в якому в одне провадження об'єднані матеріали за об'єктом чи суб'єктом злочину (ч. 5 ст. 216 КПК).

Територіальна (місцева) підслідність визначає, слідчий, прокурор якого саме адміністративного району (області) повинен здійснювати досудове розслідування кримінального провадження. Якщо за предметною (родовою) підслідністю матеріали кримінального провадження розподіляються між органами досудового розслідування різних відомств, то за територіальною підслідністю — між однойменними ланками органів розслідування.

3. Визначення місця проведення досудового розслідування

Досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення.

Якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

На початку розслідування слідчий перевіряє наявність вже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення.

У разі, якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове

розслідування, наявні у нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня.

Слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати.

4. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.

Це питання тісно пов'язане з підслідністю, і вимагає вирішення при об'єднанні матеріалів в одне провадження та при виділенні матеріалів в окреме провадження. При цьому треба визначити, хто буде розслідувати об'єднані та виділені матеріали.

Підстави та порядок об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування з метою всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин вчинення кримінальних правопорушень визначені ст. 217 КПК.

В одне провадження об'єднуються матеріали досудового розслідування:

1. про вчинення злочину (злочинів) кількома особами — співучасниками — для всебічного та повного з'ясування ролі кожного з них у скоєні злочинних дій (об'єднуються за об'єктом);

2. про вчинення кількох злочинів однією особою (об'єднання за суб'єктом);

3. досудові розслідування, у яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудового розслідування щодо кримінального проступку та злочину.

Виділення матеріалів в ***окреме провадження*** відбувається в таких випадках:

1) якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень

2) якщо дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

Досудове розслідування не може бути виділене в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором і не може бути оскаржене.

5. Дотримання строків розслідування.

Досудове розслідування повинно проводитися швидко, щоб своєчасно виявити і закріпити докази, необхідні для правильного вирішення

кримінального провадження. Це є важливою умовою виконання завдань боротьби зі злочинністю, забезпеченням прав та законних інтересів учасників процесу. Тому кримінальний процесуальний закон передбачає відносно короткі строки досудового розслідування.

У відповідності зі ст. 219 КПК, досудове розслідування повинно бути закінчено:

- 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Подальше продовження термінів досудового слідства передбачено ст. 219 КПК.

При обчисленні термінів слід керуватися ст. 115 КПК України. Продовження строку досудового розслідування кримінального правопорушення здійснюється за клопотанням слідчого або прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 Кримінального процесуального кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

- 1) двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;
- 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

3. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається у строки, здійснення досудового розслідування.

Загальні положення продовження строку досудового розслідування

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пункті 1 частини першої статті 219 цього Кодексу, він може бути продовжений районним (міським) або іншим прирівняним до нього прокурором.

Якщо досудове розслідування злочину (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у пункті 2 частини першої статті 219 КПК України, він може бути продовжений в межах, встановлених ч.2 ст. 219 КПК України:

- 1) до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури;
- 2) до шести місяців – керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником;

3) до дванадцяти місяців - Генеральним прокурором України чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців - внаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців - внаслідок виняткової складності провадження.

Порядок продовження строку досудового розслідування

Продовження строку досудового розслідування кримінального правопорушення здійснюється за клопотанням слідчого або прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше трьох днів з дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування.

Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову у такому продовженні приймається у формі постанови.

6. Використання групового методу кримінального провадження.

Досудове розслідування особливо складних, великих за обсягом, багатоепізодних кримінальних проваджень може доручатися групі слідчих,

кількість яких залежить від обсягу роботи (ст.38 КПК). Про це повинно бути зазначено в окремій постанові, якщо стає очевидним, що розслідувати провадження одному слідчому не під силу.

Створити групу слідчих мають право керівник органу досудового розслідування або прокурор (ст.ст.36, 39 КПК). Один із слідчих визначається старшим слідчої групи, який керує діями інших слідчих.

Постанова про створення слідчої групи оголошується учасникам досудового розслідування з роз'ясненням їм права на відвід будь-кого з членів групи.

До роботи слідчої групи можуть бути залучені посадові особи органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (оперативні працівники).

Також, відповідно до ст. 571 КПК для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи.

Генеральна прокуратура України розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав.

Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів.

Всі процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

7. Розгляд клопотань під час досудового розслідування

Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй (ст.220 КПК).

8. Виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Письмове доручення — це, як правило, письмове звернення слідчого, в провадженні якого знаходиться кримінальне провадження до оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної

служби України, органів Державної митної служби України здійснити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу та без встановленого строку їх виконання.

Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу. Матеріали виконаного письмового доручення направляються слідчому, який його дав або направляється відповідь з поясненням, з яких причин не можливо виконати доручення. В протоколах слідчих дій орган, який виконував доручення, посилається на письмове доручення адресата, який надіслав його.

Доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Закон не обмежує коло слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися за письмовим дорученням слідчого.

Письмове доручення оформлюються, як правило, у вигляді офіційного листа на ім'я прокурора, начальника слідчого підрозділу чи начальника оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України.

У тексті письмового доручення вказується коротко фабула провадження, особливо ті обставини, які спонукали звернутися з письмовим дорученням. Перераховуються питання, які треба вирішити і куди направити виконані матеріали, в т.ч. речові докази. Якщо провадження знаходиться на контролі в прокуратурі, або закінчується строк, чи підозрюваний перебуває під вартою, то про це вказується в дорученні, щоб виконавці врахували ці обставини і виконали прохання слідчого в стислий термін.

До письмового доручення слідчий повинен додати необхідні матеріали (ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, інші рішення, виписки з протоколів допитів тощо), тобто ті, які можуть бути використані відповідними оперативними підрозділами, яким доведеться виконати це доручення.

Контроль за виконанням співробітниками оперативних підрозділів доручень слідчих покладається на начальника територіального органу Національної поліції, який зобов'язаний:

— визначати конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покласти обов'язки з виконання доручень слідчих;

— визначати шляхом видання наказу конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покласти обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання.

Матеріали про виконання доручень слідчих направляються до слідчого підрозділу разом із супровідним листом за підписом начальника територіального органу Національної поліції, який реєструється в канцелярії органу Національної поліції.

Якщо виникає необхідність провадження слідчих дій за межами України, то доручення слідчий може направити тільки в тому випадку, якщо укладено договір про правову допомогу між Україною та державою, в якій необхідно провести слідчі дії (ст. 543 КПК). За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності (ст. 544 КПК)

9. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

У відповідності зі ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. До таких відомостей належать всі отримані під час розслідування дані: показання допитаних осіб, результати проведення слідчих (розшукових) дій.

Існування заборони щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування обумовлено тим, що це може скомпрометувати відповідну людину, негативно вплинути на розкриття злочину і викриття винних осіб. Необхідно враховувати, і те що можуть бути зацікавлені особи і, навіть, злочинні групи, які мають намір перешкодити об'єктивному розслідуванню та надати активної протидії органам досудового розслідування у встановленні істини у кримінальному провадженні шляхом знищення документів, речових доказів, приховування вкраденого. Вони можуть застосовувати погрози і фізичне насильство до осіб, які мають бути свідками чи потерпілими, створювати умови для ухилення осіб, причетних до вчинення злочину, від розслідування тощо. У зв'язку з цим слідчий попереджає свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих, а також інших осіб, які присутні при провадженні слідчих дій, про обов'язок не розголошувати без його дозволу відомостей досудового розслідування. Винні в розголошенні відомостей досудового розслідування несуть кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України.

Закон не встановлює форму попередження про нерозголошення відомостей досудового розслідування. Але доцільно попередження про недопустимість розголошення фіксувати в протоколі відповідної процесуальної дії або в окремому протоколі чи іншому документі. Це дисциплінує учасників процесу та інших осіб і в майбутньому дозволить обґрунтовано вирішити питання про їх кримінальну відповідальність (ст. 387

КПК).

10.Складання процесуальних документів під час провадження досудового розслідування.

Кримінальний процесуальний закон встановлює чітко визначений порядок розслідування злочинів, розгляду справ в судах та складання процесуальних актів, визначає певну процесуальну форму. Ці документи повинні фіксувати приводи і підстави, місце, час і порядок проведення процесуальних дій, їх результати, засвідчувати всебічність, повноту та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження, законність і обґрунтованість прийняття органом розслідування процесуальних рішень, забезпечення прав учасників процесуальної дії.

Процесуальні дії під час досудового розслідування відповідно до ст. 103 КПК можуть фіксуватися у таких формах:

- 1) протокол;
- 2) носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;

Закон визначає загальну форму та зміст постанови слідчого й прокурора (ст. 110 КПК), протоколу процесуальної дії (ст. 104 КПК), повідомлення (112 КПК), реєстру матеріалів досудового розслідування (109 КПК), клопотання (ст.ст.220 КПК).

Рішення слідчого, прокурора приймається у формі **постанови** (ст. 110 КПК). Постанова виноситься у випадках, передбачених кримінально-процесуальним кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

Постанова слідчого, прокурора складається з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:
 - місце і час прийняття постанови;
 - прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;
- 2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про:
 - зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;
 - мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилення на положення цього Кодексу;
- 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про:
 - зміст прийнятого процесуального рішення;
 - місце та час (строки) його виконання;
 - особу, якій належить виконати постанову;
 - можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення (ч.6 ст.110 КПК України).

Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

У випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення

процесуальної дії фіксуються у **протоколі** (ст. 104 КПК).

Протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:

— місце, час проведення та назву процесуальної дії;

— особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);

— всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);

— інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про:

— послідовність дій;

— отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:

— вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;

— спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;

— зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – підписами понятих.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з

учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу можуть долучатися **додатки** (ст. 105 КПК).

Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

3. **Додатки** до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію (112 КПК).

У повідомленні повинно бути зазначено:

- 1) прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, найменування суду, який здійснює повідомлення;
- 2) адреса установи, яка здійснює повідомлення, номер телефону чи інших засобів зв'язку;
- 3) ім'я (найменування) особи, яка повідомляється, та її адреса;
- 4) найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється повідомлення;
- 5) процесуальний статус, в якому перебуває особа, що повідомляється;
- 6) дата, час та місце проведення процесуальної дії, про яку повідомляється особа;
- 7) інформація про процесуальну дію (дії), яка буде проведена, або про здійснену процесуальну дію чи прийняте процесуальне рішення, про які повідомляється особа;
- 8) вказівка щодо обов'язковості участі в процесуальній дії та її проведення без участі особи, яка повідомляється, в разі її неприбуття;
- 9) підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

Особливої уваги законодавець надає формі та змісту **обвинувальному акту** (ст. 291 КПК).

Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим.

Обвинувальний акт має містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;
- 6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;
- 7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);
- 9) дату та місце його складення та затвердження.

Обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

До обвинувального акта додається:

- 1) реєстр матеріалів досудового розслідування;
- 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
- 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;
- 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Реєстр матеріалів досудового розслідування складається слідчим або прокурором і надсилається до суду разом з обвинувальним актом .

Реєстр матеріалів досудового розслідування повинен містити (ст.109 КПК України):

- 1) номер та найменування процесуальної дії, проведеної під час досудового розслідування, а також час її проведення;
- 2) реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування;
- 3) вид заходу забезпечення кримінального провадження, дату і строк його застосування.

Значення складання процесуальних документів у стадії досудового

розслідування обумовлене тим, що ознайомлені з процесуальними документами як під час досудового розслідування (ст.221 КПК) так і після його закінчення (ст.290 КПК), учасники процесу роблять висновки про всебічність, повноту і об'єктивність розслідування, ступінь забезпеченості їх прав.

Якщо долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення документ (протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи) викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа (ст.358 КПК).

11. Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження

Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим (ст.107 КПК).

Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

12.Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами.

Необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні злочинів обумовлена тим, що вони мають спільні завдання боротьби зі злочинністю, але є самостійними, не підпорядкованими один одному органами, мають різні засоби та методи боротьби зі злочинністю, поєднання яких повинно забезпечити успіх в провадженні, розкритті та розслідуванні злочинів, притягненні до відповідальності осіб, які вчинили злочин, відшкодуванні спричиненої ними шкоди, у спільному розшуку осіб у випадку ухилення їх від слідства.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних

повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Правовою основою взаємодії слідчого з оперативними підрозділами є ст. 38-40 КПК, Закон України «Про міліцію», Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Наказ МВС України № 700 від 14.08.2012 року «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» та інші відомчі нормативні акти, прийняті на основі діючого законодавства Прокуратурою, МВС, СБ та податковою міліцією. Вони визначають форми взаємодії оперативних підрозділів та досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та до закінчення розслідування.

Форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами можуть бути як процесуальними, так і не процесуальними.

До основних процесуальних форм взаємодії можна віднести:

1. Здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні за дорученням слідчого чи прокурора. Вони є обов'язковими для оперативних підрозділів і повинні бути письмово оформлені.

Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені Кримінальним процесуальним кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції).

2. Сприяння оперативних підрозділів слідчому під час проведення окремих слідчих та розшукових дій. Це, частіше всього, стосується таких слідчих (розшукових) дій як огляд місця події, обшук. Все це повинно бути зафіксоване у відповідних протоколах.

До не процесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами належить: спільний аналіз та оцінка оперативної обстановки і результатів роботи, узгоджене планування слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, виконання на основі спільних планів комплексних заходів з профілактики правопорушень, роз'яснення законодавства в колективах і за місцем проживання громадян, обмін інформацією щодо повідомлень про злочини і обмін інформацією про злочини, які виявлені в ході кримінального провадження, спільне використання спеціальної техніки, засобів зв'язку та транспорту, який є в

розпорядженні органу дізнання, можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних і оперативно-довідкових обліків тощо.

13. Здійснення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю за законністю в діяльності органів досудового розслідування.

Прокурорський нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування здійснюється у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ст. 36 КПК та відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру»).

Прокурор уповноважений (ст.36 КПК):

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

6) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом.

Вказівки та доручення прокурора, які надаються у письмовій формі, слідчому у зв'язку з досудовим розслідуванням, дані в порядку, передбаченому КПК, є обов'язковими для виконання.

Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності

ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ст.40 КПК)

Відомчий контроль за провадженням досудового розслідування згідно з ст. 39 КПК здійснює керівник органу досудового розслідування. В це поняття, згідно з п. 8 ст. 3 КПК входить також начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань та його заступники, які діють у межах своїх повноважень Він організує досудове розслідування.

Керівник органу досудового розслідування уповноважений (ст.39 КПК):

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою - визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом. Вказівки керівника органу досудового розслідування даються слідчому у письмовій формі і є обов'язковими для виконання.

Судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні належить слідчому судді.

Питання для самоконтролю

1. Поняття, значення і завдання стадії досудового розслідування.

2. Етапи досудового розслідування.

3. Дізнання і досудове слідство, як форми досудового розслідування.

4. Єдиний реєстр досудових розслідувань.

5. Особливості розслідування кримінальних проступків.

6. Поняття і значення загальних положень досудового розслідування:

- Підслідність та її види.

- Початок та місце провадження досудового розслідування.

- Строки дізнання і досудового слідства, порядок їх продовження.
 - Розгляд клопотань під час досудового розслідування.
 - Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.
 - Об'єднання і виділення досудового розслідування.
 - Взаємодія слідчого і оперативних підрозділів.
 - Доручення слідчого.
 - Використання науково-технічних засобів при проведенні досудового розслідування. Розслідування кримінальних правопорушень слідчою групою.
 - Складання кримінально-процесуальних документів під час досудового розслідування.
7. Здійснення прокурорського нагляду, відомчого і судового контролю за законністю в діяльності органів розслідування.

2.2. Слідчі (розшукові) дії

2.2.1. Загальна характеристика процесуальних дій та їх класифікація

Досудове розслідування являє собою сукупність різноманітних процесуальних дій, тобто дій органів досудового розслідування, прокурора, регламентованих кримінально-процесуальним законом.

За традицією всі дії, які проводяться під час провадження досудового розслідування, називаються процесуальними діями. В залежності від завдань, які вирішуються під час провадження цих дій, їх можна умовно поділити на три відносно самостійні групи:

1. **Слідчі дії** – як процесуальні дії дослідницького характеру, за допомогою яких орган досудового розслідування чи прокурор вирішують завдання, пов'язані з виявленням, закріпленням і дослідженням доказів під час досудового провадження.

В свою чергу всі слідчі дії поділяються на:

а) **Слідчі (розшукові) дії**, тобто дії, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Закон передбачає проведення таких слідчих (розшукових) дій:

- допит (ст. 224-226 КПК України);
- пред'явлення для впізнання (ст. 228-229 КПК України);
- обшук (ст. 234 КПК України);
- огляд (ст. 237-239 КПК України);
- слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);
- освідування особи (ст. 241 КПК України);
- проведення експертизи (ст. 242 КПК України);
- отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України).

б) **Негласні слідчі (розшукові) дії** - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають

розголошенню. Всі негласні слідчі (розшукові) дії можливо (доцільно) розподілені на дві групи.

До **першої групи** слід віднести негласні слідчі (розшукові) дії, які пов'язані із втручанням у приватне спілкування особи, а саме:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- арешт огляд і виїмка кореспонденції (ст.ст.261, 262 КПК України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Другу групу негласних слідчих (розшукових) дій утворюють інші форми та види (методи) втручання у сферу особистого та сімейного життя особи, а саме шляхом:

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- моніторинг банківських рахунків (ст.269-1 КПК України);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);
- використання конфіденційного співробітництва (ст.275 КПК України)

2. Дії, які направлені на забезпечення кримінального провадження — це дії, які застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження. До них відносяться:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (глава 11 КПК України);
- 2) накладення грошового стягнення (глава 12 КПК України);
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (глава 13 КПК України);
- 4) відсторонення від посади (глава 14 КПК України);
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України);
- 6) тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК України);
- 7) арешт майна (глава 17 КПК України);
- 8) затримання особи (глава 18 КПК України);

3. Інші процесуальні дії, які спрямовані, перш за все, на забезпечення прав осіб, які беруть участь у справі (ознайомлення з відповідними постановами потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача, роз'яснення і забезпечення цим особам їх прав, складання слідчим постанов тощо).

Послідовність та кількість слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести у кримінальному провадженні, залежить від конкретних обставин і повинні визначатись особою, яка провадить розслідування. У необхідних випадках це також можуть вирішувати прокурор, керівник органу досудового розслідування.

Загальні правила провадження слідчих (розшукових) дій

Загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій - це кримінальні процесуальні норми, що регламентують кожну слідчу дію (ст. 223 КПК). При цьому треба мати на увазі, що в судових стадіях кримінального процесу діють дещо інші правила проведення слідчих дій, характерні для змагальної моделі розслідування (ст. 351-361 КПК).

Загальні правила становлять процесуальну форму проведення слідчих дій, які поділяються на три групи норм, що регламентують: 1) умови їх проведення; 2) процедуру; 3) заходи, що гарантують проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 4) здійснення пізнавальних прийомів і операцій їх проведення.

Ці чотири групи є не що інше, як узагальнені гіпотези, диспозиції і санкції для інституту слідчих дій.

1. Перший елемент процесуальної форми слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій - це умови їх проведення. Вони складаються з умов загального та спеціального характеру.

Загальні умови проведення слідчих дій охоплюють:

1) наявністю внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (за винятком огляду місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України);

2) Сліді (розшукові) дії можуть бути проведені виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).

3) наявність спеціальних та процесуальних підстав. Під спеціальною підставою розуміються фактичні дані, що дають слідчому право самостійно визначати напрям розслідування, тактику і підстави для прийняття рішень про проведення тих чи інших слідчих дій. Оскільки ряд слідчих дій зачіпає конституційні права громадян та інтереси третіх осіб, то процесуальні підстави для проведення слідчих дій можуть вимагати спеціальної процесуальної форми. В залежності від форми прийняття такого рішення слідчі дії умовно можна розділити на чотири групи:

а) не потребують процесуальних рішень – допит (ст.224 КПК), пред'явлення для впізнання (ст. 228-229 КПК);

б) вимагають спеціального рішення слідчого у формі постанови — це негласні слідчі (розшукові) дії передбачені в статтях ст.260 «Аудіо-, відеоконтроль особи», ст.261 «Накладення арешту на кореспонденцію», ст.262 «Огляд і виїмка кореспонденції», ст.263 «Зняття інформації з

транспортних телекомунікаційних мереж» та ст. 264 «Зняття інформації з електронних інформаційних систем» якщо вони проводяться з відома особи (власника, володільця або утримувача цієї інформації). Також не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України).

в) вимагають постанови прокурора — освідкування особи (ч.2 ст.241 КПК,), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ч.1 ст.239 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст.271 КПК);

г) потребують ухвали слідчого судді — обшук (ст.234 КПК), огляд (ст.237 КПК) та інші.

4) належного учасника проведення слідчої дії, який, по-перше, не підпадає під підстави для відводу і, по-друге, у встановленому законом порядку прийняв матеріали до свого провадження або отримав доручення для проведення слідчої дії;

5) місце і час проведення слідчої дії. Місце проведення слідчої дії визначається місцем розслідування, тобто територіальною підслідністю справи. У необхідних випадках слідчі дії проводяться в іншому місці, куди слідчий виїжджає особисто або надсилає окреме доручення (ст. 218 КПК України). Слідчі дії не повинні проводитися у нічний час (з 22 до 6:00 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного(ч.4 ст. 223 КПК).

б) забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч.3 ст.223 КПК).

7) обов'язкова наявність понятих, за винятком випадків застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Хоча, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК).

8) хід і результати процесуальних дій повинні фіксуватися у відповідних протоколах (ч.1 ст.104 КПК)

Спеціальні умови проведення слідчих дій. Для будь-якої слідчої дії законом передбачено спеціальні умови, наявність яких дозволяє правильно визначити, чи потрібна слідча дія в даній конкретній ситуації.

До їх числа відносяться, перш за все, підстави для проведення слідчих дій: наявність відомостей про те, що необхідно отримати докази певного виду за допомогою саме цих дій. В якості підстави виступають конкретні дані, а в багатьох випадках - судові докази (наприклад, для тих слідчих дій, які проводяться за судовим рішенням).

Неправильне визначення підстав слідчих дій веде до незаконної підміни

одних слідчих дій іншими. Так, на практиці зустрічаються випадки, коли замість експертизи проводять слідчий експеримент і т. д. Це веде до необґрунтованості подібних дій і може спричинити за собою втрату ними доказового значення.

До спеціальних умов проведення слідчої дії відносяться також вимоги, що пред'являються до кола його учасників та їх правовим статусом (прав і обов'язків). Вони можуть бути обов'язковими і факультативними. Обов'язкове коло учасників у ряді випадків передбачений законом (наприклад, законний представник, педагог або психолог - ст. 226 КПК, поняті – п.7 ст. 223 КПК, судово-медичний експерт або лікар - ст. 238, 239 КПК). Інші особи залучаються слідчим факультативно, за своїм розсудом. Однак слідчий зобов'язаний забезпечити право сторін на участь у слідчих діях, що проводяться за їх клопотанням (ч.6 ст.223 КПК).

Також, спеціальною умовою, наприклад, для проведення впізнання особи є попередній допит впізнаючої особи про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу (ч. 1 ст. 228 КПК) і т. д.

Наявність спеціальних умов закон інколи вимагає відобразити в письмово оформленому рішенні про проведення слідчої дії - постанові (яке іноді називають юридичною підставою для проведення слідчої дії). За постановою прокурора проводяться: огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст.223 КПК), освідчування особи (ст.241 КПК). Слідчі дії (і пов'язані з ними заходи примусу), що обмежують конституційні права громадян, здійснюються на підставі ухвали слідчого судді.

2. Другий елемент процесуальної форми слідчих дій - це їх процедура, тобто послідовність і прийоми проведення слідчої дії. Послідовність проведення слідчої дії складається з декількох етапів. Перший етап – підготовчий, на якому приймається і оформляється рішення про проведення слідчої дії, вживаються заходи щодо забезпечення його проведення (здійснення виклику, шляхом вручення повістки, здійснення привіду та ін.) Другий етап пов'язаний з встановленням особистості учасника процесу, яке можливо тільки за особистими документами, повідомленням по якій справі його викликано, роз'ясненням йому прав та обов'язків, завдань та порядку проведення слідчої дії. Свідок, потерпілий попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384-385 КК.

3. Третій елемент становить здійснення пізнавальних прийомів і операцій.

Для всіх слідчих дій КПК виділяє загальні прийоми їх проведення:

а) забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність(ч. 2 ст. 11, .4 ст. 240, ч.4 ст241);

б) неприпустимість створення небезпеки для життя і здоров'я осіб, які беруть участь, чи оточуючих (ч. 4 ст. 240, ч.4 ст 241);

в) заборона розголошувати інформацію про приватне життя (ч. 4 ст. 15); розголошувати відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч.1 ст.254).

г) Застосування технічних засобів при проведенні слідчих дій (ч. 5 ст. 224, ч.3 ст.231).

4. Четвертий елемент процесуальної форми слідчих дій - це заходи їх забезпечення. Вони служать в якості гарантій їх проведення. Порухення процесуальних норм про підстави, умови і правила провадження слідчих дій тягнуть негативні наслідки. Для учасників процесу це можуть бути заходи примусу, штраф або навіть кримінальна відповідальність. Для органів досудового розслідування в якості основної санкції виступає втрата доказового значення результатів слідчої дії, тобто санкція нікчемності (ч.8 ст.223).

2.2.1 Підстави, завдання, процесуальний порядок проведення і оформлення слідчих (розшукових) дій

ДОПИТ (СТ.СТ.224-226 КПК) - це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** отримання показань (відомостей) від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні.

В залежності від процесуального становища особи, яка допитується, розрізняють:

- а) допит свідка;
- б) допит потерпілого;
- в) допит підозрюваного;
- г) допит обвинуваченого;
- д) допит експерта.

В залежності від віку допитуваних осіб;

- а) допит повнолітньої особи;
- б) допит малолітньої або неповнолітньої особи.

Одним із різновидів допиту є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

Підставами проведення допиту є наявність достатніх відомостей про те, що особі може бути відома будь-яка інформація про обставини кримінального провадження. Ці відомості можуть бути отримані як з процесуальних, так і з не процесуальних джерел.

Метою проведення допиту є отримання від особи правдивих показань про обставини, що мали місце в дійсності.

Засоби, що використовуються під час проведення допиту (ст. 107 та ст. 232 КПК України):

1) проведення допиту може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів проведення допиту повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити допит:

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів (ч. 2 ст.40 КПК України);

2) уповноважені оперативні підрозділи — за дорученням слідчого (ч. 3 ст.41 КПК України);

3) прокурор (п.4 ч.2 ст.36 КПК України);

4) суд (суддя) (ст.225 КПК України).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів

1. Рішення про проведення слідчої (розшукової) дії допит приймається слідчим самостійно і не потребує отримання згоди від прокурора або слідчого судді. У разі здійснення допиту у режимі відеоконференції - слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

2. Допит може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).

3. Допит проводиться, як правило, в місці проведення досудового розслідування. Існує два варіанти місця проведення допиту:

- в приміщенні правоохоронного органу;
- в місці знаходження особи, яку мають намір допитати.

4. Особи викликаються для проведення допиту шляхом вручення повістки про виклик, яка надсилається поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику можливе й по телефону або телеграмою. Особа, що перебуває під вартою, викликається на допит через адміністрацію місця ув'язнення. Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику (ч.1 ст.135 КПК України).

5. Особа має отримати повістку про виклик на допит або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення Кримінальним процесуальним кодексом строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом як найшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом (ч.8 ст.135 КПК України).

6. Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день (ч.2 ст.224 КПК України), а допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви

понад одну годину, а загалом - понад дві години на день (ч.2 ст.226 КПК України).

7. Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис.

8. Допит осіб під час досудового розслідування може бути проведено у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми (ст.232 КПК України).

9. Слідчий, прокурор з метою забезпечення оперативності кримінального провадження має право провести у режимі відео- або телефонної конференції опитування особи, яка через знаходження у віддаленому від місця проведення досудового розслідування місці, хворобу, зайнятість або з інших причин не може без зайвих труднощів вчасно прибути до слідчого, прокурора (ст.232 КПК України).

10. Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті (ч.6 ст.224 КПК України).

11. За бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання (ч.7 ст.224 КПК України).

12. Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування (ч.8 ст.224 КПК України).

13. Алгоритм допиту:

- слідчий засвідчується в особистості і перевіряє документи, особи, яка підлягає допиту;

- особі, яка підлягає допиту роз'яснюється, по якому кримінальному провадженні та у зв'язку з чим вона викликана на допит;

- роз'яснюються права та обов'язки (допитуваної особи) особи, яка підлягає допиту;

- вирішується питання про допуск перекладача; педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (якщо це допит малолітньої або неповнолітньої особи);

- як що це свідок то він під розписку попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 384 та 385 КК України за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань; як що це потерпілий — за давання завідомо неправдивих показань; якщо що це особа яка не досягла шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

- допитуваній особі пропонується розповісти все відоме їй у справі;

- у разі відмови підозрюваного давати показання, відповідати на запитання, особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви;

- в разі необхідності допитуваній особі задаються питання, причому навідні питання не допускаються;

- складається змістовна частина протоколу допиту, показання записуються або слідчим від першої особи в порядку зв'язкової розповіді, або за наявності відповідного клопотання самою допитуваною особою власноруч;

- по закінченні допиту допитувана особа знайомиться з протоколом допиту шляхом особистого прочитання; при наявності прохання — протокол може бути прочитаний їй вголос;

- допитувана особа має право вимагати внесення до протоколу доповнень і поправок; в разі відсутності таких, вона робить власноручний запис про ознайомлення з протоколом і підписує його, якщо протокол складається з декількох аркушів, допитувана особа підписує кожен аркуш;

- останнім протокол підписує слідчий.

14. Алгоритм одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

- слідчий засвідчується в особистості обох учасників і встановлює їх правовий статус;

- роз'яснюються права та обов'язки учасників одночасного допиту, у разі необхідності вони попереджаються про відповідальність;

- з'ясовується, чи знають учасники один одного і в яких стосунках перебувають між собою;

- особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит;

- вислухавши показання, слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання;

- складається змістовна частина протоколу допиту, показання записуються або слідчим від першої особи в порядку зв'язкової розповіді, або за наявності відповідного клопотання самою допитуваною особою власноруч;

- по закінченні допиту допитувана особа знайомиться з протоколом допиту шляхом особистого прочитання; при наявності прохання — протокол може бути прочитаний їй вголос;
- допитувані особи мають право вимагати внесення до протоколу доповнень і поправок; в разі відсутності таких, вони робить власноручний запис про ознайомлення з протоколом і підписують його, якщо протокол складається з декількох аркушів, допитувані особа підписують кожен аркуш;
- останнім протокол підписує слідчий.
- оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань
- у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

15. Процесуальна фіксація допиту повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 та ст.232 КПК України.

16. За результатами проведення допиту складається протокол (ст. 104 КПК України), до якого в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК України).

17. За результатами опитування, проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені. За необхідності опитування фіксується за допомогою технічних засобів аудіо- чи відеозапису (ч.11 ст.232 КПК України).

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ (СТ.228-230 КПК УКРАЇНИ) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** пред'явлення раніше допитаному свідку, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому людини, предмета, тварини, трупа або його частини.

Об'єктами впізнання можуть бути:

- пред'явлення особи для впізнання (ст.228 КПК України);
- пред'явлення особи «в живу» (ч.2 ст.228 КПК України);
- пред'явлення особи поза її візуальним та аудіоспостереженням (ч.4 ст.228 КПК України);
- пред'явлення особи за фотознімками (ч.6 ст.228 КПК України);
- пред'явлення особи за матеріалами відеозапису (ч.6 ст.228 КПК

України);

—пред'явлення речей для впізнання (ст.229 КПК України);

—пред'явлення трупа для впізнання (ст.230 КПК України).

Крім того законом передбачено пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходою (ч.9 ст.228 КПК України)

Підставами проведення впізнання є наявність достатніх відомостей вважати, що учасник процесу може впізнати відповідний об'єкт і, отже, надати допомогу у з'ясуванні обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Метою проведення впізнання є перевірка показань раніше допитаних осіб, щодо встановлення тотожності, групової належності або відмінності об'єктів, які раніше спостерігала або сприймала особа.

Засоби, що використовуються під час проведення впізнання (ст. 107 та ст. 232 КПК України):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити впізнання:

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів (ч. 2 ст.40 КПК України);

2) уповноважені оперативні підрозділи — за дорученням слідчого (ч. 3 ст.41 КПК України);

3) прокурор (п.4 ч.2 ст.36 КПК України);

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Рішення про проведення слідчої (розшукової) дії пред'явлення для впізнання приймається слідчим самостійно і не потребує отримання згоди від прокурора або слідчого судді.

2. Пред'явлення для впізнання може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України)

3. Проведення слідчої (розшукової) дії пред'явлення для впізнання проводиться, як правило, в місці проведення досудового розслідування.

4. Особи викликаються для проведення слідчої (розшукової) дії пред'явлення для впізнання шляхом вручення повістки про виклик, яка надсилається поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику можливе й по телефону або телеграмою. Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення. Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику (ч.1 ст.135 КПК України).

5. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана

прибути за викликом. У випадку встановлення цим Кодексом строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом (ч.8 ст.135 КПК України).

4.Обов'язковими умовами пред'явлення для впізнання є:

а) попередній допит особи, яка впізнає за зовнішнім виглядом та іншими прикметами, а також, за яких обставин впізнаючий бачив об'єкт, що підлягає впізнанню. якщо пред'являється річ—то спочатку з'ясовується в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, допитується про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протоколи (ч.1 ст.228 та ч.1 ст.229 КПК України). Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає об'єкт, проте може впізнати його за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі. Ця умова стосується і у разі пред'явлення трупа для впізнання (ст.230 КПК України);

б) обов'язкова присутність не менше, ніж двох понятих (ч.7 ст.223 КПК України);

в) особа пред'являється для впізнання разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (ч.2 ст.228 КПК України)

а якщо це річ — у числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох (ч.2 ст.229 КПК України), але якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч.3 ст.229 КПК України);

фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох і які не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню (ч.7 ст.228 КПК України);

матеріали відеозапису з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню (ч.7 ст.228 КПК України).

г) безпосередньо перед пред'явленням особи для впізнання, обов'язково при відсутності впізнаючого, їй пропонується зайняти будь-яке місце серед інших осіб, щоб забезпечити достовірність впізнання, виключити можливість інформування впізнаючого про місце розташування особи, яка впізнається (ч.2 ст.228 КПК України);

д) якщо об'єкти пред'являється для впізнання свідку чи потерпілому, то вони попереджаються перед початком цієї слідчої дії про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдиві показання, а свідок — ще й за відмову від дачі показань;

е) роз'яснюються понятим та іншим учасникам пред'явлення для впізнання їх права робити зауваження з приводу цієї слідчої дії, які підлягають занесенню в протокол.

5. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, об'єкти, які повинні бути пред'явлені для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цих об'єктів (ч.1 ст.228 КПК України).

6. З метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання (ч.4 ст.228 КПК України).

7. При пред'явленні для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти (ч.8 ст.228 та ст.230 КПК України).

8. Процесуальна фіксація пред'явлення для впізнання повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 та ст.231 КПК України.

9. За результатами проведення пред'явлення для впізнання складається протокол, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ чи труп (ст. 104 та ст.231 КПК України).

10. У разі проведення пред'явлення для впізнання особі, щодо якої вжито заходи безпеки, у протоколі обов'язково зазначається, що пред'явлення для впізнання проводилося в умовах, коли особа, яка пред'явлена для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, а також вказуються всі обставини і умови проведення такого пред'явлення для впізнання. У такому разі анкетні дані особи, яка впізнає, до протоколу не вносяться і не долучаються до матеріалів досудового розслідування і зберігаються окремо (ч.3 ст.231 КПК України).

ОБШУК (СТ.234 КПК УКРАЇНИ) — це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом:**

— відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення;

— встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Підставами для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей вважати, що знаряддя кримінального правопорушення або майно, яке було здобуто у результаті його вчинення, а також розшукувана особа знаходяться в певному приміщенні або місці чи в якої не будь особи. Як правило ці фактичні дані отримуються, наприклад, під час допиту свідків, підозрюваних або проведення інших процесуальних дій.

Метою проведення обшуку є виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуто у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Процесуальні підстави проведення обшуку - слідчий погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої дії або прокурор звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії (ч.3 ст.223 КПК України).

Засоби, що використовуються під час проведення обшуку (ст. 107 та ст. 232 КПК України):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити обшук (ч. 1 ст.236 КПК України)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Обшук проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст.234 КПК України). Або за добровільною згодою особи, яка володіє житлом (ч.1 ст.223 КПК України).

Як виняток, у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. (ч.3ст.233 КПК України).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення обшуку повинно містити відомості про:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- 4) підстави для обшуку;
 - 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
 - 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
 - 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати (ч.3 ст.234 КПК України).
3. До клопотання також мають бути додані (ч.3 ст.234 КПК України):
- оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання;
 - витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.
4. Клопотання про надання дозволу на проведення обшуку повинно бути розглянуто у суді **в день його надходження** за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст.234 КПК України).
5. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку не може перевищувати **одного місяця з дня постановлення ухвали** (ч. 2 ст.235 КПК України).
6. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч.1 ст. 235 КПК України).
7. Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку (ч.5 ст.236 КПК України).
8. Обшук може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений обшук після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).
9. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку (ч.2 ст. 236 КПК України).
10. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК України).
11. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, спеціаліст, представник та інші учасники кримінального провадження (ч.1 ст. 236 КПК України), які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку (ч.8 ст. 236 КПК України).
12. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч.3 ст. 236 КПК України).

13. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч.3 ст. 236 КПК України).

14. Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч.6 ст. 236 КПК України).

15. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі (ч.5 ст. 236 КПК України).

16. При обшуку можуть бути вилучені речі, документи й затримана особа, для виявлення яких проводився обшук (п.6 ч.2 ст.236 КПК України).

17. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч.7 ст.236 КПК України).

15. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

19. Процесуальна фіксація обшуку повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 КПК України.

20. За результатами проведення обшуку складається протокол (ст. 104 КПК України), де всі вилучені предмети, документи або цінності повинні бути перераховані і описані з точним зазначенням їх кількості, міри ваги, індивідуальних ознак і по можливості вартості. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК України).

ОГЛЯД (СТ.234 КПК УКРАЇНИ) - це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** безпосереднього сприйняття і дослідження об'єктів (місцевості, приміщення, речей та документів), що мають значення для кримінального провадження.

За об'єктами огляд поділяють на:

- огляд місцевості;
- огляд приміщення;
- огляд речей;

- огляд документів;
- огляд трупа;
- огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

Підставами для проведення огляду є наявність достатніх відомостей вважати, що в процесі огляду об'єктів можуть бути виявлені сліди злочину та речові докази, а також встановлено механізм вчинення злочину.

Метою проведення огляду є виявлення та фіксації відомостей про механізм вчинення кримінального правопорушення, відшукування слідів злочину та речових доказів.

Процесуальні підстави проведення огляду:

— слідчий погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої дії або прокурор звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії.

— якщо огляд проводиться в житлі чи іншому володінні особи — за добровільною згодою особи, яка володіє житлом (ч.1 ст.223 КПК України).

Засоби, що використовуються під час проведення огляду (ст. 107 та ст. 232 КПК України):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити огляд (ч. 2 ст.237 КПК України)

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Огляд проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст.234 КПК України) або за добровільною згодою особи, яка володіє житлом (ч.1 ст.223 КПК України).

2. Клопотання повинно містити відомості про:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) підстави для огляду;

5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення огляду;

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

7) речі, документи які планується виявити та зафіксувати (ч.3 ст.234 КПК України).

3. До клопотання також мають бути додані (ч.3 ст.234 КПК України):
 - оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання:
 - витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.
4. Клопотання про надання дозволу на проведення огляду повинно бути розглянуто у суді **в день його надходження** за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст.234 КПК України).
5. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення огляду не може перевищувати **одного місяця з дня постановлення ухвали** (ч. 2 ст.235 КПК України).
6. Ухвала слідчого судді про дозвіл на огляд житла чи іншого володіння особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч.1 ст. 235 КПК України).
7. Огляд на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети огляду (ч.5 ст.236 КПК України).
8. Огляд може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений огляд після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).
9. Огляд проводиться у денний час, не допускається проводити огляд у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч.4 ст.223 КПК України).
10. Огляд житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті огляду (ч.2 ст. 236 КПК України).
11. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК України).
12. Для участі в проведенні огляду може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, спеціаліст, представник та інші учасники кримінального провадження (ч.1 ст. 237 КПК України), які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду (ч.4 ст. 237 КПК України).
13. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч.3 ст. 236 КПК України).
14. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч.6 ст. 237 КПК України).

15. При огляді можуть бути вилучені речі, документи й затримана особа, для виявлення яких проводився обшук (п.6 ч.2 ст.236 КПК України).

16. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу (ч.5 ст.237 КПК України).

17. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. (ч.5 ст.237 КПК України).

15. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

18. Процесуальна фіксація огляду повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 КПК України.

19. За результатами проведення огляду складається протокол (ст. 104 КПК України), де всі вилучені предмети, документи або цінності повинні бути перераховані і описані з точним зазначенням їх кількості, міри ваги, індивідуальних ознак і по можливості вартості. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК України).

Особливості проведення огляду трупа (ст.238 КПК України):

Огляд трупа здійснюється згідно з правилами, передбаченими для проведення огляду чи обшуку, за деякими особливостями:

1. Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

2. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи.

3. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

4. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

ОГЛЯД ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ЕКСГУМАЦІЄЮ (СТ. 239 КПК УКРАЇНИ) - це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** виймання трупу з місця поховання та його огляду.

Підставами для проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією є наявність достатніх відомостей вважати, що в процесі огляду трупа, пов'язаного з ексгумації будуть виявлені докази, які мають значення для кримінального провадження.

Метою проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією є виявлення та фіксації слідів злочину та речових доказів.

Процесуальні підстави проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією – постанова прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування (ч.1 ст.239 КПК України).

Засоби, що використовуються під час проведення огляду (ст. 107 та ст. 232 КПК України):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити огляд трупа, пов'язаного з ексгумацією (ч. 2 ст.239 КПК України)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

2. Труп виймається з місця поховання та оглядається за присутності судово-медичного експерта з додержанням правил передбачених для огляду (ч.2 ст.239 КПК України).

3. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК України).

4. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

5. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

6. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

7. Усі вилучені речі підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. (ч.5

ст.237 КПК України)

8. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень, поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

9. Процесуальна фіксація огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 КПК України.

10. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол (ст. 104 КПК України), у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРТЕМЕНТ (СТ. 240 КПК УКРАЇНИ) — це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Підставами для проведення слідчого експерименту є наявність достатніх відомостей вважати, що відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань забезпечить органам досудового розслідування з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Метою проведення слідчого експерименту є перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Процесуальні підстави проведення слідчого експерименту:

— слідчий погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої дії або прокурор звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії;

— якщо слідчий експеримент проводиться в житлі чи іншому володінні особи — за добровільною згодою особи, яка володіє житлом (ч.5 ст.240 КПК України).

Засоби, що використовуються під час проведення слідчого експерименту (ст. 107 КПК України):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити слідчий експеримент (ст.240 КПК України)

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Слідчий експеримент проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді або за добровільною згодою особи, яка володіє житлом (ч.5 ст.240 КПК України).

2. Клопотання повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для слідчого експерименту;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення слідчого експерименту;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи які планується виявити та зафіксувати (ч.3 ст.234 КПК України).

3. До клопотання також мають бути додані (ч.3 ст.234 КПК України):

- оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання;
- витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

4. Клопотання про надання дозволу на проведення слідчого експерименту повинно бути розглянуто у суді **в день його надходження** за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст.234 КПК України).

5. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення слідчого експерименту не може перевищувати **одного місяця з дня постановлення ухвали** (ч. 2 ст.235 КПК України).

6. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч.1 ст. 235 КПК України).

7. Слідчий експеримент може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений слідчий експеримент після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).

8.Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому

участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (ч.4 ст.240 КПК України).

9. Слідчий експеримент проводиться у денний час, не допускається проводити слідчий експеримент у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч.4 ст.223 КПК України).

10. Слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні особи повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті вказаної слідчої дії (ч.2 ст. 236 КПК України).

11. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для проведення слідчого експерименту. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК України).

12. Для участі в проведенні слідчого експерименту може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, спеціаліст, представник та інші учасники кримінального провадження (ч.3 ст. 237 КПК України), які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду (ст.240 КПК України).

13. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом: потерпілому, свідку, їх представникам та законним представникам, понятим, спеціалісту,

14. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч.3 ст. 236 КПК України).

15. При проведенні слідчого експерименту слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, які мають значення для кримінального провадження.

16. Процесуальна фіксація слідчого експерименту повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 КПК України.

17. За результатами проведення слідчого експерименту складається протокол (ст.104 КПК України), де докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту (ч.6 ст. 104 КПК України). До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК України).

ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ (СТ. 241 КПК УКРАЇНИ) — це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія

проводиться **шляхом** безпосереднього огляду тіла підозрюваного, свідка чи потерпілого.

Підставами для проведення освідування особи є наявність достатніх відомостей вважати, що дана слідча дія забезпечить виявлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення, інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, і виявлення нових доказів у кримінальному провадженні.

Метою проведення освідування особи є виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Процесуальні підстави проведення освідування особи — **постанова прокурора** (ч.2 ст.241 КПК України).

Засоби, що використовуються під час проведення освідування особи (ст. 107 КПК України):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити освідування особи (ст.241 КПК України)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Освідування особи здійснюється на підставі постанови прокурора (ч.2 ст.241 КПК України).

2. Освідування особи може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення освідування особи після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).

3. Проведення освідування особи допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність (ч.4 ст.241 КПК України).

4. Освідування особи проводиться у денний час, не допускається проводити освідування особи у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч.4 ст.223 КПК України).

5. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для проведення освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК України).

6. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений судово-медичний експерт або лікар (ч.2 ст. 241 КПК України).

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом.

7. Перед початком освідування особи, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово (ч.3 ст. 241 КПК України).

8. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується.

9. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню.

10. Процесуальна фіксація освідування особи повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 та ч.4 ст. 241 КПК України.

11. За результатами проведення освідування особи складається протокол (ст. 104 КПК України), копія якої надається особі, освідування якої проводилося примусово. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК України). Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватись лише суду під час судового розгляду (ч.5 ст. 241 КПК України).

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ (СТ.242 КПК УКРАЇНИ) — це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** дослідження експертом, за зверненням сторін кримінального провадження або за дорученням слідчого судді або суду, представлених об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Підставами для проведення експертизи є наявність достатніх відомостей вважати, що для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Метою проведення експертизи є отримання необхідних спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також для:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;

4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 (ч.2.ст.242 КПК України).

Процесуальні підстави проведення експертизи:

— за постановою слідчого чи прокурора (ч.1ст.242 КПК України та ч.3 ст.110 КПК України);

—за ухвалою слідчого судді (ч.1 ст.242 та ст.244 КПК України);

—за зверненням сторони захисту про залучення експертів для проведення експертизи на договірних умовах (ч.2 ст.242 КПК України).

Особи, які мають право проводити експертизи (ст.69 КПК України)— це особи, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, мають право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і яким доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч.1 ст.69 КПК України).

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч.2 ст.69 КПК України).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч.1ст.242 КПК України).

2. Сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого (ч.2ст.243 КПК України).

3. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав (ч.1 ст.220 КПК України).

4. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй (ч.2 ст.220 КПК України).

5. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (ч.2ст.243 КПК України).

6. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках, у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді (1.ст.244 КПК України).

У клопотанні зазначається:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;
- 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

До клопотання також додаються:

- 1) копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- 2) копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

7. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше **п'яти днів** із дня його надходження до суду.

Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

8. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог частини другої цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

9. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

10. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що:

- 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

11. До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі (ч.7 ст.244 КПК України).

12. За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом (ст.70 КПК України).

13. Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою (ч.4 ст.69 КПК України).

14. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб (ч.7 ст.69 КПК України).

15. Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду (ч.3 ст.242 КПК України).

16. За результатами проведених експертом досліджень та зроблених за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи складається висновок експерта (ч.1 ст.101 КПК України).

1. У висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

2. У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та

відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

17. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза (ч.9 ст.101 КПК України). Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений (ч.9 ст.244 КПК України).

18. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом (ч.3 ст.102 КПК України).

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ (СТ.245 КПК УКРАЇНИ) це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом відібрання від учасників кримінального процесу біологічних зразків, зразків з речей і документів.

Підставами для отримання зразків для експертизи є наявність достатніх відомостей вважати, що за допомогою отримання зразків буде проведена порівняльна експертиза, вході якої можна буде встановити приналежність відповідних об'єктів конкретній особі або виявити нові докази по кримінальному провадженні.

Метою отримання зразків для експертизи є встановлення приналежності біологічних зразків, зразків з речей і документів конкретній особі або виявлення нових доказів по кримінальному провадженні.

Процесуальні підстави отримання зразків для експертизи :

—постанова прокурора (ч.3 ст.245 та ч.2 ст.241 КПК України) – у разі відібрання біологічних зразків у особи;

—слідчий погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої дії та звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії – у разі відібрання зразків з речей і документів (ч.2 ст.245 та ст.163 КПК України) .

Засоби, що використовуються під час отримання зразків для експертизи (ст. 107 КПК України) — фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право на отримання зразків для експертизи (ст.245 КПК України)

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Отримання зразків для проведення експертизи здійснюється на підставі постанови прокурора (ч.3 ст.245 та ч.2 ст.241 КПК України) — у разі відібрання біологічних зразків у особи або на підставі ухвали слідчого судді

або суду — у разі відібрання зразків з речей і документів (ч.2 ст.245 та ст.163 КПК України).

2. Отримання зразків для експертизи може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Отримання зразків для експертизи після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч.8 ст.223 КПК України).

3. Отримання зразків для експертизи допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність (ч.4 ст.241 КПК України).

4. Отримання зразків для експертизи проводиться у денний час, не допускається проводити отримання зразків для експертизи у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч.4 ст.223 КПК України).

5. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для отримання зразків для експертизи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.7 ст.223 КПК України).

6. Для участі в отримання зразків для експертизи може бути запрошений судово-медичний експерт або лікар (ч.2 ст. 241 КПК України).

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом.

7. Перед початком отримання зразків для експертизи, особі, пред'являється постанова прокурора або ухвала слідчого судді. Після цього особі пропонується добровільно надати зразки для експертизи, а в разі її відмови — проводиться примусово (ч.3 ст. 245 КПК України).

8. Отримання зразків для експертизи, яке супроводжується оголенням особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, у якої отримуються зразки.

9. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при отриманні зразків для експертизи у особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу.

10. Процесуальна фіксація отримання зразків для експертизи повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 та ч.4 ст. 241 КПК України.

11. За результатами отримання зразків для експертизи складається протокол (ст. 104 КПК України), копія якої надається особі, отримання зразків для експертизи, якої проводилося примусово. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК України). Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для особи, зберігаються в

опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду (ч.5 ст. 241 КПК України).

Питання для самоконтролю

1. Поняття, види та система слідчих (розшукових) дій.
2. Класифікація слідчих (розшукових) дій.
3. Загальні процесуальні вимоги до проведення та оформлення слідчих (розшукових) дій.
4. Допит та його процесуальне оформлення.
5. Особливості виклику і допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Пред'явлення для впізнання та його види.
6. Процесуальний порядок пред'явлення для впізнання.
7. Проведення допиту та пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції.
8. Підстави і процесуальний порядок проведення обшуку.
9. Огляд і його види. Процесуальний порядок проведення окремих видів огляду.
10. Слідчий експеримент.
11. Освідування і його види.
12. Експертиза та підстави її проведення.
13. Отримання зразків для проведення експертизи.
14. Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття, підстави проведення.
15. Види негласних слідчих (розшукових) дій.
16. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій.
17. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні та в інших цілях.
18. Загальні положення про втручання у приватне спілкування.

2.3. Негласні (слідчі) розшукові дії

2.3.1. Поняття негласних слідчих (розшукових) дій, загальні вимоги їх проведення, строки та використання результатів негласних слідчих(розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, і проводяться вони лише у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Такі негласні слідчі (розшукові) дії як: накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267), спостереження за особою, реччю або місцем аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної

організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274) проводяться у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких правопорушень і за ухвалою слідчого судді.

Але, такі негласні слідчі (розшукових) дій як: зняття інформації з електронних інформаційних систем, або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), *можуть* проводитися і під час провадження щодо менш тяжких правопорушень.

Право про прийняття рішення на проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. (ст. 271) *має прокурор*. Спостереження ж за особою, річчю або місцем (ст. 269), *може бути розпочато і на підставі постанови слідчого, прокурора*, але тільки у невідкладних випадках, що передбачені ч. 1 ст. 250 КПК України. Виконання ж спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), *здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора*.

У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами: (1р.) «Злочини проти основ національної безпеки України»; (2 р.) «Злочини проти життя та здоров'я », (6 р.) «Злочини проти власності »; (р. 7) «Злочини у сфері господарської діяльності, а саме: Контрабанда (ст. 201), Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209)», (р.8) «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти населення»; (р. 9) «Злочини проти громадської безпеки»; (р. 14) «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», (р. 15) «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднання громадян»; (р. 17) «Злочини у сфері службової діяльності », - негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата і за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або самого прокурора без постановлення ухвали слідчого судді. (ч. 1 ст. 250 КПК).

Але у такому випадку, прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку,

передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання. (269-¹).

Розгляд клопотань слідчого, прокурора, які віднесені згідно з положеннями цього КПК до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. (ст. 247 КПК)

Вказане клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала це клопотання. (ч. 1 ст. 248 КПК)

У клопотанні повинно бути зазначено 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; 6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення; 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в іншій спосіб; 8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. (ч. 2 ст. 248 КПК)

За результатами розгляду клопотання слідчий судя може прийняти одне із рішень: 1) постановити ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії; 2) постановити ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Постановити ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий судя може у випадку, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: 1) вчинений злочин є відповідної тяжкості; 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити відомості: 1) про прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням; 2) про злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала; 3) про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; 4) про вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості (залежно від виду негласної слідчої дії) про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 5) про строк дії ухвали. (ч. 4 ст. 248 КПК)

У випадку постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, закон не забороняє повторно звернутися з новим клопотанням до слідчого судді про надання такого дозволу. За умови, що до такого клопотання додані додаткові відомості, які дають підстави для проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

*Якщо слідчий судя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена на підставі рішення прокурора у порядку передбаченому ст. 255 КПК України. **За вимогами якої відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, невідкладно знищуються, якщо прокурор не визнає їх необхідними для подальшого проведення досудового розслідування. Таке знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора.***

Повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії (ст.253 КПК) Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

У разі якщо власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може бути зацікавлений у їх поверненні, прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у своєму розпорядженні та з'ясувати, чи бажає власник їх повернути.

Допустимість таких дій, та час їх вчинення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження.

Знищення відомостей, речей та документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не звільняє прокурора від обов'язку здійснення письмового повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії, яке прокурор направляє особам, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваному та його захиснику.

Конкретний час такого повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Але, у будь якому разі таке повідомлення повинно бути направлено протягом дванадцяти місяців з дня припинення проведення негласних слідчих (розшукових) дій та не пізніше направлення матеріалів кримінального провадження до суду з обвинувальним актом.

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці.

Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, - до вісімнадцяти місяців;

керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, - до шести місяців;

начальником головного, самостійного управління Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головного управління, управління Міністерства внутрішніх справ України, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до дванадцяти місяців;

Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, головою органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, головою державного бюро розслідувань, якщо негласна

слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до вісімнадцяти місяців;

слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням – до 6,12,18 місяців.

Строк про продовження проведення негласної слідчої(розшукової) дії може бути продовжено за умови, що клопотання про його продовження містить додаткові відомості, які дають підстави для прийняття такого рішення.

Але у будь якого випадку загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування.

У разі якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити: (ст. 251 КПК)

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія;

4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;

5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;

6) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

7) вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій (ст.252 КПК) Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій

повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК.

За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки та відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії, або були залучені до їх проведення. Але, у разі здійснення щодо таких осіб заходів безпеки, данні про них у додатках повинні зазначатися з дотриманням вимог конфіденційності у порядку, визначеному законодавством.

Якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, *захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб.*

Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору.

Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, *не підлягає розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті завершення досудового розслідування та надання їм доступу до матеріалів досудового розслідування у порядку ст. 290 КПК.*

У подальшому особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. (ч. 2 ст. 256 КПК)

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 256 КПК) у доказуванні. *Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.*

У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення

негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строк, передбачений статтею 253 цього Кодексу, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси.

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших цілях або передання інформації (ст. 257 КПК) *Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.*

Слідчий судя (здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування) розглядає таке клопотання з дотриманням вимог ст.248 КПК і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора.

2.3.2. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо втручання у приватне спілкування.

Ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Якщо під час досудового розслідування така необхідність виникає, бо проведення негласної слідчої (розшукової) дії включатиме таке втручання, то в порядку, передбаченому ст.246,248,249 КПК України прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на втручання у приватне спілкування шляхом проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Такими діями є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування вважається приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

Збереження інформації (ст. 259 КПК) Якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити її збереження.

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК) проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію особи (ст. 261 КПК) без її відома проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді. Такою кореспонденцією є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, та інші матеріальні носії передання інформації між особами.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи до інших осіб або поштово-телеграфна кореспонденція інших осіб до цієї особи може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або містити речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК). Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності - за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про її відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень.

Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію.

У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про: 1) нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, 2) обладнання їх технічними засобами контролю, 3) заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами КПК.

У протоколі обов'язково зазначається: 1) які саме відправлення були оглянуті, 2) що з них вилучено, 3) що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, 4) з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, 5) заходи, які було проведено щодо заміни речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу на їх безпечні аналоги.

Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) *проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.*

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені: 1) ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, 2) транспортну телекомунікаційну мережу, 3) кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ та органів безпеки. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) здійснюється шляхом: 1) пошуку, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, 2) доступ до електронної інформаційної системи або її частини, 3) отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача.

Таке зняття може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265 КПК) Зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій.

При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації.

Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носії особною, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації.

Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК) Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації.

Технічні засоби, що застосовувалися під час проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду.

Носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК.

2.3.3. *Вимоги та процесуальний порядок проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій*

До інших видів негласних слідчих (розшукових) дій кримінально-процесуальний закон відносить:

- 1) Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267);
- 2) Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу(ст. 268);
- 3) Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269);
- 4) Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270);
- 5) Контроль за вчиненням злочину (ст. 271);
- 6) Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272);
- 7) Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Тепер розглянемо процесуальний порядок щодо проведення кожної з зазначених негласних слідчих розшукових дій.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267). Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Слідчий на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК України має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшукуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268) є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248-250 КПК України.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в цьому випадку додатково повинні бути зазначені

1) ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, 2) транспортну телекомунікаційну мережу, 3) кінцеве обладнання.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадках, передбачених ч 1 ст. 250 КПК.

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269). Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис.

Спостереження за особою проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-250 цього Кодексу.

Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому ч. 1 Ст. 250 КПК України.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270) може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Аудіо-, відеоконтроль місця проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248-250 КПК України.

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271) може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, і проводиться за рішенням прокурора.

Контроль за вчиненням злочину проводиться в наступних формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

1) посягання на життя або заповідянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;

- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється 1) провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, 2) допомагати особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством.

Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, зазначає 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; 3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія; 4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії; 5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію; 6) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 7) вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

Крім вазаних відомостей передбачених ст 251 КПК прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, зобов'язаний:

- 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;
- 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК) Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для

досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

У постанові, крім відомостей, передбачених статтею 251 КПК, а саме: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; 3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія; 4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії; 5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію; 6) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 7) вказівки на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться, також зазначається і : 1) обґрунтування меж спеціального завдання; та 2) які спеціальні несправжні (імітаційних) засоби будуть використовуватися.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274) може бути здійснене лише у випадку, якщо не отримання таких зразків відповідно до ст. 245 КПК України (1 відбираються зразки стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи; 2) відбираються за рішенням слідчого судді, який задовольнив клопотання однієї зі сторін про призначення експертизи) може завдати значну шкоду для кримінального провадження.

Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому ст. 246, 248-249 КПК України.

У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами КПК, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК) За рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби.

З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, *крім випадків, якщо суд встановить, що були порушенні вимоги КПК під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.*

Використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК) Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК.

Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття негласні слідчі (розшукові) дії ?

2. Які негласні слідчі (розшукові) дії проводяться за ухвалою слідчого судді ?
3. Хто має право надати дозвіл на проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як контроль за вчиненням злочину?
4. У яких випадках спостереження за особою, річчю або місцем, може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора?
5. Якщо слідчий суддя постановив ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, то що повинно відбутися з відомостями, речами та документи, які були отримані в результаті проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, і хто на це має таке право ?
6. Які данні повинні бути зазначені у клопотанні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії ?
7. Назвіть строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої ?
8. Хто, у яких випадках і на який термін може продовжити строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії ?
9. У чому полягає суть такої негласної слідчої (розшукової) дії як моніторинг банківських рахунків та які підстави її проведення ?

2.4. Повідомлення особі про підозру

2.4.1. Випадки повідомлення про підозру

Викриття *винних* і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був *притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини*, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, є завданнями кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Досудове розслідування спрямоване на виконання цих завдань, а точніше — на встановлення конкретної особи, винної у вчиненні злочину, за ознаками якого розпочато кримінальне провадження.

У разі виконання цього завдання повною мірою починає реалізовуватися функція обвинувачення в кримінальному процесі.

Якщо у кримінальному провадженні здобуті докази (ст. 93 КПК України), що вказують на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, слідчий зобов'язаний згідно зі ст. 276 КПК України повідомити їй про підозру. Згідно з чинним кримінальним процесуальним кодексом України *існують такі випадки повідомлення про підозру:*

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

У випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (службова особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Після чого слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Після затримання особи, уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи.

Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

У разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

Отже, підозрюваним у кримінальному процесі є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Згідно з чинним законодавством, а саме ст. 42 КПК України, підозрюваний має право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою - на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями ст. 213 КПК України;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку,

визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

Разом з цим підозрюваний зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; 2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Підозрюваному вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення.

2.4.2 Зміст письмового повідомлення про підозру

Згідно зі ст. 277 КПК України письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

Повідомлення повинно містити такі відомості:

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

б) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення прокурором або слідчим, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання. У випадку, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа ***підлягає негайному звільненню.***

Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, з

зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Відповідно до ст. 138 КПК України *існують поважні причини неприбуття особи на виклик*, а саме:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.

Якщо підозрюваний був у встановленому КПК України порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення.

2.4.3. Суб'єкти, які приймають участь під час повідомлення про підозру

Підозрюваний має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, а також користуватися правовою допомогою захисника.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, зобов'язані роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених КПК України, підозрюваному правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Слід зазначити, що участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, представника потерпілого не звужує процесуальних прав підозрюваного.

Згідно зі ст. 45 КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, а також особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування.

Згідно з чинним законодавством (ст. 46 КПК України) захисник не має права прийняти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав юридичну допомогу.

Неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою. Якщо підозрюваний заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому ст. 53 КПК України.

Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Він також користується правом бути присутнім під час допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватись під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

У випадках, передбачених ст. 49 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд **зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні**, а саме:

1) коли відповідно до вимог статті 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2) коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) коли слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Захисник після його залучення **має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:**

1) коли є обставини, які згідно з КПК України виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК України тощо;

4) коли він свою відмову мотивує недостатніми знаннями чи некомпетентністю.

Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, суд зобов'язані **утримуватися від надання рекомендацій** щодо залучення конкретного захисника.

Згідно зі ст. 50 КПК України повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні;

2) ордером установленого зразка, дорученням центру з надання безоплатної правової допомоги або договором з підозрюваним, обвинуваченим чи іншою особою в інтересах підозрюваного, обвинуваченого.

Встановлення будь-яких додаткових вимог або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається.

Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо **особливо тяжких злочинів**. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного.

В інших випадках, передбачених ст. 52 КПК України, **обов'язкова участь захисника** забезпечується у кримінальному провадженні:

1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад;

4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту;

5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності у особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

б) щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи.

Підозрюваний має право відмовитися від захисника.

Відмова від захисника фіксується у протоколі процесуальної дії. Якщо захисник був залучений підозрюваним або іншою особою в інтересах підозрюваного, то відмова від захисника повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування.

Відмова від захисника не приймається у випадку, коли його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому ст. 53 КПК України, для здійснення захисту за призначенням.

Питання для самоконтролю:

1. Які існують випадки повідомлення про підозру?
2. Як законні представники можуть бути залучені?
3. Хто є підозрюваним у кримінальному провадженні?
4. Ким вручається письмове повідомлення про підозру затриманій особі?
5. Чим підтверджується повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні?
6. Випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні згідно зі ст. 52 КПК України?
7. Хто визнається захисником у кримінальному провадженні?
8. Які існують випадки залучення у кримінальному провадженні законного представника?
9. Хто має право змінити повідомлення про підозру, яку здійснив прокурор?

2.5. Зупинення досудового розслідування

2.5.1. Поняття, підстави, умови зупинення та відновлення досудового розслідування.

Відповідно до Конституції України, кримінально-процесуального законодавства та інших нормативних актів України, що регулюють діяльність органів досудового розслідування, на останніх, крім обов'язків швидко, повно, всебічно та об'єктивно проводити розслідування, також покладено й обов'язок суворого дотримання законності при здійсненні розслідування та прийнятті процесуальних рішень.

В процесі провадження органи досудового розслідування не завжди мають можливість закінчити розслідування в формі прийняття рішення про

направлення справи до суду з обвинувальним актом або прийняти інше кінцеве рішення. Іноді виникають обставини, які тягнуть за собою зупинення провадження в кримінальному провадженні.

Зупинення досудового розслідування - це тимчасове вимушене припинення провадження слідчих та окремих процесуальних дій у кримінальному провадженні внаслідок появи передбачених у ст. 280 КПК України обставин, за яких досудове розслідування не може бути закінченим.

Відповідно до ст. 280 КПК України досудове розслідування в кримінальному провадженні зупиняється за такими підставами:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;

2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Приведений перелік підстав зупинення досудового розслідування, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Будь-які інші обставини, що перешкоджають закінченню досудового розслідування, наприклад: хвороба потерпілого, свідка, експерта, тривале відрядження підозрюваного, або необхідність тривалого часу для проведення експертизи, законодавцем, як підстави зупинення провадження у справі, не передбачені. Тому за наявності зазначених обставин розслідування повинно продовжуватись, а якщо строк досудового розслідування закінчується, слідчий повинен порушити перед відповідним прокурором клопотання про продовження строку розслідування.

Таким чином, лише за наявності однієї з трьох зазначених в ст. 280 КПК підстав досудове розслідування може бути зупинено.

2.5.2. Умови зупинення досудового розслідування.

Належить чітко уявити, що наявність лише будь-якої підстави для зупинення досудового розслідування недостатньо для прийняття такого рішення, якщо відсутні умови його прийняття.

Розглянемо окремо зміст кожної з підстав і необхідних умов по ній.

Перша підстава зупинення досудового розслідування – *Коли підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком (п.1 ч.1 ст.280 КПК).*

Провадження може бути зупинено за наявності таких **умов**:

1) особу повідомлено про підозру;

2) хвороба підозрюваного є тяжкою. Закон не містить переліку психічних чи інших захворювань, а вказує лише на те, що захворювання

повинно бути тяжким. В практиці діяльності слідчих органів тяжким визнається захворювання, за якого стан здоров'я підозрюваного не дозволить допитати його як підозрюваного або залучити до участі у інших слідчих діях;

3) хвороба має тимчасовий, а не хронічний характер. Це означає, що вона піддається лікуванню, а тому можна очікувати одужання підозрюваного. Якщо захворювання є хронічним, то:

- в разі фізичного захворювання слід розглянути питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК та ст. 286 КПК у зв'язку із зміною обстановки (особа внаслідок тяжкого захворювання перестає бути суспільно небезпечною);

- в разі психічного захворювання — про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про застосування до особи примусових заходів медичного характеру;

4) захворювання підозрюваного повинно бути підтверджене медичним висновком (про що зазначається у п.1 ч.1 ст.280 КПК), який засвідчує лікар, який працює в лікувальній установі або висновком судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи;

5) виконані всі слідчі та процесуальні дії, провадження яких можливе за відсутності хворого підозрюваного, вжито всіх можливих заходів до знайдення, отримання та збереження всіх доказів у справі.

Не можна зупиняти досудове слідство за п. 1 ст. 280 КПК в тому разі, коли у справі призначена стаціонарна судово-медична або судово-психіатрична експертиза. Незалежно від тяжкості захворювання підозрюваного з ним провадиться слідча дія — експертиза, а тому говорити про неможливість участі підозрюваного у провадженні слідчих дій не можна.

Розслідування зупиняється за мотивованою постановою прокурора, або слідчого за погодженням з прокурором до одужання підозрюваного. Якщо ж захворів один підозрюваний, а в провадженні є декілька підозрюваних осіб, слідчий повинен визначитися з доцільністю виділення провадження в окреме провадження щодо підозрюваного, який захворів психічною або іншою тяжкою хворобою.

Слід враховувати й те, що якщо підозрюваний захворів тяжкою психічною хворобою, то в такому разі виникає необхідність проведення судово-психіатричної експертизи і слідчий за постановою судді може направити підозрюваного у відповідну медичну установу для дослідження, нагляду та лікування.

Згідно із ст. 509 КПК, якщо при проведенні судово-психіатричної експертизи виникає необхідність тривалого спостереження за підозрюваним або обстеження його, суд за поданням слідчого, погодженим з прокурором, поміщає його у відповідний медичний заклад, про що виносить постанову.

Необхідно зазначити, що зупинення розслідування з приводу призначення вказаної експертизи не допускається. Обґрунтуванням цьому служить те що:

- по-перше, п. 1 ст. 280 КПК передбачає зупинення розслідування тоді, коли факт тяжкого захворювання підозрюваного вже засвідчений відповідним медичним закладом, експертом, тобто експертиза вже проведена, а не у випадку, коли вона тільки призначається, і наслідки її, тобто висновки, ще невідомі;

- по-друге, експертиза – завжди слідча дія, тому слідство повинно продовжуватись, а не зупинятись;

- і останнє, при проведенні стаціонарної експертизи завжди може виникнути необхідність у додаткових даних про підозрюваного, які слідчий і повинен витребувати та зібрати. До того ж підозрюваний може заявити бажання дати слідчому додаткові показання, а слідчий, в свою чергу, ці показання повинен прийняти і перевірити, оскільки підозрюваний ще не визнаний психічно хворим.

Між тим, якщо підозрюваний хворіє іншим тяжким захворюванням, яке лікарем або медичною установою визнано невиліковним, слідчому доцільно вирішувати питання про звільнення такої особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки.

Друга підстава зупинення досудового розслідування – коли підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме (п.2 ч.1 ст.280, 281 КПК).

Характерною ознакою цієї підстави зупинення досудового розслідування є те, що органи досудового розслідування знають, хто вчинив злочин, але місце знаходження підозрюваного не встановлено в силу того, що він переховується від органів слідства і суду. Як правило, особи, що вчинили тяжкі злочини, ховаються одразу ж після вчинення злочину або отримання відомостей про початок досудового розслідування.

Рішення про зупинення досудового розслідування у зв'язку з тим, що підозрюваний переховується від органів слідства і суду і його місце знаходження невідоме, приймається, якщо виконані наступні процесуальні **умови:**

1) у справі зібрані достатні та неспростовні докази, які вказують на те, що злочин вчинений певною особою;

2) особу повідомлено про підозру;

3) виконані всі слідчі дії, провадження яких можливе за відсутності підозрюваного, вжито всіх можливих заходів до знайдення, отримання та збереження всіх доказів у справі.

Запровадження цієї умови має на меті, по-перше, забезпечення реалізації принципу публічності (ст. 25 КПК), а, по-друге, дає змогу слідчому якомога швидше зафіксувати обставини, що мають значення для справи, і після встановлення місця знаходження підозрюваного відразу розпочати виконання дій за його участю;

4) встановлено, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

5) вжито усіх заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного, але встановити його місцезнаходження не надалося можливим (допитано всіх свідків, родичів, сусідів, проведено обшуки за місцем проживання та іншими місцями де може перебувати підозрюваний, надано доручення оперативним підрозділам та інше).

Слідчий повинен вжити необхідні заходи щодо з'ясування всіх обставин вчиненого злочину і зібрання в достатній кількості доказів у справі, бо якщо з часу зупинення розслідування і до моменту його відновлення пройде багато часу, то сліди злочину й інші докази по справі можуть зникнути: людська пам'ять не досконала і свідки можуть забути істотні для справи дані та обставини; в свою чергу експерт в зв'язку з неповнотою зібраних матеріалів не зможе дати висновок тощо. Невиконання цієї вимоги може призвести до того, що на час затримання підозрюваного зібрати деякі докази буде важко або зовсім неможливо.

Про зупинення досудового розслідування прокурор, а слідчий за погодженням з прокурором виносить мотивовану постанову.

Розшук підозрюваного. Слідчий має право оголосити розшук підозрюваного, а якщо є для того підстави, то й прийняти рішення про направлення клопотання до суду про дозвіл на затримання підозрюваного. Розшук може бути оголошено як під час досудового розслідування, так і одночасно з його зупиненням (ст. 281 КПК).

Про оголошення розшуку підозрюваного, слідчий складає мотивовану постанову, в якій зазначає необхідні відомості про особистість підозрюваного та характер вчиненого ним злочину. Після оголошення розшуку слідчий вживає заходів, у тому числі і проведення слідчих дій (якщо досудове розслідування не зупинено) до встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Для забезпечення розшуку, слідчий може надавати оперативним підрозділам доручення про розшук підозрюваного, яке є обов'язковим для виконання. До доручення про розшук додається постанову про розшук підозрюваного, а якщо судом винесено постанову про затримання підозрюваного, то й зазначена постанову судді (ч.3 ст. 281 КПК).

Посадові особи органів досудового розслідування мають право через пресу, радіо та телебачення звертатись в особливо важливих випадках до населення за допомогою з розшуку підозрюваного та з пропозиціями повідомляти будь-яку інформацію, яка стосується справи.

Відповідно до ст. 191 КПК, у разі затримання підозрюваного, якого розшукували і щодо якого є ухвала суду про затримання з метою приводу, останнього необхідно доставити до суду не пізніше 36 годин, або звільнити.

Міжнародний розшук та екстрадиція. Підставою для ініціювання міжнародного розшуку громадян України є запит правоохоронного органу, надісланий до Національного центрального бюро Інтерполу в Україні. У запиті повинна бути викладена інформація про злочин і розшукуваних осіб, який запобіжний захід обрано, заходи, які з точки зору ініціатора розшуку

доцільно вжити щодо розшукуваної особи у разі виявлення її на території іноземної держави. Такими заходами, як правило, можуть бути: встановлення контролю за пересуванням розшукуваної особи; затримання та арешт розшукуваної особи з наступною її екстрадицією (видачею).

Третя підстава зупинення досудового розслідування – коли наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК).

Розділом IX КПК «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» передбачено можливість здійснення:

1) міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (глава 43).

Міжнародне співробітництво здійснюється шляхом надсилання судом, прокурором або слідчим за погодженням з прокурором до уповноваженого (центрального) органу України запиту про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює (ст. 551 КПК).

Уповноважений (центральный) орган України протягом 10 днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо, або дипломатичним шляхом.

У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту.

В рамках міжнародного співробітництва органи досудового розслідування та суду мають змогу клопотати перед іноземною країною провести необхідні процесуальні дії на території цієї іноземної країни і надання результатів цих процесуальних дій до України. Також в рамках міжнародного співробітництва, органи розслідування та суду України можуть здійснювати на території України процесуальні дії, про необхідність проведення яких звернулася з запитом іноземна держава.

2) видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (глава 44).

Запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

Здійснювати екстрадицію в Україні уповноважені Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

3) кримінального провадження у порядку перейняття (глава 45);

Клопотання компетентних органів інших держав про перейняття Україною кримінального провадження розглядається центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги або органом, уповноваженим здійснювати зносини відповідно до частини третьої статті 545 КПК, протягом двадцяти днів з дня його надходження.

Кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не було ухвалено вирок, може бути перейняте Україною за таких умов:

- особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території;
- особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із цим Кодексом або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено;
- запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення;
- діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність.

4) визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передачі засуджених осіб (глава 46).

Вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі відсутності міжнародного договору положення цієї глави можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу засудженої особи для подальшого відбування покарання.

Запит про виконання вироку суду іноземної держави, крім запиту про передачу засудженої особи, Міністерство юстиції України розглядає протягом тридцяти днів з моменту надходження запиту. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, цей строк продовжується до трьох місяців.

Враховуючи вищевикладене можливо зазначити, що зупинення досудового розслідування за п.3 ч.1 ст.280 можливе лише за наступних умов:

- 1) особу повідомлено про підозру;
- 2) під час досудового розслідування проведені всі можливі слідчі та процесуальні дії, проведення яких можливе до потреби виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;
- 3) встановлена підстава міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Перелік підстав, які тягнуть зупинення досудового розслідування (ст. 280 КПК), є **вичерпним** і поширеному тлумаченню не підлягає. Будь-які інші обставини, що перешкоджають закінченню досудового розслідування, наприклад: хвороба потерпілого, експерта, тривале відрядження підозрюваного, необхідність встановлення якогось факту рішенням адміністративного, господарського суду не можуть бути підставою до зупинення досудового розслідування. Тому за наявності зазначених обставин, розслідування повинно продовжуватись, а якщо строк досудового

розслідування закінчується, слідчий повинен порушити перед відповідним прокурором клопотання про продовження строку розслідування в порядку, передбаченому ст. 294-297 КПК.

Доречно зазначити, що в КПК зарубіжних країн існують інші підстави зупинення досудового розслідування. Так, у Російській Федерації провадження у справі може бути зупинене також в разі, коли громадянин, реалізуючи своє право (ч. 4 ст. 125 Конституції РФ), вирішив звернутися зі скаргою до Конституційного Суду РФ. Згідно зі ст. 98 Закону РФ «Про Конституційний Суд» цей суд в разі прийняття скарги до розгляду сповіщає про це орган, у провадженні якого знаходиться справа. Одержавши таке повідомлення слідчий, керуючись ст. 103 згаданого Закону, може зупинити провадження до прийняття Конституційним Судом рішення за скаргою.

За вітчизняним законодавством громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи також мають право на конституційне звернення (п. 4 ст. 13; ч. 1 ст. 43 Закону «Про Конституційний Суд України»), тобто на надання письмового клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи (ч. 1 ст. 42 Закону «Про Конституційний Суд України»).

Згідно з ч. 3 ст. 57 Закону «Про Конституційний Суд України» строк провадження у справах за конституційними зверненнями не повинен перевищувати 6 місяців.

Доцільно було б в КПК регламентувати підставу зупинення досудового розслідування у кримінальній справі, пов'язану з поданням і розглядом конституційного звернення підозрюваного про тлумачення застосованого щодо нього закону і Конституції. 6-місячний строк конституційного провадження у порівнянні зі строком, на який зупиняється досудове розслідування за іншими підставами, не є значним.

Загальні процесуальні вимоги щодо прийняття рішення про зупинення досудового розслідування:

1) під час зупинення досудового розслідування не можуть проводитись слідчі дії, але розшук осіб, які вчинили злочин, продовжується;

2) у разі прийняття рішення про зупинення досудового розслідування прокурором, або слідчим за згодою з прокурором, складається мотивована постанова;

3) в описовій частині постанови зазначається дата, час, місце вчинення злочину й інші обставини провадження, які відомі органу розслідування, а також статті КК, під ознаки якої підпадає цей злочин, вказівки про наявність таких підстав та виконання необхідних умов для зупинення слідства з посиланням на відповідні статті КПК;

4) в резолютивній частині постанови викладається рішення про зупинення досудового розслідування. В необхідних випадках у постанові зазначається також і рішення про оголошення розшуку підозрюваного.

5) постанова підписується слідчим та затверджується прокурором. Одночасно з зупиненням провадження слідчий повинен внести відповідні дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

2.5.3. Відновлення досудового розслідування.

Якщо підстави, що були причиною зупинення провадження перестали існувати, то відповідно до ст. 282 КПК провадження у зупиненому провадженні обов'язково відновлюється. А саме, провадження відновлюється, коли:

- 1) підозрюваний видужав,
- 2) його місцезнаходження встановлено,
- 3) завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, а також
- 4) у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, а також у разі
- 5) скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому. Про прийняте процесуальне рішення вноситься відповідна інформація до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Питання для самоконтролю

1. Які існують підстави зупинення досудового розслідування?
2. Чи допускається після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій?
3. Який процесуальний документ виноситься щодо оголошення особи в розшук?
4. Хто має право зупинити досудове розслідування?
5. Які існують підстави для відновлення досудового розслідування?

2.6. Закінчення досудового розслідування

2.6.1. Поняття та процесуальний порядок закінчення досудового розслідування

Процесуальне рішення про закінчення досудового розслідування є заключним етапом діяльності слідчого у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

На цьому етапі слідчий підводить підсумки своїй роботі, дає об'єктивну оцінку зібраним доказам з точки зору їх повноти, всебічності дослідження обставин вчиненого діяння і достатності для прийняття кінцевого рішення на стадії досудового розслідування.

Визнавши, що досудове розслідування проведено всебічно і повно, всі висунуті версії перевірені і всі обставини, що належить доказати, встановлені з вичерпною повнотою і достовірністю, на стадії досудового розслідування може бути прийнято одне з передбачених КПК України кінцевих рішень.

Відповідно до ст. 283 КПК України, досудове розслідування може бути закінчене шляхом прийняття одного із зазначених рішень:

- 1) закриття кримінального провадження;
- 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом;
- 4) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 5) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

З наведеного переліку процесуальних рішень видно, що однією із форм закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження. Що являє із себе ця форма ми розглянемо далі.

2.6.2. Закриття кримінального провадження — одна із форм закінчення досудового розслідування (дізнання або досудового слідства), що полягає у прийнятті прокурором а також слідчим (за окремими підставами) рішення про припинення кримінального провадження (здійснення кримінального переслідування) у зв'язку з встановленням підстав за яких здійснювати подальшу процесуальну діяльність неможливо. Процесуальним рішенням про закриття кримінального провадження вирішується питання щодо речових доказів, скасовуються заходи забезпечення, які були застосовані, а також заінтересованим учасникам досудового розслідування роз'яснюються їх права, що виникають у них в результаті прийняття цього процесуального рішення.

Рішення про закриття кримінального провадження ґрунтується на всебічному, повному розгляді всіх обставин в їх сукупності на підставі оцінки всіх доказів.

Підстави закриття кримінального провадження.

Кримінальне провадження закривається на стадії досудового розслідування у разі встановлення наступних підстав:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- 6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

За вище переліченими підставами кримінальне провадження може бути закрито постановою прокурора. Слідчий вправі прийняти рішення про закриття кримінального провадження лише за підставами зазначеними у п.п. 1, 2, 4 ч.1 ст. 284 КПК України і лише за умови, якщо у кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Слід звернути увагу і на те, що лише судом можуть бути застосовані підстави закриття кримінального провадження, які передбачають так звані альтернативні способи закінчення кримінального провадження (розв'язання кримінально-правового конфлікту). Це рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності і воно пов'язано з встановленням винуватості особи у вчиненні злочину, а тому застосовуються ці підстави закриття провадження лише судом. Згідно КПК України, кримінальне провадження закривається виключно судом за такими підставами:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення.

Підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження судом, ми розглянемо далі.

Перед тим як почати розглядати підстави закриття кримінального провадження, доречно зазначити, що досудове розслідування розпочинається з обґрунтованого припущення про вчинення кримінального правопорушення. Це проявляється у формулюванні підстави початку досудового розслідування, а саме виявлення «з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення». На етапі початку досудового розслідування слідчому не можуть бути відомими всі обставини події, що відбулася. Досудове розслідування це ретроспективне пізнання минулого, а тому і завданням досудового розслідування є встановлення всіх обставин розслідуваної події, наявності чи відсутності кримінального правопорушення. Зважаючи на це, процесуальне рішення про закриття кримінального провадження є цілком природним процесуальним рішенням що означає встановлену відсутність злочину, а тому не означає браку в роботі органу досудового розслідування.

Тепер розглянемо кожну з підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається у разі встановленої відсутності події кримінального правопорушення. Зазначена підстава закриття кримінального провадження застосовується тоді, коли провадження було розпочате внаслідок помилкового припущення на момент початку досудового розслідування про існування діяння (дія або бездіяльність людини), яке містило обставини, що свідчили про вчинення кримінального правопорушення

Наприклад: встановлені обставини, за яких можливо було обґрунтовано припустити, що людина яка зникла – вбита, але виявилось, що вона жива; припускалося, що будинок підпалили, але з'ясувалося, що в нього влучила блискавка.

Розглядувана підстава є реабілітаційною, а тому закриття провадження за цією підставою надає паво на реабілітацію особі, стосовно якої була висунута підозра.

Пунктом 2 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачено закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Зазначена підстава закриття кримінального провадження застосовується у разі встановлення обставин, що свідчить про те, що діяння (дія або бездіяльність людини) яке на етапі початку досудового розслідування розцінювалося як злочинне, не є злочином. Тобто встановлене діяння особи не містить у собі елементів складу злочину.

В ряді випадків закон прямо вказує на обставини, в силу яких діяння не визнаються злочином. Згідно з ч. 2 ст. 11 КК України не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

Не є злочином діяння, які хоча і підпадають під ознаки злочину, передбаченого КК, але їх вчинення за законом вважається правомірним. Такими є діяння, що вчинені: у стані необхідної оборони (ст. 36 КК); у стані уявної оборони (ст. 37 КК); у стані крайньої необхідності (ст. 39 КК); під час затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), особою під фізичним або психічним примусом (ст. 40 КК); при виконанні наказу або розпорядження (ст. 41 КК); в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільної корисної мети (ст. 42 КК); при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК).

Не буде складу злочину у діях тієї особи, яка під час вчинення суспільно небезпечних дій добровільно відмовилась від доведення злочину до кінця (ст. 17 КК України), а також у разі добровільної відмови співучасника від вчинення злочину (ст. 31 КК України).

За п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України закривається кримінальне провадження у разі, коли встановлено, що особа на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягла одинадцятирічного віку.

Якщо ж буде встановлено, що суспільно-небезпечно діяння вчинила особа у віці від 11 років і до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, то вона за ці дії не несе кримінальної відповідальності. Але відносно такої особи розпочинається кримінальне провадження, яке після проведення досудового розслідування направляється до суду для застосування стосовно неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (глава 38 параграф 2 КПК України). Цей порядок ми розглянемо дещо пізніше.

Підстава закриття кримінального провадження передбачена п.2 ч.1 ст. 284 КПК України є реабілітаційною. Це означає, що особа, стосовно якої була висунута підозра, може бути реабілітована у разі звернення до суду, тобто може відновити усі свої права, які були обмежені під час досудового розслідування.

Наступна підстава закриття кримінального провадження застосовується у разі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпанні можливості їх отримати (п.3 ст.284 КПК України).

Для закриття провадження за цією підставою необхідна сукупність таких умов:

а) повинна бути встановлена наявність події та складу кримінального правопорушення;

б) особі, щодо якої приймається рішення про закриття кримінального провадження, повинно бути повідомлено про підозру (складено обвинувальний акт);

г) під час провадження органами досудового розслідування вичерпані всі можливості для подальшого збору доказів (тобто проведені всі можливі процесуальні дії для притягнення особи до кримінальної відповідальності);

д) наявних у матеріалах кримінального провадження доказів недостатньо для притягнення її до кримінальної відповідальності (тобто наявними доказами неможливо спростувати принцип презумпції невинуватості стосовно конкретної особи).

Наступна підстава закриття кримінального провадження застосовується у разі, коли набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Застосування зазначеної підстави можливе лише за наявності таких обставин:

а) достовірно встановлено діяння людини, за вчинення якого на час його виявлення передбачалася кримінальна відповідальність;

б) стаття КК України, яка передбачала розглядуване діяння як злочинне, була скасована відповідним державним органом (діяння декриміналізовано).

Пункт 4 та пункт 2 ч. 1 ст. 284 КПК України за своєю юридичною конструкцією є схожими, адже застосування цих обох підстав означає встановлення діяння що вчинено людиною, але у ньому відсутній елемент складу злочину. Підстава передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України

відрізняється лише тим, що зазначене діяння раніше нормами КК України визначалося злочинним, але згодом було декриміналізовано.

Кримінальне провадження підлягає закриттю у разі коли помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Смерть особи, яка вчинила злочин, тягне за собою закриття кримінального провадження, незалежно від того чи було повідомлено їй про підозру чи ні.

Для застосування цієї підстави закриття кримінального провадження необхідно щоб під час досудового розслідування слідчим було зібрано достатньо доказів з яких видно, що злочин було вчинено саме померлим. Тобто слідчий повинен встановити таку кількість та якість доказів, за яких можливо було б скласти обвинувальний акт, якщо б підозрюваний був би живий. Якщо ж таких доказів немає, розслідування повинно продовжуватися з метою забезпечення розкриття злочину. Однак кримінальне провадження може бути закрито і за реабілітаційною підставою, наприклад за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, коли буде встановлено що у діях померлого відсутній склад злочину.

Закриття провадження у зв'язку зі смертю особи, що підозрюється у вчиненні злочину, не реабілітує померлого, тому, якщо родичі цієї особи переконані, що померлий не вчиняв злочин, вони мають право надати клопотання про продовження досудового розслідування з метою реабілітації померлого уже у судових стадіях кримінального процесу.

Кримінальне провадження підлягає закриттю якщо існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Після вступу в закону силу вирок, ухвала чи постанова суду є обов'язковою для виконання на всій території України всіма державними, громадськими установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами та громадянами. Судові рішення, а саме обвинувальний вирок, або ухвала суду про закриття кримінального провадження набувають сили преюдиціальності. Це означає, що в основу прийняття процесуального рішення, яким вирішується кримінальне провадження, може бути покладено інше раніше прийняте рішення суду за тим же фактом та стосовно тієї ж особи (обвинувальний вирок, ухвала про закриття кримінального провадження).

За цим правилом, особа не може бути двічі притягнута до кримінальної відповідальності, або засуджена за вчинення одного і того ж злочину. Тобто якщо вирок суду або ухвала про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню однієї особи не скасовані, існуюче кримінальне провадження що розпочато за тим же самим фактом стосовно тієї ж особи, закривається за розглядуваною підставою.

Провадження досудового розслідування неможливе і в тих випадках, коли під час розслідування встановлено, що особа раніше вже притягувалася до кримінальної відповідальності за цей злочин, і є вирок суду, або ухвала суду про закриття провадження по цьому ж обвинуваченню. При відсутності підстав для скасування раніше винесеного вироку суду (ухвали суду), нове провадження по цьому ж обвинуваченню підлягає закриттю.

Підставою для закриття кримінального провадження є випадок, коли потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Відповідно до ст. 25 КПК України прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

У випадку, коли під час досудового розслідування буде встановлено, що вчинено злочин, розслідування якого регламентується ч. 1 ст. 477 КПК України, а скарги від потерпілого не надійшло, провадження закривається на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України. Коли ж потерпілим надана заява про притягнення особи до кримінальної відповідальності провадження здійснюється за загальними правилами. Більш детально порядок провадження у формі приватного обвинувачення буде розглянуто окремо.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Ця підстава стосується випадків екстрадиції, порядок здійснення якої передбачено нормами КПК України, а також відповідними законами укладеними між Україною та тією державою, яка екстрадує особу. У такому договорі передбачається можливість притягнення до кримінальної відповідальності чітко встановленої особи лише за певний злочин (злочини). Враховуючи це, особа, яку екстрадували до України, притягується до кримінальної відповідальності лише за ті злочини, які оговорені у документах екстрадиції. Враховуючи таку особливість екстрагована особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, які не оговорені у документах про екстрадицію. Якщо держава, яка видала особу не надала згоди про притягнення виданої особи за злочини, які були виявлені після екстрадиції, приймається рішення про закриття кримінального провадження за п. 8 ст. 284 КПК України.

У статті 284 КПК передбачена підстава закриття кримінального провадження за наявності досягнення компромісу. Так, п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачає закриття кримінального провадження стосовно

податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України. Передбачення у ч. 1 ст. 284 КПК України розглядуваної підстави закриття кримінального провадження є кроком держави щодо компромісу у розв'язанні кримінально-правових конфліктів, що виникають внаслідок дій передбачених ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)». Слід зазначити, що у ст. 212 КК України передбачено два різних види досягнення компромісу. У ч. 4 зазначеної статті передбачено звільнення від кримінальної відповідальності, що застосовується судом, а у ч. 5 передбачається можливість закрити кримінальне провадження ще на стадії досудового розслідування.

Окремо передбачено досягнення платником податку компромісу з державою. Так, у ч. 5 ст. 212 КК України передбачена заохочувальна норма, яка викладена у такій редакції: діяння, передбачені ч. 1, 2, 3 ст. 212 КК України не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України. Таким чином, виконання суб'єктом злочину передбаченого ст. 212 КК України (особою-платником податків) вказаних заохочувальних дій по суті означатиме відсутність в її діях складу злочину, оскільки для КК України такі дії «не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)». Зважаючи на це розглядувану підставу закриття кримінального провадження слід вважати реабілітаційною.

Слід зазначити, що застосування п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України можливо лише у разі досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України. Якщо платником податків буде сплачено податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня), але не за умов підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України, то стосовно такої особи судом може бути прийнято рішення про звільнення від кримінальної відповідальності. За таких умов кримінальне провадження не може бути закрито слідчим.

Враховуючи зазначене, закрити кримінальне провадження за п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України можливо лише за наявності виконання усіх умов досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України. Такими умовами є:

- податковий компроміс може відбутися за фактом заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 року;

- повинен бути врахований строк давності встановлений ст. 102 Податкового кодексу України. Відповідно до вказаної статті контролюючий

орган має право самостійно визначити суму грошових зобов'язань платника податків не пізніше закінчення 1095 дня (2555 дня у разі проведення перевірки контрольованої операції), що настає за останнім днем граничного строку подання податкової декларації та/або граничного строку сплати грошових зобов'язань, нарахованих контролюючим органом, а якщо така податкова декларація була надана пізніше, - за днем її фактичного подання. Якщо протягом зазначеного строку контролюючий орган не визначає суму грошових зобов'язань, платник податків вважається вільним від такого грошового зобов'язання, а спір стосовно такої декларації та/або податкового повідомлення не підлягає розгляду в адміністративному або судовому порядку;

- податковий компроміс вважається досягнутим після сплати платником податків узгоджених податкових зобов'язань згідно із положеннями підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України. Це повинно підтверджуватись відповідними документами, а також іншими фактичними даними у їх сукупності (допити у якості свідків посадових осіб контролюючого органу).

Процесуальний порядок закриття кримінального провадження.

Рішення про закриття кримінального провадження може бути прийнято лише після проведення повного, всебічного та неупередженого досудового розслідування, в ході якого будуть встановлені обставини якими обумовлюється прийняття цього процесуального рішення.

Процесуальне рішення про закриття кримінального провадження повинно відповідати вимогам законності. Одним із критеріїв законності є доказаність обставин підстави закриття кримінального провадження. Доказаність означає, встановлення слідчим об'єму фактичних даних у межах, що обумовлені достовірним рівнем знань, за яких можливо прийняти процесуальне рішення. Таким чином підстава закриття кримінального провадження пов'язана як із сукупністю певних обставин, що складають собою певну підставу закриття кримінального провадження, так і зі ступенем їх дослідження.

Доказування підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування здійснюється шляхом встановлення доказів, які у своїй сукупності надають можливість слідчому встановити всі обставини за яких приймається це процесуальне рішення. Доказування підстав закриття кримінального провадження це не лише діяльність по збиранню доказів. Така діяльність здійснюється шляхом вивчення слідчим уже здобутих фактичних даних, їх аналізу та висновків на основі яких отримуються знання про інші фактичні дані. Таким чином можливо говорити, що підставою закриття кримінального провадження є наявність достатніх фактичних даних встановлених відповідно до вимог КПК України з яких чітко проявляється рішення про закриття кримінального провадження.

Законність прийняття рішення про закриття кримінального провадження означає не лише точну відповідність нормам закону, якими це

процесуальне рішення врегульовано, а також і точну відповідність до норм закону діяльності слідчого, яка здійснювалася задовго до прийняття цього процесуального рішення. А саме законного здобуття доказів на основі яких приймається таке рішення.

Для дотримання вимог законності та обґрунтованості рішення про закриття кримінального провадження варто дотримуватись таких вимог:

Істинність висновку про закриття кримінального провадження – це його відповідність фактам, що мали місце у дійсності.

Здійснення досудового розслідування це пізнавальна діяльність слідчого, яка направлена на виявлення та дослідження злочинної дії, що відбулася у минулому. Виконуючи це завдання, слідчий за допомогою передбачених у КПК України процесуальних засобів збирає докази (фактичні дані) на основі якої приймає процесуальні рішення, у тому числі і про закриття кримінального провадження, що є кінцевим рішенням як для стадії досудового розслідування так і для кримінального судочинства в цілому.

Для прийняття рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен виконати усі необхідні процесуальні дії щоб встановити обставини, що підлягають доказуванню, передбачені ст. 91 КПК України. Втім у ході розслідування слідчий за допомогою процесуальних засобів може встановити фактичні дані якими підтверджуватиметься факт відсутності обставин, що підлягають доказуванню. Таким чином у ході досудового розслідування можуть бути встановлені фактичні дані, якими:

- підтверджено факт неможливості виконання вимог п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме встановлення події кримінального правопорушення (часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення). Отримання доказів, що вказують на відсутність події кримінального правопорушення ще не є підставою для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Застосування останньої можливе лише після того, коли факт відсутності події кримінального правопорушення буде доказано відповідно до сукупності зібраних доказів. Така вимога впливає з формулювання п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, де вказано, що норма застосовується тоді, коли «**встановлена** відсутність події...». Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Таким чином, слідчому під час розслідування необхідно встановити сукупність доказів якими (1) буде встановлено подію кримінального правопорушення або (2) буде встановлено відсутність події кримінального правопорушення. У першому випадку досудове розслідування продовжується і слідчий виконує процесуальні дії для встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню, а у другому – виконує процесуальні дії, що необхідні для прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження;

- підтверджено здійснення особою певного діяння та встановлено що у ньому відсутні елементи (елемент) складу злочину. Наявність сукупності доказів, якими підтверджується вищезазначений факт означає неможливість виконання вимог п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України, тобто здійснити доказування винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення. За вказаних обставин може бути прийнято рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, але для прийняття такого рішення слідчий зобов'язаний процесуальними засобами встановити відсутність в діянні особи складу злочину, що в подальшому унеможливило здійснювати досудове розслідування. Факт відсутності у діянні особи складу злочину повинен бути підтверджений сукупністю доказів, наявність яких відкидатиме можливість прийняття інших процесуальних рішень окрім закриття кримінального провадження.

Рішення про закриття кримінального провадження може бути прийнято лише у разі, коли підстави закриття кримінального провадження будуть встановлені сукупністю доказів, які відповідатимуть вимогам належності, допустимості, достатності та достовірності. Сукупність доказів означає те що вони доповнюють або підтверджують одні і ті ж фактичні дані, на яких ґрунтується процесуальне рішення про закриття кримінального провадження. Якщо ж процесуальними діями здобуті фактичні дані які різняться між собою чи протирічать одне одному, рішення про закриття кримінального провадження на основі таких доказів не може бути прийнято. Досудовим розслідуванням повинні бути усунуті всі протиріччя та розбіжності що містяться у доказах. Лише після цього вони можуть бути покладеними в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Докази, які будуть покладені в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження повинні відповідати вимогам належності, допустимості.

Належними доказами, якими встановлено підставу закриття кримінального провадження, відповідно до ст. 85 КПК України є докази, які прямо чи непрямо *підтверджують відсутність обставин, що підлягають доказуванню* у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Допустимими докази, за яких може бути прийнято рішення про закриття кримінального провадження, відповідно до ст. 86 КПК України визнаються докази, що отримані у порядку, встановленому КПК України. Якщо ж доказ здобуто з порушенням норм КПК України та істотного порушення прав і свобод людини, його неможливо покласти в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Прийняття процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій, що пов'язані з прийняттям рішення про закриття кримінального провадження.

Повідомлення заінтересованих учасників кримінального судочинства про закриття кримінального провадження. Рішенням про закриття кримінального провадження закінчується досудове розслідування. Враховуючи це перед прийняттям такого рішення слідчий відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України повинен повідомити потерпілого про закінчення досудового розслідування. З огляду на те, що потерпілий вправі подати клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, повідомлення про закінчення досудового розслідування повинно бути направлено потерпілому за аналогією вимог ч. 8 ст. 135 КПК України, а саме не пізніше ніж за три дні до дня, коли буде прийнято рішення про закінчення досудового розслідування складанням постанови про закриття кримінального провадження.

Таке повідомлення потерпілому необхідно здійснити з метою забезпечення його прав, а саме можливості подати клопотання щодо проведення додаткових процесуальних дій.

Вирішення питання про подальше перебування речей, що були тимчасово вилучені, або на які було накладено арешт (речових доказів).

В ході досудового розслідування можуть бути застосовані заходи забезпечення, в ході яких вилучається майно. До таких заходів забезпечення кримінального провадження відносяться:

- 1) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 2) арешт майна особи у випадках, коли воно відповідає критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України.

У разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження слідчому необхідно вирішити питання про подальшу долю речових доказів, які були встановлені за допомогою заходів забезпечення кримінального провадження.

Дії слідчого, коли у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю, здійснювалося вилучення речі під час тимчасового доступу до речей і документів. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється за ухвалою слідчого судді відповідно до норм глави 15 КПК України. Застосування цього заходу забезпечення передбачає можливість вилучення речей або документів у разі, якщо відомості, які містяться у них можливо використати як докази. Вилучення речей та документів відповідно до зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження є тимчасовим, оскільки відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді не може перевищувати одного місяця. Таким чином, у разі встановлення підстав за яких слідчий вправі прийняти рішення про закриття кримінального провадження, він зобов'язаний вирішити питання про подальшу долю речей і документів, які були тимчасово вилучені. Якщо у зазначених речей і документів є володілець, вони повертаються йому. Рішення про повернення речей і документів слідчий приймає одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження. Про це рішення слідчий зазначає у резолютивній частині постанови про закриття

кримінального провадження. Також слідчий зазначає місце та строки виконання рішення, а також особу, якій належить виконати постанову у цій частині (наприклад у резолютивній частині зазначається посадова особа, яка відповідальна за збереження речових доказів, на яку покладається обов'язок видати речі, які зберігаються у спеціально обладнаному приміщенні³. Якщо ж це документ, який знаходиться у матеріалах кримінального провадження, то слідчий у резолютивній частині постанови зазначає рішення про повернення цього документу. Зазначений пункт постанови слідчий виконує самостійно. У разі повернення речей чи документів особі (яка є їх володільцем), від останньої відбирається письмова розписка, у якій ця особа підтверджує факт отримання нею речей та документів.

Дії слідчого у разі, коли у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю, було накладено арешт на майно. Рішення про накладення арешту на майно приймається слідчим суддею шляхом винесення відповідної ухвали. У главі 17 КПК України не визначено строк дії ухвали слідчого судді про арешт майна, а тому рішення про арешт майна діятиме доти, доки його не буде скасовано у встановленому ст. 174 КПК України порядку. Враховуючи зазначені вимоги КПК України, у разі закриття кримінального провадження слідчий не вправі самостійно вирішити питання про подальшу долю майна, на яке накладено арешт, але повинен прийняти рішення, які входять до його компетенції враховуючи вимоги ч. 9 ст. 100 КПК України. У разі закриття кримінального провадження слідчим, щодо майна, на яке накладено арешт може бути прийнято **три рішення**:

перше рішення. Відповідно до вимог ч. 9 ст. 100 та норм глави 17 КПК України, у разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження та встановлення факту необхідності зняття арешту майна, слідчий звертається до слідчого судді з клопотанням про зняття арешту з майна. Зазначене клопотання повинно бути складено по аналогії клопотання про арешт майна, відповідно до ст. 171 КПК України. У клопотанні слідчого про зняття арешту з майна повинно бути зазначено:

- підстави, у зв'язку з якими потрібно зняти арешт з майна;
- перелік і види майна, що перебуває під арештом;
- документи, що підтверджують право власності на майно, на яке накладено арешт.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий обґрунтовує доводи клопотання;

друге рішення. Згідно з ч. 3 ст. 174 КПК України, прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації. Зазначеною

³ Зберігання речових доказів, а також майна, що було тимчасово вилучено, здійснюється відповідно до «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104.

нормою не виключається можливість прийняття такого рішення прокурором у разі закриття кримінального провадження рішенням слідчого. Це пояснюється тим, що прокурор відповідно до КПК України здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. У разі встановлення підстав скасування арешту на майно, прокурор приймає відповідне рішення у день прийняття рішення слідчим про закриття кримінального провадження;

третє рішення. Незважаючи на те, що слідчим прийнято рішення про закриття кримінального провадження, майно на яке було накладено арешт і в подальшому буде знаходитися під арештом. Такий випадок може виникнути у тому випадку, коли в ході досудового розслідування достовірно не встановлено кому саме належить заарештоване майно. Відповідно до ч. 12 ст. 100 КПК України, спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили. Якщо такий випадок існує, слідчий закриваючи кримінальне провадження зобов'язаний роз'яснити заінтересованим особам про їхнє право в порядку цивільного судочинства вирішити питання про належність майна, на яке накладено арешт.

Складення слідчим постанови про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження є процесуальним рішенням, а тому, відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України, повинно прийматися шляхом складення постанови.

Постанова слідчого про закриття кримінального провадження складається з трьох частин: 1) вступної, 2) мотивувальної, 3) резолютивної. Відповідно до ст. 110 КПК України **вступна частина** повинна містити у собі наступні відомості:

- місце і час прийняття постанови;
- прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову.

Окрім зазначених відомостей, у вступній частині постанови про закриття кримінального провадження також доречно вказати:

- номер кримінального провадження;
- дату коли було розпочате досудове розслідування;
- за яким фактом розпочато кримінальне провадження;
- статтю та частину КК України за якої розпочато досудове розслідування.

У ст. 110 КПК України передбачено, що **мотивувальна частина** постанови повинна містити у собі відомості про:

- *зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови.*

Прийняття слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження можливо лише після встановлення для цього підстав (п. 1, п. 2, п. 4 та п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України). Зазначені підстави чітко визначені у

законі, але незважаючи на це вони можуть бути застосованими за різних обставин життєвих ситуацій, що будуть встановлені під час досудового розслідування. Термін «обставина» виражає якісно-означальну характеристику дії, чи позначає, за яких обставин відбувається дія, вказує на спосіб, міру або ступінь вияву дії або ознаки.

Таким чином «обставини які є підставою закриття кримінального провадження» це конкретний життєвий випадок, який розслідується у кримінальному провадженні. Слідчий за допомогою процесуальних дій встановлює особливості діяння певної особи (або встановлює відсутність такого діяння), здійснює його юридичний аналіз на підставі якого визначає наявність чи відсутність передбачених у КПК України підстав для прийняття процесуального рішення.

Складаючи постанову про закриття кримінального провадження слідчий повинен вказати обставини дій певної особи⁴, наявність яких є підставою закриття кримінального провадження. Зазначення таких обставин повинно здійснюватися з посиланням на певні докази, з яких ці обставини встановлені. Наприклад для того щоб зазначити обставини, що вказують на те, що особа знаходилася у стані крайньої необхідності, слідчий повинен навести обставини такої необхідності, які випливають із доказів, що отримані під час досудового розслідування. Також у постанові необхідно вказати про перевірку достовірності обставин якими обумовлюється прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Така перевірка здійснюється передбаченими у КПК України процесуальними засобами, і лише після неї обставини певної підстави закриття кримінального провадження можуть бути покладені в основу процесуального рішення.

- мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України. Мотивувати рішення означає роз'яснення слідчим у постанові причин прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Слідчим повинно бути вказано як саме кожна з встановлених обставин висвітлює наявність умов застосування підстави для закриття кримінального провадження. Навівши перелік обставин⁵, за наявності яких може бути застосована підстава закриття кримінального провадження, слідчий узагальнює їх, аналізує та робить висновок про встановлення підстави для закриття кримінального провадження.

Мотивування свого рішення слідчий повинен обґрунтувати посилаючись на встановлені у ході досудового розслідування докази, якими виявлені обставини певної підстави закриття кримінального провадження. Зазначені обставини слідчий співставляє з вимогами норм закону, що передбачають прийняття рішення про закриття кримінального провадження та вказує статті (частини, пункти) закону де передбачені такі норми.

⁴ Або інші обставини, які вказують на наявність підстав закриття кримінального провадження, наприклад встановлення факту малозначності крадіжки, або ж особливості суб'єкту, яким скоєно діяння (неповнолітня особа яка не досягла 11-річного віку).

⁵ Як правило вказується сукупність обставин, що підтверджуються доказами отриманими під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Варто звернути увагу і на те, що слідчий вправі закрити кримінальне провадження лише за реабілітаційними підставами (п. 1, п. 2, п. 4, п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України). Це означає, що у постанові слідчий повинен вказати про те що діяння, яке попередньо вважалося злочинним – не існує. У постанові зазначається, які саме обставини вказують на відсутність суспільної небезпеки у діях особи (або ж відсутності дії взагалі).

Таким чином в мотивувальній частині постанови про закриття кримінального провадження повинні віститися наступні відомості:

- приводи та підстави за яких було розпочато кримінальне провадження (обставини за яких можливо було обґрунтовано припустити, що було вчинено злочин);

- яке саме діяння (або встановлення відсутності події) було вчинено (час, місце його скоєння, при яких обставинах воно скоєно, чи завдано цим діянням шкоди будь-яким особам);

- перелік обставин з яких можливо встановити підставу для закриття кримінального провадження;

- перелік процесуальних джерел з яких встановлені обставини для закриття кримінального провадження (перелік слідчих (розшукових) дій якими встановлені докази, наявні у провадженні документи та інше);

- проведене слідчим узагальнення та аналіз встановлених під час досудового розслідування обставин, за яких можливо застосувати ту чи іншу підставу закриття кримінального провадження;

- перелік статей закону, якими він керувався обґрунтовуючи рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ст. 110 КПК України **резолютивна частина** постанови про закриття кримінального провадження повинна містити наступні відомості:

- *зміст прийнятого процесуального рішення.* У резолютивній частині повинно бути вказано процесуальне рішення, яке було прийнято, а саме закриття кримінального провадження. Зазначається номер кримінального провадження, підстава його закриття та стаття КПК України (у окремих випадках і інших законів) якою ця підстава передбачена;

- *можливість та порядок оскарження постанови.* Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України копія постанови про закриття кримінального провадження направляється: 1) заявнику; 2) потерпілому; 3) прокурору.

Факт направлення копії постанови зазначеним учасникам кримінального судочинства повинен бути належним чином зафіксований. Направлення (надання) копії постанови про закриття кримінального провадження здійснюється супровідними листами, що складаються на ім'я заявника та потерпілого. У зазначених супровідних листах слідчий повинен зазначити яке саме рішення було прийнято у кримінальному провадженні, на підставі якої норми КПК України, а також роз'яснити їх право оскаржити це рішення, а також роз'яснити порядок оскарження. Супровідний лист повинен бути зареєстрований в канцелярії підрозділу, де було прийнято таке рішення.

Багато щоб заявнику та потерпілому копія постанови вручалася слідчим особисто. У такому разі слідчий вручає їм копію постанови про закриття кримінального провадження та супровідний лист до неї. На копії супровідного листа заявник (потерпілий) письмово засвідчують факт отримання копії постанови та зазначають дату.

Якщо ж вручити копію постанови про закриття кримінального провадження особисто заявнику та потерпілому неможливо, зазначений супровідний лист з постановою направляється поштою.

Про прийняття рішення про закриття кримінального провадження повідомляється прокурор шляхом направлення йому копії постанови про закриття кримінального провадження. Копія постанови про закриття кримінального провадження до прокурора направляється супровідним листом, який підписується керівником органу досудового розслідування. Перед відправленням супровідний лист реєструється в канцелярії органу досудового розслідування.

У ст. 290 КПК України не передбачено обов'язку слідчого, прокурора ознайомлювати з матеріалами кримінального провадження що підлягає закриттю таких учасників кримінального судочинства, як заявник, потерпілий. Втім, ст. 221 КПК України передбачає право потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. А тому у разі надходження від потерпілого клопотання про надання йому можливості ознайомитися з матеріалами кримінального провадження що підлягає закриттю, воно повинно бути задоволеним.

Окрім цього, у п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України передбачено право потерпілого знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження. Враховуючи вимоги вказаної норми, слідчий зобов'язаний надати можливість потерпілому ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Правами потерпілого, відповідно до ч. 3 ст. 61 КПК України користується і цивільний позивач, але лише в частині, що стосуються цивільного позову. Враховуючи зазначене, із матеріалами закритого кримінального провадження вправі ознайомитися і цивільний позивач, але лише у частині що стосуються цивільного позову.

У резолютивній частині постанови слідчий вказує про рішення видати речі, які були вилучені під час досудового розслідування, їх володільцям. Про це більш детально нами розглядалося вище.

Підсумовуючи вищезазначене слід звернути увагу на те, що прийняття рішення про закриття кримінального провадження зобов'язує слідчого до здійснення дій по забезпеченню прав і інтересів учасників кримінального судочинства, а саме:

- надання можливості потерпілому та цивільному позивачеві (в частині, що стосуються цивільного позову) ознайомитися з матеріалами кримінального судочинства у разі подання ним відповідного клопотання;

- повідомлення заявника, потерпілого про прийняття рішення про закриття кримінального провадження та направлення їм копій постанови;
- виконання дій по забезпеченню права на оскарження цього рішення;
- прийняття рішення по майну (документам), яке було вилучено під час досудового розслідування.

Процесуальний порядок оскарження постанови про закриття кримінального провадження. Прийняття рішення про закриття кримінального провадження може бути оскаржене заінтересованими учасниками кримінального судочинства, у разі їхньої незгоди з прийнятим рішенням. Постанова про закриття кримінального провадження може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом 10 днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови (ч. 5 ст. 284 КПК України).

Постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження може бути оскаржена заявником, потерпілим його представником чи законним представником (п.п. 4, 5 ч.1 ст. 303 КПК України) до слідчого судді місцевого суду за місцем розташування органу або роботи посадової особи, яка винесла постанову, протягом 10 днів з моменту прийняття рішення. Строк подання скарги починається з дня отримання особою копії постанови про закриття кримінального провадження (ч.1 ст. 304 КПК України). Скарги на рішення про закриття кримінального провадження розглядаються слідчим суддею місцевого суду не пізніше 5 днів з моменту надходження скарги.

Таким чином, постанова про закриття кримінального провадження, складена слідчим, може бути оскаржена або до прокурора або відразу до суду. Це положення закріплено в ч. 2 ст. 55 Конституції, згідно з якою «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади».

Слід зазначити, що постанова слідчого про закриття провадження може бути скасована прокурором під час здійснення нагляду. Таке рішення прокурор вправі прийняти протягом 20-денного строку з моменту отримання копії постанови.

2) У разі закриття провадження через смерть підозрюваного (обвинуваченого) близькі родичі і громадські організації вправі з метою реабілітації померлого клопотати про закриття кримінального провадження за реабілітаційною підставою, або складення обвинувального акту та направлення в суд, де буде прийнято остаточне рішення щодо винуватості чи невинуватості померлого.

2.6.3. Підстави і процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності

Досудове розслідування може бути завершено шляхом застосування так званих альтернативних способів закінчення кримінального судочинства, а саме застосування однієї із підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності урегульований нормами Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України.

Звільнення від кримінальної відповідальності – процесуальне рішення, що приймається ухвалою суду у разі доведення факту вчинення злочину певною особою, а також доведення наявності обставин передбачених розділом IX КК України та наявності згоди особи щодо якої таке рішення приймається.

Нормами КК України передбачено підстави за яких можливо звільнити особу від кримінальної відповідальності, а норми КПК України визначають процесуальний порядок їх застосування.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути застосовано у таких випадках:

- 1) зміна обстановки (ст. 48 КК України; ст.ст. 285-289 КПК України);
- 2) дійове каяття особи (ст. 45 КК України; ст.ст. 285-289 КПК України);
- 3) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України; ст.ст. 285-289 КПК України);
- 4) передача особи на поруки (ст. 47 КК України; ст.ст. 285-289 КПК України);
- 5) закінчення строків давності (ст. 49 КК України; ст.ст. 285-289 КПК України);
- 6) застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України; ст.ст. 285-289, 497 КПК України).

Процесуальний порядок прийняття рішення про направлення клопотання до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності визначено у § 2 глави 24 КПК України.

Чинний КПК України спрямований на застосування передусім альтернативних способів розв'язання кримінально-правового конфлікту, а тому визначає правило, відповідно до якого особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. З таким правом особа повинна бути ознайомлена під час її ознайомлення з правами на захист.

Підозрюваному, обвинуваченому, стосовно якого в подальшому може бути застосовано процесуальне рішення про звільнення від кримінальної відповідальності (слідчим чітко встановлені підстави для прийняття такого рішення), повинно бути роз'яснено:

- суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності (а саме умови за яких така підстава може бути застосована);
- право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави;
- наслідок заперечення підозрюваного щодо прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а саме: у разі якщо

підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Вказані процесуальні дії повинні бути оформлені протоколом по закінченню досудового розслідування та встановленню підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Окремо у заяві підозрюваний повинен зазначити чи не заперечує він проти звільнення його від кримінальної відповідальності.

Процесуальні особливості звільнення особи від кримінальної відповідальності.

У разі встановлення слідчим підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також отримання заяви підозрюваного про те що він не заперечує проти прийняття такого рішення, слідчий матеріали кримінального провадження доповідає прокурору.

Наявність встановлених у ході досудового розслідування доказів, з яких вбачається можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також заяви підозрюваного про згоду прийняття такого процесуального рішення є імперативною (обов'язковою для застосування) підставою для прийняття органом досудового розслідування відповідних процесуальних дій спрямованих на застосування цього інституту. Про імперативність такого процесуального рішення вказує ч. 1 ст. 285 КПК України, у якій зазначається: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність». За наявності встановлених випадків прокурор зобов'язаний скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

У разі складення прокурором клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності досудове розслідування не проводиться у повному обсязі. Зокрема у ст. 290 КПК України не передбачено необхідності відкриття матеріалів іншій стороні у разі прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Втім для прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності слідчий повинен встановити сукупність доказів, якими беззаперечно буде доведено:

- подію злочину та наявність у діянні складу злочину;
- винність конкретної особи у вчиненні злочину;
- розмір шкоди, яка заподіяна вчиненням злочину;
- умови для застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності, що передбачені статтями Кримінального кодексу України;
- факт згоди підозрюваного про застосування щодо нього рішення про звільнення від кримінальної відповідальності.

Клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності складається лише прокурором, про що зазначається у ч.2 ст. 286 КПК

України. Згідно зі ст. 287 КПК України, у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказується:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;
- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення;
- наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;
- відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;
- дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Після складення клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, прокурор відповідно до ч. 3 ст. 286 КПК України зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого, що повинно бути зафіксовано його підписом. Після ознайомлення потерпілого з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, прокурор зобов'язаний з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Думка потерпілого про можливість прийняття зазначеного процесуального рішення не впливатиме на рішення прокурора про закінчення досудового розслідування складанням клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Єдина підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності, де обов'язково враховується думка потерпілого, це звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Зазначена підстава може бути застосована лише у випадку примирення з потерпілим.

Процесуальний порядок складення клопотання наступний:

1) Прокурор ознайомлює з клопотанням потерпілого та з'ясовує його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

2) Без проведення досудового розслідування у повному обсязі, направляє провадження до суду.

Тепер більш детально розглянемо умови звільнення від кримінальної відповідальності враховуючи особливості кожної з підстав.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Згідно зі ст. 45 КК України, особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заповідяну шкоду.

Норма цієї статті розповсюджується при наявності наступних умов:

1) особа вчинила злочин вперше і він є невеликої тяжкості, або злочин середньої тяжкості вчинений з необережності крім корупційних злочинів;

2) особа звільняється від кримінальної відповідальності якщо вона виконала наступні дії:

- щиро покаялася;

- активно сприяла розкриттю злочину;

- повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду.

При відсутності навіть однієї з умов, звільнення особи від кримінальної відповідальності не можливе, що впливає із вимог ст. 45 КК України. Наприклад: під час слідства підозрюваний давав неправдиві свідчення проти інших осіб - співучасників злочину; не вжив заходів по відшкодуванню завданої шкоди тощо.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачені ст. 46 КК України. Відповідно до зазначеної статті, особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду.

Головною умовою застосування зазначеної підстави є факт того, що особа яка вчинила злочин примирилася з потерпілим. Таке примирення повинно бути зафіксовано у відповідному договорі та перевірено її достовірність. Серед умов зазначеної підстави також передбачено факт відшкодування завданих нею збитки або усунення заповідяної шкоди. Варто зазначити, що факт примирення між винним і потерпілим може і не враховувати відшкодування збитків чи усунення заповідяної шкоди.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.

Прокурор, вправі скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації, за наявності наступних умов:

1) особа, що підозрюється, вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів;

2) особа щиро покаялася у вчиненому злочині (визнала свою провину, засуджує свої дії, відшкодувала завдану шкоду);

3) за своїм характером особа маже бути виправлена і без застосування кримінального покарання;

4) від установи, підприємства чи організації, де працює дана особа, надійшло клопотання (прийняте на загальних зборах) про взяття особи на поруки;

5) ця особа повинна пообіцяти, що протягом року з дня передачі її на поруки вона виправдає довіру колективу, не буде ухилятися від заходів виховного характеру, і не буде порушувати громадський порядок.

Прийняте на загальних зборах рішення оформлюється протоколом, який обов'язково додається до провадження. У випадку відсутності протоколу, рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності з передачею його на поруки колективу підприємства, установи чи організації не може прийматися.

Необхідно також наголосити, що для передачі особи на поруки, поряд з зазначеними умовами, необхідно, щоб:

а) винність особи, яка передається на поруки, була повністю доведена матеріалами провадження;

б) винна особа не наполягає на розгляді справи в суді.

Зазначимо також, що при прийнятті рішення щодо задоволення клопотання по суті, суд, прокурор, зобов'язані повідомити колектив про прийняття такого рішення.

Між тим, закон надає право суду, прокурору відмовити в клопотанні про передачу особи на поруки з обов'язковим повідомленням мотивів відхилення клопотання.

Особа, передана на поруки, може бути притягнута до кримінальної відповідальності, якщо протягом року не виправдала довіри колективу або залишила роботу та в зв'язку з цим надійшло рішення трудового колективу або громадської організації про відмову від поручительства.

Звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки. Згідно зі ст. 48 КК України, особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду провадження в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Згідно з ч. 1 ст. 49 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) 2 роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

- 2) 3 роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;
- 3) 5 років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) 10 років – у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) 15 років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Прокурор за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1 ст. 49 КК України), виносить про це клопотання і направляє його до суду. Суд у судовому засіданні визнавши, що підстави закриття провадження у зв'язку із закінченням строків давності, які передбачені законом, дійсно існують, закриває його, в тому числі і у випадках, коли провадження надійшло до суду з обвинувальним актом.

Якщо в ході досудового розслідування протягом строків, зазначених у ч. 1 ст. 49 КК України, не встановлено особу, яка вчинила злочин, то прокурор, слідчий виносить клопотання про направлення провадження до суду для вирішення питання про його закриття у зв'язку із закінченням строків давності.

Якщо суд вирішує питання про застосування давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно з законом може бути призначене довічне позбавлення волі, і під час його вирішення не визнає за можливе застосувати давність, то при постановленні вироку довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк (ч. 4 ст. 49 КК України).

Давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у ст. ст. 437-439 та ч. 1 ст. 442 КК України.

Необхідно зазначити, що давність притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, застосовується відповідно до ст. 49 та 80 КК України з урахуванням положень, передбачених ст. 106 КК України.

Щодо неповнолітніх встановлюються такі строки давності:

- 1) 2 роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості;
- 2) 5 років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 3) 7 років – у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) 10 років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру.

Чинний КПК України передбачає можливість звільнення неповнолітнього у віці від 14 років (16 років) до 18 років, який вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру, якщо його виправлення можливе без застосування покарання

Прокурор за умов, зазначених в ч. 1 ст. 97 КК України, може прийняти рішення про винесення мотивованого клопотання про звільнення

неповнолітнього від кримінальної відповідальності і застосування заходів виховного характеру.

Для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру необхідна сукупність наступних умов:

- а) встановлення події злочину;
- б) вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості;
- в) можливість виправлення неповнолітнього без застосування кримінального покарання;
- г) відсутність заперечення з боку неповнолітнього або його законного представника про закриття кримінального провадження за цією підставою.

Якщо неповнолітній або його законний представник проти звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, то в цьому випадку закриття провадження за цією підставою не можливе.

При вирішенні питання про направлення провадження до суду для звільнення особи від кримінальної відповідальності необхідно з'ясувати думку потерпілого про це рішення, але заперечення потерпілого не можуть заважати прийняттю цього рішення.

У разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності за загальним порядком.

2.6.4. Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту.

Досудове розслідування закінчується складанням обвинувального акту у тому разі, коли з матеріалів провадження можливо зробити висновок, що зібрані у ньому докази є достатніми для складання обвинувального акту (або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру).

Іншими словами, слідчий може визнати розслідування злочину закінченим, а зібрані докази достатніми для складання обвинувального акту тоді, коли дійде висновку, що розслідування проведено всебічно, об'єктивно, повно, а також встановлено всі обставини, передбачені ст. 91 КПК України.

Зібравши в процесі досудового розслідування достатньо доказів для складання обвинувального акту, слідчий повідомляє про це прокурора, і лише за його дорученням здійснює ряд процесуальних дій, які необхідні для закінчення досудового розслідування. А саме:

1. До моменту закінчення досудового розслідування всі матеріали досудового провадження повинні бути належним чином систематизовані.

Систематизацію матеріалів провадження доцільно проводити ще під час розслідування, що дозволить бачити наочно весь процес розслідування, а також допоможе швидше перевірити всі матеріали щодо дотримання вимог КПК України при провадженні процесуальних дій та рішень. Систематизація

матеріалів надаватиме змогу учасникам кримінального процесу у передбачених законом випадках швидко ознайомитись з матеріалами кримінального провадження та полегшить слідчому роботу по складанню обвинувального акту, забезпечить найбільш повне вивчення прокурором матеріалів провадження при затвердженні обвинувального акту і підтримання державного обвинувачення в суді.

В практичній діяльності як правило застосовуються два види такої систематизації. В залежності від характеру і обсягу злочину, що розслідується, матеріали можуть бути систематизовані в хронологічному порядку по епізодах злочинної діяльності або особах, які притягуються до кримінальної відповідальності.

У кримінальних провадженнях з великою кількістю епізодів, а також з декількома підозрюваними, матеріали рекомендується складати в тематичному порядку, тобто послідовно за окремими епізодами, а ті матеріали, які відносяться до кожного з епізодів, повинні розподілятися в хронологічному порядку або ж за об'єктами вчинення злочину.

У тих випадках, коли провадження містить значну кількість документів, які одночасно відносяться до багатьох або до всіх епізодів злочинної діяльності, їх краще скласти в окремому томі. Такими документами можуть бути бухгалтерські документи, акти ревізій, висновки експертів тощо.

2. Після систематизації матеріалів, їх підшивки, нумерування та складання опису, починається процес відкриття матеріалів іншій стороні.

Це передбачено у ст. 290 КПК України «Відкриття матеріалів іншій стороні». Оскільки ці дії виконуються в послідовності, яка чітко визначена у КПК України, можна говорити про те, що вони утворюють у своїй єдності чіткий процесуальний порядок дій.

Загальні правила відкриття матеріалів іншій стороні:

Чинний КПК України передбачає взаємне відкриття матеріалів іншій стороні, а саме спочатку стороною обвинувачення – стороні захисту, а потім стороною захисту – стороні обвинувачення.

Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження стороною обвинувачення:

- прокурором, або слідчим за його дорученням надається доступ до матеріалів кримінального провадження які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання;

- прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії матеріалів, що містяться у провадженні, або їх відображення;

- у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Відкриття матеріалів кримінального провадження стороною захисту:

- сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

- сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування.

Повідомлення потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача та його представника та законного представника, цивільного відповідача про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів:

- про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті.

- про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову, за правилами, викладеними в цій статті.

Строки для відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні.

Сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до

них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу строку визначеного слідчим суддею сторона захисту вважається такою, що реалізувала своє право на доступ до матеріалів кримінального провадження. Клопотання про встановлення такого строку розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Не відкриття (тобто не надання можливості ознайомитися з певними матеріалами кримінального провадження) будь-якою із сторін матеріалів відповідно до положень статті 290 КПК України призведе до неможливості в суді допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Після ознайомлення відповідних учасників з матеріалами досудового розслідування втрачає чинність правило про недопустимість розголошення даних досудового розслідування («таємниця слідства»). Із матеріалами провадження знайомляться обидві сторони (обвинувачення і захисту).

Слід звернути увагу на те, що сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий - прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів.

Про здійснення відкриття матеріалів іншій стороні повинен бути складений протокол про відкриття матеріалів іншій стороні. У ньому повинні міститися наступні відомості:

- дата та місце складання протоколу;
- посада та прізвище посадової особи, яка склала протокол;
- хто знайомився з матеріалами кримінального провадження в скількох томах та на скількох аркушах;
- найменування процесуальних документів (перелік назви процесуальних документів) які надавалися для ознайомлення;
- заяви та клопотання заявлені під час ознайомлення з матеріалами провадження;
- перелік документів наданих для ознайомлення (у разі відкриття матеріалів стороною захисту).
- підпис посадової особи та учасників процесуальної дії.

Обвинувальний акт: значення, структура і зміст обвинувального акту.

Виконавши вимоги ст. 290 КПК України, слідчий, прокурор складає обвинувальний акт.

Підставами до складання обвинувального акту є:

- 1) встановлення особи, яка вчинила злочин;
- 2) повідомлення їй про підозру;
- 3) обґрунтованість підозри достатньою сукупністю доказів;

4) відсутність підстав закриття кримінального провадження або направлення клопотання до суду про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Значення рішення про складання обвинувального акту визначається через такі положення:

1) це рішення обумовлює розвиток кримінального процесу, перехід його із стадії досудового розслідування в судові стадії;

2) обвинувальним актом визначаються межі судового розгляду обвинувачення. Тому він має відповідати таким вимогам:

- бути об'єктивним (спиратися в ньому треба тільки на перевірені докази);

- визначеним (однозначним), а не альтернативним щодо кваліфікації злочину;

- юридично обґрунтованим, з посиланням на норми кримінального, кримінального процесуального та інших галузей права;

- текст має відповідати вимогам щодо граматики, лексики тощо.

Обвинувальний акт — це кримінально-процесуальний документ, в якому відображається рішення слідчого, затверджене прокурором, або рішення самого прокурора, про закінчення досудового розслідування та поставлення перед судом питання про розв'язання кримінально-правового конфлікту шляхом вирішення питання про притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності.

Цей процесуальний документ складається тільки тоді, коли слідчий, прокурор, доходять висновку, що всі обставини, які мають значення для провадження, повно, всебічно та об'єктивно досліджені, винність підозрюваного в інкримінованому йому злочині повністю підтверджується зібраними в ході досудового розслідування доказами і підозрюваний, за переконанням прокурора та слідчого, повинен бути притягнений до кримінальної відповідальності.

За підсумками проведеного досудового розслідування, в обвинувальному акті слідчий висловлює своє власне переконання щодо винності підозрюваного. Остаточна вина чи невинуватість підозрюваного (а після направлення обвинувального акту до суду - обвинуваченого) вирішується судом і тільки по закінченню судового розгляду, висновки якого зазначаються у вирокі суду.

Обвинувальний акт - особливо відповідальний документ що складається на стадії досудового розслідування. За своєю процесуальною природою - це акт обвинувальної влади, тобто акт органу, який здійснює і підтримує перед судом обвинувачення. Хоч він складається слідчим, але свою юридичну силу набирає тільки після затвердження прокурором, і тільки це затвердження надає обвинувальному акту силу, на підставі якого суд вирішує питання про початок підготовчого провадження.

Обвинувачення в обвинувальному акті повинно віддзеркалювати основні дані, які входять в предмет доказування цього кримінального провадження, в точній відповідності з дійсністю.

Законність обвинувального акту повинна ґрунтується на бездоганному дотриманні слідчим кримінального процесуального законодавства під час провадження досудового розслідування, а також на правильному застосуванні норм закону України про кримінальну відповідальність при кваліфікації злочину, норм цивільного й іншого законодавства при вирішенні питань цивільного позову, а також інших питань, що виникають під час провадження.

Про обґрунтованість обвинувального акту свідчить відповідність викладених у ньому стверджень і висновків дійсним обставинам, які викладені в матеріалах кримінального провадження.

На відміну від письмового повідомлення про підозру, що складається на кожного підозрюваного окремо, обвинувальний акт складається один відносно всіх підозрюваних у цьому провадженні.

При розслідуванні групових злочинів обвинувальний акт повинен показувати злочинну діяльність всіх підозрюваних, з індивідуалізацією вини кожного учасника злочину (злочинів). Обвинувальний акт повинен бути чітко аргументованим і не повинен ґрунтуватися на положеннях, які витікають з припущень слідчого, чи доказах зібраних з порушеннями закону.

Обвинувальний акт має велике процесуально-правове значення, суть якого полягає в тому, що він:

- 1) підводить підсумки досудового розслідування;
- 2) формулює обвинувачення, тобто при складанні “формули” обвинувачення, яка ґрунтується на письмовому повідомленні про підозру, чітко дотримуються меж повідомлення про підозру, статті КК України, за якою кваліфікуються дії підозрюваного;
- 3) є підставою для прийняття прокурором і суддею рішень в межах наданої їм компетенції. Так, для прокурора обвинувальний акт є підставою для вирішення питання про направлення його до суду, а для судді – початку підготовчого провадження;
- 4) встановлює межі судового розгляду обвинувачення, тобто розгляд справи в суді провадиться тільки стосовно обвинувачених (обвинуваченого), яким в обвинувальному акті пред’явлено обвинувачення. Якщо під час судового розгляду встановлюються обставини, які свідчать, що підсудний вчинив ще й інший злочин, по якому обвинувачення не пред’явлено, або особа, яка вчинила злочин, не притягнута до кримінальної відповідальності, то суд за клопотанням прокурора, може відкласти судовий розгляд для збору прокурором доказів та виконання вимог ст.ст. 276-278, 290-293 КПК України, але не більше ніж на 14 днів відповідно до ст. ст. 338-339 КПК України.

Форма обвинувального акту — це його внутрішня структура. Згідно з ч. 1 ст. 291 КПК України обвинувальний акт має містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство). У списку з метою нерозголошення відомостей про осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, замість їх справжніх прізвища, ім'я і по батькові зазначається псевдонім, а замість адреси — назва органу, який здійснює заходи безпеки, та його адреса;
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;
- 6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;
- 7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);
- 9) дату та місце його складення та затвердження.

До обвинувального акту додається:

- 1) реєстр матеріалів досудового розслідування (згідно ст. 109 КПК України, реєстр матеріалів досудового розслідування повинен містити: а) номер та найменування процесуальної дії, проведеної під час досудового розслідування, а також час її проведення; б) реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування; в) вид заходу забезпечення кримінального провадження, дату і строк його застосування;
- 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
- 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;
- 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Надавати до суду інших документів до початку судового розгляду КПК України забороняє.

Тепер більш докладніше розглянемо зміст та обсяг обвинувального акту.

1. Найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер. На початку розглядуваного процесуального документу зазначається його назва та найменування кримінального провадження у зв'язку із закінченням розслідування якого був складений цей обвинувальний акт. Поняття «найменування кримінального провадження» слід розуміти як

викладення основної інформації про кримінальне провадження, за якою можливо чітко відрізнити одне кримінальне провадження від іншого. Такою інформацією є дуже стисла інформація про вчинене діяння, прізвище потерпілого (якщо він є у справі) та прізвище обвинуваченого. Крім цього вказується і реєстраційний номер кримінального провадження. Таким чином, це повинно мати наступний вигляд: «Обвинувальний акт за фактом вчинення розбійного нападу обвинуваченими Петровим М.М. та Савченко В.М. на потерпілого громадянина Сидорова В.С. у м. Підгороднє Дніпропетровського району, кримінальне провадження № 48123748 за ч.3 ст. 187 КК України».

2. Анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство).

Надалі зазначається інформація про анкетні дані обвинувачених яка викладається в такому порядку: «За фактом вчинення зазначеного злочину обвинувачуються: Петров Михайло Миколайович 17.11.1985 року народження, місце народження м. Підгороднє Дніпропетровського району, громадянин України, українець, освіта середня-спеціальна, не одружений, проживає в м. Підгородному вул. Партизанська 81, раніше судимий 19.04.2004 року судом Дніпропетровського району за ст. 185 ч. 3 КК України до 3 років позбавлення волі. Звільнений з місць позбавлення волі 15.02.2007 року;

Савченко Володимир Матвійович 23.06.1989 року народження, місце народження м. Підгороднє Дніпропетровського району, громадянин України, українець, освіта середня, не одружений, проживає в м. Підгородному пров. Сірий 4, раніше не судимий».

3. Анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство).

З метою нерозголошення відомостей про осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, замість їх справжніх прізвища, ім'я і по батькові зазначається псевдонім, а замість адреси – назва органу, який здійснює заходи безпеки, та його адреса.

Наприклад: «Потерпілий Сидоров Віталій Серафимович 28.03.1981 року народження, місце народження м. Підгороднє Дніпропетровського району, громадянин України, українець, освіта середня, не одружений, проживає в м. Підгородному вул. Бережна 41, раніше не судимий».

4. Прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

На початку обвинувального акту вказується прізвище прокурора який затвердив обвинувальний акт та дату цього рішення. Також вказується посада та прізвище працівника органу досудового розслідування, який склав обвинувальний акт.

5. Виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення.

В обвинувальному акті повинні бути викладені фактичні данні, які були встановлені під час досудового розслідування і вказують на наявність діяння людини у якому існує склад злочину. А саме повинно бути встановлено час місце вчинення діяння, мотиви вчинення злочину.

Слід пам'ятати, що обвинувальний акт не може ґрунтуватися на одному припущенні або догадці слідчого, якими б важливими вони йому не уявлялися. Саме тому виклад фактичних даних повинен ґрунтуватися лише з урахуванням достовірно встановлених доказів. Це служитиме гарантією від домислів особи, яка здійснювала досудове розслідування.

6. Обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання.

Статтями 66 та 67 КК України передбачені обставини які пом'якшують або обтяжують кримінальну відповідальність. Зазначені обставини повинні бути встановлені під час досудового розслідування та вказані в обвинувальному акті.

7. Розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

8. Розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

9. Дату та місце його складення та затвердження.

Додатки до обвинувального акту. Згідно зі ч. 4 ст. 291 КПК України до обвинувального акту додаються:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

Реєстр матеріалів досудового розслідування повинен містити у собі інформацію про основні процесуальні рішення, що були прийняті під час досудового слідства. Наприклад дата початку кримінального провадження та початкова кваліфікація діяння, дата затримання особи, дата повідомлення про підозру, дата обрання особі запобіжного заходу,

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування.

3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування.

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Обвинувальний акт необхідно друкувати в такій кількості примірників, щоб кожному підозрюваному була вручена його копія, окрім цього, один примірник залишається в наглядовому провадженні.

Склавши обвинувальний акт, слідчий направляє провадження прокуророві. Отримавши кримінальне провадження з обвинувальним актом, прокурор повинен його перевірити та затвердити, або відмовити в його затвердженні, внести зміни в складений слідчим обвинувальний акт, або ж скласти новий обвинувальний акт (п. 13 ч.1 ст. 36 КПК України).

2.6.5. Підстави і процесуальний направлення до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру

Особливою формою досудового розслідування є кримінальне провадження стосовно неповнолітніх осіб, які на час вчинення злочину не досягли віку кримінальної відповідальності (з 11 років і до віку з якого настає кримінальна відповідальність). Таке провадження на стадії досудового розслідування закінчується шляхом направлення кримінального провадження до суду з клопотанням про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (§2 глава 38 КПК України).

Варто зазначити, що відповідно до п.11 ч.1 ст.3 КПК України визначено, що малолітня особа - дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Втім поняття неповнолітньої особи охоплює собою визначення малолітньої особи. Відповідно до п.12 ч.1 ст.3 КПК України неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Таким чином правильно буде говорити про закінчення досудового розслідування складанням клопотання про застосування до неповнолітньої особи примусових заходів виховного характеру.

Вчинення суспільно небезпечного діяння що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність⁶, неповнолітнім у віці від 11років і до віку з якого настає кримінальна відповідальність є підставою для початку досудового розслідування відповідно до ст.ст. 214 та 498 КПК України.

Статтею 498 КПК України передбачається, що застосування примусових заходів виховного характеру застосовується до малолітніх, або неповнолітніх, яким на час вчинення суспільно небезпечного діяння виповнилося 11 років, та до досягнення віку з якого можлива кримінальна відповідальність (14 чи 16 років). Якщо ж суспільно небезпечне діяння вчинено особою у віці до 11 років, кримінальне провадження за правилами §2 глави 38 КПК України не проводиться. У зазначеному випадку кримінальне провадження закривається за п.2 ст. 284 КПК України у зв'язку з встановленою відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.

Участь захисника у такому досудовому розслідуванні є обов'язковою (ч.3 ст.499 КПК України). Під час досудового розслідування до неповнолітньої особи можуть бути застосовані заходи примусу у вигляді поміщення її до приймальника-розподільника для дітей на строк до 30 днів. Цей строк може бути продовжено ще на 30 днів (ч.4 ст. 499 КПК України). Застосування цього примусового заходу можливе лише у разі, якщо неповнолітній вчинив злочин, за який передбачено позбавлення волі на строк понад п'ять років.

⁶ В даному випадку говорити про вчинення злочину неможливо, оскільки особа не досягла віку кримінальної відповідальності. Враховуючи це вжито термін «суспільно небезпечне діяння» що міститься в законодавчому визначенні поняття злочин, що зазначено у ст. 11 КК України – злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Досудове розслідування у такому провадженні проводиться у повному обсязі за виключенням застосування заходів кримінально-процесуального примусу та повідомлення про підозру. В процесі розслідування слідчий приймає заходи по встановленню обставин суспільно небезпечного діяння і особи, яка його вчинила. Ці відомості встановлюються шляхом проведення зазначених в КПК України слідчих (розшукових) дій.

Для прийняття рішення про складення клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру слідчий зобов'язаний встановити:

1) обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні:

- подію суспільно небезпечного діяння (час, місце, спосіб та інші обставини);

- причетність неповнолітнього до вчинення суспільно небезпечного діяння, форма вини, мотив і мета його вчинення;

- вид і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого суспільно небезпечного діяння, характеризують особу неповнолітнього, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

Окрім зазначених, слідчий зобов'язаний встановити обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх відповідно до ст. 485 КПК України:

- повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

- умови життя та виховання неповнолітнього;

- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Лише після встановлення вище перелічених обставин, а також відсутності підстав для закриття кримінального провадження за ст. 284 КПК України, слідчий, прокурор вправі закінчити досудове розслідування складанням клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру.

Перед складанням такого клопотання слідчий за дорученням прокурора виконує вимоги ст. 290 КПК України, а саме щодо відкриття матеріалів іншої

сторони⁷. Неповнолітньому, щодо якого буде винесено таке клопотання, а також його законним представникам, надається можливість ознайомитися з усіма матеріалами кримінального провадження з обов'язковою участю захисника.

У §2 глави 38 КПК України не визначено вимог до структури клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Втім, ч. 1 ст. 292 КПК України вказує, що клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

Таким чином, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру повинно містити у собі наступні відомості:

1. Найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
2. Анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи виховного характеру (прізвище, ім'я по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
3. Анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
4. Прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
5. Виклад фактичних обставин суспільно небезпечного діяння що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, які слідчий, прокурор вважає встановленими, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
6. Обставини, за яких покарання обтяжувалося б або пом'якшувалося;
7. Розмір шкоди завданої суспільно небезпечним діянням;
8. Розмір витрат на залучення експерта;
9. Умови та підстави застосування примусового заходу виховного характеру;
10. Обґрунтування застосування того чи іншого виду примусових заходів виховного характеру⁸;
11. Характер та розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням;
12. Розмір витрат на залучення експерта;
13. Дата та місце складання клопотання та його затвердження.

Після складання клопотання та затвердження його прокурором, провадження разом з клопотанням, направляється до суду.

2.6.6. Підстави і процесуальний напрямлення до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру

Особливою формою досудового розслідування є кримінальне провадження стосовно осіб, які на час вчинення злочину знаходилися у стані

⁷ Порядок відкриття матеріалів іншій стороні розглянутий у підрозділі «Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту».

⁸ Види примусових заходів виховного характеру визначені у ч. 2 ст. 105 КК України

неосудності, або ж після вчинення злочину захворіли на душевну хворобу (стали неосудними). Таке провадження здійснюється в особливому порядку, а саме щодо застосування примусових заходів медичного характеру (розділ 6 глава 39 КПК України). Статтею 503 КПК України визначено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;

2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України.

Для того щоб прийняти кінцеве рішення на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру необхідно провести досудове розслідування в повному об'ємі з урахуванням особливостей передбачених розділом 6 глави 39 КПК України.

Нормами КПК передбачено особливі обставини доказування у такому кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 505 КПК України під час здійснення досудового розслідування щодо застосування примусових заходів медичного характеру повинні бути встановлені:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи

до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою. Також слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, є:

1) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

Лише після встановлення вище перелічених обставин, а також відсутності підстав для закриття кримінального провадження за ст. 284 КПК України, слідчий, прокурор вправі закінчити досудове розслідування складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Варто звернути увагу на те, що у разі закриття прокурором провадження, постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Перед складанням такого клопотання слідчий за дорученням прокурора виконує вимоги ст. 290 КПК України, а саме щодо відкриття матеріалів іншої

стороні⁹. Особі, щодо якої буде винесено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, а також його законному представнику, захиснику, надається можливість ознайомитися з усіма матеріалами кримінального провадження.

У главі 39 КПК України не визначено вимог до структури клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Втім у ч. 2 ст. 291 КПК України зазначено, що клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, якою врегульовано порядок складення обвинувального акту і реєстру матеріалів досудового розслідування.

Таким чином, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру повинно містити у собі наступні відомості:

1. Найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
2. Анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру (прізвище, ім'я по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
3. Анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
4. Прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
5. Виклад фактичних обставин суспільно небезпечного діяння що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, які слідчий, прокурор вважає встановленими, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
6. Обставини, за яких покарання обтяжувалося б або пом'якшувалося;
7. Розмір шкоди завданої суспільно небезпечним діянням;
8. Розмір витрат на залучення експерта;
9. Умови та підстави застосування примусового заходу медичного характеру;
10. Обґрунтування застосування того чи іншого виду примусових заходів медичного характеру¹⁰;
11. Характер та розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням;
12. Розмір витрат на залучення експерта;
13. Дата та місце складання клопотання та його затвердження.

Після складання клопотання та затвердження його прокурором, провадження разом з клопотанням, направляється до суду.

Питання для самоконтролю:

1. Якими рішеннями може бути закінчено досудове розслідування?
2. Що являє собою рішення про закриття кримінального провадження?
3. Ким та на яких стадіях може бути прийнято рішення про закриття

⁹ Порядок відкриття матеріалів іншій стороні розглянутий у підрозділі «Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту».

¹⁰ Види примусових заходів медичного характеру визначені у ст. 94 КК України

кримінального провадження?

4. Які існують підстави для закриття кримінального провадження?
5. Який процесуальний порядок закриття кримінального провадження?
6. Роз'ясніть яке процесуальне значення має рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності?
7. Які підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності?
8. Який процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності?
9. Поясніть процесуальну дію відкриття матеріалів іншій стороні?
10. За яких підстав досудове розслідування закінчується складанням обвинувального акту?
11. структура обвинувального акту та додатків до нього?
12. У яких випадках досудове розслідування закінчується складанням клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру?
13. Коли досудове розслідування закінчується складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру?

2.7. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків

Слідчий у кожній своїй дії та процесуальному рішенні реалізує визначені КПК України завдання кримінального судочинства, виконання яких пов'язано, зокрема, із реалізацією такої функції досудового розслідування, як здійснення провадження по кримінальних проступках, особливості досудового розслідування яких регламентуються главою 25 КПК України.

Слід зазначити, що визначення та зміст кримінальних проступків найближчим часом мають бути прописані у спеціальному законі України про кримінальні проступки (скоріше за все у Кримінальному кодексі України), однак закріплення у КПК України положень стосовно кримінальних проступків забезпечує реальність їх появи у майбутньому.

Кримінальним проступком буде визнаватися передбачене законом України про кримінальні проступки діяння (дія або бездіяльність), що не містить великої суспільної небезпеки, вчинене осудною особою, яка досягла на момент вчинення проступку шістнадцятирічного віку, та за яке не передбачене покарання у вигляді позбавлення волі. До категорії кримінальних проступків слід віднести:

- окремі діяння, які за Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості і, відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства, будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки (аналіз КК України дозволяє дійти висновку, що кримінальними проступками може бути визнано більше третини передбачених у ньому злочинів);

- передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. На цій основі немає підстав визнавати адміністративними такі проступки, не пов'язані зі сферою публічного адміністрування, як дрібне викрадення чужого майна (ст. 51), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2), дрібне хуліганство (ст. 173) тощо. Ці проступки за юридичною природою не є адміністративними, оскільки відносини, що охороняються зазначеними вище нормами, не стосуються державного управління або місцевого самоврядування;

- окремі діяння, передбачені Митним кодексом України, зокрема: переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351); переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352).

Так, наприклад, якщо особа вчиняє крадіжку, то процес досудового розслідування здійснюється у порядку, передбаченому для проведення дізнання по кримінальних проступках, а не досудового слідства по злочинах.

Першою особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є те, що воно здійснюється у формі дізнання, про що зазначається у ст. 215 КПК України. Під дізнанням розуміється заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Функція дізнання передбачена сьогодні і чинним КПК України. У порівнянні з ним нововведення полягають у можливості, наприклад, співробітників оперативних підрозділів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків користуватись повноваженнями слідчого органу досудового розслідування. Дані положення закріплені у ч. 3 ст. 38 КПК України.

Процедура надходження матеріалів до співробітників оперативних підрозділів аналогічна процесу реагування на заяви і повідомлення про злочини. Керівник органу досудового розслідування вивчає інформацію, що надійшла до нього, визначає правову кваліфікацію кримінального проступку із посиланням на статтю закону України про кримінальні проступки та доручає проведення розслідування слідчому або співробітнику оперативного підрозділу.

Сам процес досудового розслідування кримінальних проступків реалізується відповідно до загальних правил кримінального провадження, про що зазначається у ст. 298 КПК України.

Під час проведення дізнання громадяни мають можливість користуватись такими ж правами учасників кримінального провадження, які передбачені КПК України під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у цілому. Відмінність у правах залежатиме від процесуального статусу учасника кримінального провадження. Так,

наприклад, потерпілий може набувати передбачених ст. 56 КПК України прав тільки після подачі заяви про залучення до провадження як потерпілого. Після цього йому вручається пам'ятка про процесуальні права і обов'язки потерпілого, що є письмовим підтвердженням набуття статусу потерпілого.

Наступною особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є закріплення законодавцем у КПК України обмежень у використанні процесуальних засобів та заходів. Специфіка здійснення провадження по кримінальних проступках передбачає, що під час їх розслідування не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Ці обмеження вводяться у зв'язку з тим, що суспільна небезпечність кримінальних проступків, у порівнянні зі злочинами, менша, тому і процесуальний вплив на права та свободи людини повинен також бути меншим.

Враховуючи дану обставину, до підозрюваного можуть обиратись лише запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання чи особистої поруки. До того ж, зазначені запобіжні заходи можуть обиратись лише слідчим суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України, що, по-суті, і є процесуальною гарантією додержання прав людини у кримінальному провадженні.

Необхідно звернути увагу і на обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Так, ст. 300 КПК України передбачено заборону проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання.

Загальнодоступними процесуальними діями, які слідчий може використовувати під час досудового розслідування кримінальних проступків, залишаються допит (в т.ч. у режимі відеоконференції), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, слідчий експеримент, освідування особи та проведення експертизи. У будь-якому випадку під час проведення слідчої (розшукової) дії учасники кримінального провадження повідомляються про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Тобто ст. 111 КПК України наділяє правом кожного учасника досудового розслідування можливістю бути поінформованим про хід кримінального провадження.

Ще однією особливістю провадження по кримінальних проступках є строки його здійснення та процедура закінчення. Законодавцем у п. 1 ч. 1 ст. 219 КПК України передбачено місячний строк на проведення дізнання з можливістю продовження до граничного строку – двох місяців. Тоді як для здійснення досудового слідства по злочинах виділяється два місяці з дня повідомлення особі про підозру у його вчиненні. У ст.219 КПК України передбачено можливість продовження зазначеного строку до трьох, шести та дванадцяти місяців.

Позитивним кроком у реформуванні кримінально-процесуального законодавства слід визнати введення КПК України обмежень у строках здійснення досудового розслідування, в т.ч. і дізнання по кримінальних проступках. Зокрема, слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати прокурору на затвердження документи, що свідчать про закінчення дізнання щодо кримінального проступку. У разі виникнення необхідності його продовження, законодавець наділяє правоохоронні органи можливістю протягом двох місяців збирати, перевіряти та оцінювати докази з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

КПК України є можливість прийняття судового рішення у спрощеному порядку, який являє собою процедуру розгляду матеріалів кримінального провадження по суті без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Для цього на завершальному етапі досудового розслідування, а саме під час складання обвинувального акта слідчим, його затвердження та надсилання до суду прокурором, останнім вноситься відповідне клопотання. Однак воно може вноситись лише за умови, що підозрюваний беззаперечно визнав своєю вину, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

Дана новація дозволяє уникнути необґрунтованого затягування кримінального провадження та у найкоротші строки прийняти рішення і привести його до виконання.

До того ж, нововведення щодо кримінальних проступків стосуються і відповідальності за їх вчинення, яка за своєю природою не повинна мати наслідком судимість. Засудження особи за вчинення кримінального проступку не впливатиме на реалізацію в подальшому особою своїх прав. З іншого боку, обвинувачена у вчиненні кримінального проступку особа отримає всі процедурні права і гарантії кримінального процесу, і до неї неможливо буде застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Отже, досудове розслідування кримінальних проступків відзначається процесуальними особливостями свого здійснення. Вони полягають у виборі слідчих (розшукових) дій, застосуванні визначених запобіжних заходів, дотриманні скорочених строків проведення дізнання тощо. Закріплення даних положень у КПК України сприймається позитивно з огляду на демократичні процеси, які останнім часом відбуваються у нашій державі. Вони виступають своєрідними процесуальними гарантіями додержання прав та свобод і громадянина в Україні.

Питання для самоконтролю:

1. Які слідчі (розшукові) дії дозволяється виконувати під час досудового розслідування кримінальних проступків?
2. Які запобіжні заходи можуть застосовуватись під час досудового розслідування кримінальних проступків.

3. Особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків.

2.8. Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень

В умовах глобалізації та прагнення нашої держави інтегруватися в європейське співтовариство кримінальне процесуальне законодавство України зазнає змін, зокрема зростає увага до розумного спрощення процесуальних процедур за рахунок диференціації кримінальних проваджень.

Необхідність дослідження такого явища, як інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (*trial in absentia*), з урахуванням світових тенденцій до застосування його механізмів у кримінальному процесі є очевидною.

У зарубіжному кримінальному процесі кримінальне провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого достатньо розроблене і давно використовується в інтересах прискорення здійснення правосуддя. Жодний міжнародний правовий акт із прав людини не містить вимоги про обов'язкову присутність обвинуваченого в залі судового засідання. Більше того, у ст. 21 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року зазначено, що коли ця Конвенція не передбачає іншого, виконання вироків, винесених за відсутності обвинуваченого, та постанов у кримінальних справах здійснюється за тими самими правилами, що й інших вироків.

Проте закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків» від 26. 09. 2002 містив застереження про те, що Україна відмовлятиме у виконанні санкцій, винесених за відсутності підсудного [17]. Це положення Закону було виключене на підставі закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07. 10. 2014.

Цим Законом були внесені зміни й до Кримінального процесуального кодексу України, а саме закріплений особливий порядок здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, тобто порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого.

У сучасній юридичній літературі для позначення кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого використовують різноманітні поняття, серед яких «заочний розгляд кримінальної справи», «заочне кримінальне провадження», «розгляд кримінальної справи за відсутності підсудного», «заочний судовий розгляд кримінальних справ», «заочне правосуддя» та інші. Кожне з вищенаведених

понять акцентує увагу на певному аспекті правової сутності *trial in absentia* та здебільшого наголошує саме на особливому порядку судового розгляду кримінального провадження.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

З клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. У клопотанні зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;

4) відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук;

5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Отже, за наявності підстав визначених ч. 2 ст. 2971 КПК, прокурор, або слідчий за погодженням з прокурором складають клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, яке подається слідчому судді місцевого суду першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, який проводить досудове розслідування у якому подається таке клопотання.

Повністю процесуальна форма такого клопотання кримінальним процесуальним законом не визначена, але КПК визначає перелік відомостей, які мають бути обов'язково у ньому зазначені. Виходячи з того, що у загальнотеоретичному розумінні клопотання такого характеру певною мірою може бути віднесене до проміжних процесуальних рішень (постанова і ухвала самостійні рішення визначені ст. 110 КПК), воно за своєю процесуальною формою має умовно містити: вступну, мотивувальну та резолютивну частини.

У вступній частині зазначається: назва суду до якого подається клопотання; назва клопотання; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер у якому подається клопотання; орган досудового розслідування, який подає клопотання; процесуальний статус та анкетні данні особи, щодо якої планується здійснювати спеціальне досудове розслідування.

Мотивувальна частина має містити: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на такі обставини; відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук; виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання. У кінці мотивувальної частини обов'язково вказуються статті 2971 та 2972 КПК, які визначають підстави та порядок отримання дозволу на проведення спеціального досудового розслідування.

Резолютивна частина містить уніфіковану форму звернення органу досудового розслідування щодо отримання дозволу розпочати відносно певної особи спеціальне досудове розслідування, із зазначенням її процесуального статусу, прізвища, імені, по батькові та місця останнього проживання; прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого чи прокурора, котрі з ним звернулися; їхній підпис, скріплений відповідною печаткою; дата та місце складення клопотання.

До клопотання можуть додаватися копії матеріалів кримінального провадження (в окремих випадках мають бути додані обов'язково), котрі містять відомості, які підтверджують: підставу початку спеціального досудового розслідування; список свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання; витяг з ЄРДР; копії окремих матеріалів кримінального провадження, якими підтверджуються відомості наведені у мотивувальній частині клопотання (наприклад: які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук тощо).

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею. Відповідно до п. 18 ст. 3 КПК є суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. З урахуванням вимог ст. 35 КПК, що передбачає порядок застосування автоматизованої системи документообігу суду, до початку розгляду слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування

останнє в той же день має бути зареєстровано працівниками суду в автоматизованій системі, яка під час реєстрації визначає слідчого суддю для конкретного судового провадження. Після визначення слідчого судді для конкретного судового провадження не допускається внесення змін до реєстраційних даних щодо цього провадження, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду, крім випадків, установлених законом.

Строк розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчим суддею до десяти днів з дня його надходження до суду. Клопотання розглядається з обов'язковою участю особи, яка подала клопотання (слідчого або прокурора) та захисника.

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України, щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, участь захисника є обов'язковою з моменту прийняття відповідного процесуального рішення. Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника.

Відповідно до ч. 3 та 4 ст. 49 КПК України, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Розгляд слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування полягає у тому, що він знайомиться з його змістом, досліджує копії матеріалів, які додано до клопотання та якими слідчий, прокурор обґрунтовують потребу здійснення спеціального досудового розслідування, а також у разі необхідності може безпосередньо заслухати доводи особи, яка подала клопотання, захисника та свідків.

Вирішуючи питання про здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для прийняття такого рішення.

У випадках не відповідності клопотання вимогам статті 2972 КПК України, слідчий суддя повертає його прокурору, слідчому, про що постановляє ухвалу про відмову про здійснення спеціального досудового розслідування.

За наявності та доведеності стороною обвинувачення підстав визначених ст. 2971 КПК, слідчий суддя постановляє ухвалу про надання дозволу на

проведення спеціального досудового розслідування. У передбачених кримінальним процесуальним законом випадках, він зобов'язаний постановити вмотивоване та обґрунтоване рішення, а також враховувати всі обставини, що мають значення для вирішення клопотання. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Зміст ухвали слідчого судді має відповідати процесуальній формі встановленій статтями 369, 371-372 КПК.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Якщо у справі декілька підозрюваних, слідчий суддя постановляє ухвалу лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких існують обставини, передбачені частиною другою статті 2971 КПК.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику.

Якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, подальше досудове розслідування здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК. Відомості про здійснення спеціального досудового розслідування вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування. Повістки про виклик обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження. Відповідно до розпорядження Кабінету міністрів України від 21 січня 2015 р. № 41-р «Про друковані засоби масової інформації загальнодержавної та місцевої сфери розповсюдження, в яких у 2015 році розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик

підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи», друкованим засобом масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, в якому у 2015 році розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи, є офіційне періодичне друковане видання «Урядовий кур'єр».

Оголошення також публікується на офіційних веб-сайтах органів, які проводять досудове розслідування у кримінальних провадженнях, у яких планується здійснювати спеціальне досудове розслідування. Після того, як повістка про виклик опублікована у загальнодержавних засобах масової інформації, підозрюваний вважається належним чином повідомлений про виклик та ознайомлений з її змістом. Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються його захиснику.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає сутність спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень?
2. Щодо якої категорії злочинів можливе проведення спеціального досудового розслідування?
3. Чи допускається повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні?

2.9 Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

2.9.1. *Форми та види оскарження дій, рішень чи бездіяльності слідчого та прокурора.* Право людини на захист свого життя і здоров'я, честі та гідності, своїх прав і свобод є основоположним. Згідно з п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що було прийнято 16 грудня 1966 р. і ратифіковано Україною 19 жовтня 1973 р., кожна держава зобов'язана забезпечити будь-якій особі, що перебуває у межах її території та під її юрисдикцією, ефективний засіб правового захисту у випадку порушення її прав і свобод. Право на захист повинно бути забезпечено державою, її компетентними судовими, виконавчими чи законодавчими органами влади.

Ступінь захищеності особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження залежить від законного уможливлення оскарження дій, рішень та бездіяльності суб'єктів кримінального провадження.

На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі **види рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора:**

1) бездіяльність слідчого, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неперенні тимчасово вилученого майна згідно ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування - потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим - особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки - особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій - особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК, - підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

Відповідно до статті 304 КПК скарга повертається, якщо:

1) скаргу подала особа, яка немає права подавати скаргу;

2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді;

3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення (стаття 304).

Копія ухвали про повернення скарги невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Слідчий суддя, суд відмовляє у відкритті провадження лише у разі, якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, що не підлягає оскарженню.

Копія ухвали про відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку. Повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК.

Подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого під час досудового розслідування передбачає такі правові наслідки:

1. Подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого.

2. Слідчий може самостійно скасувати рішення, передбачені КПК, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Форма (або порядок) розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого під час досудового розслідування полягає у наступному:

1. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого розглядаються слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими КПК.

2. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги.

3. Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого не є перешкодою для розгляду скарги (стаття 304 КПК).

За результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого постановляється ухвала згідно з правилами КПК. **Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути про:**

- 1) скасування рішення слідчого;
- 2) зобов'язання припинити дію;
- 3) зобов'язання вчинити певну дію;
- 4) відмову у задоволенні скарги.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

2.9.2. Оскарження недотримання розумних строків

Процесуальні строки - це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії (стаття 113 КПК).

Будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК.

Неабиякого значення щодо дотримання процесуальних строків мають правила обчислення останніх. Відповідно до статті 115 строки, встановлені КПК, обчислюються годинами, днями і місяцями. Строки можуть визначатися вказівкою на подію.

Залежно від параметрів обчислення КПК встановлює такі особливості:

1) при обчисленні строку годинами строк закінчується в останню хвилину останньої години;

2) при обчисленні строку днями строк закінчується о двадцять четвертій годині останнього дня строку;

3) при обчисленні строків місяцями строк закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця.

4) при обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

Якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

5) при обчисленні процесуального строку в нього включаються вихідні і святкові дні, а при обчисленні строку годинами - і неробочий час. Якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Процесуальні дії мають виконуватися у встановлені КПК строки. Строк не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній установі, - якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку.

Також необхідно враховувати наступні особливості щодо поновлення процесуального строку:

1. Пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду.

2. Ухвала слідчого судді, суду про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

3. Подання клопотання заінтересованою особою про поновлення пропущеного строку не припиняє виконання рішення, оскарженого з пропуском строку.

Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки.

Розумними вважаються **строки**, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (стаття 28 КПК).

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження - суд.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження - суд.

Для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження.

Будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого КПК, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист.

Прикладом прокурорського нагляду за дотриманням розумних строків кримінального провадження є встановлення процедури продовження строків

кримінального провадження. Згідно з статтею 294 КПК приймає рішення про продовження строку кримінального провадження прокурор певного рівня. Залежно від складності кримінального провадження рішення приймається: 1) до трьох місяців - районним (міським) або іншим прирівняним до нього прокурором; 2) до шести місяців - прокурором Автономної Республіки Крим, прокурором області, міст Києва і Севастополя чи прирівняним до них прокурором або їх заступниками; 3) до дванадцяти місяців - Генеральним прокурором України чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців - внаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців - внаслідок виняткової складності провадження.

Відповідно до статті 296 КПК прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконується, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, прокурора, він визначає новий строк досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування. Іншими словами, прокурор має визначити розумний строк для завершення досудового кримінального провадження.

У разі необхідності прокурор перед спливом продовженого строку може повторно звернутися з клопотанням про продовження строку досудового розслідування у межах строків, встановлених КПК.

Під час кримінального провадження відповідно до статті 308 КПК може бути **оскаржене недотримання розумних строків**.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування.

Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

Службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом.

Окрім прокурора, недотримання розумних строків кримінального провадження може бути оскаржене у суд відповідно до статті 55 Конституції України. Згідно з положеннями останньої кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Разом з українськими судами, судовий контроль за дотриманням розумних строків кримінального провадження здійснює Європейський суд з прав людини. Яскравим прикладом судового контролю за дотриманням розумних строків у кримінальному судочинстві України є рішення Європейського суду з прав людини «Меріт проти України» (2004 року). Відповідно до наведеного рішення Європейський суд з прав людини визнав порушення Україною п.1 статті 6 Конвенції з прав людини і основоположних свобод. Свою позицію Суд аргументував наступним.

Суд вважає, що міркування Уряду стосовно оцінювання тривалості провадження не відповідає прецедентному праву Суду (див. «Кудла проти Польщі» [GC], № 30210/96, п. 124, *ECHR* 2000-XI). Суд нагадує, що у кримінальних справах перебіг «розумного строку», про який ідеться в пункті 1 статті 6 Конвенції, починається з моменту, коли особу «обвинувачено»; це може трапитися до того, як справа надійшла до суду першої інстанції (див., наприклад, згадуване рішення у справі «Девеєр проти Бельгії», с. 22, п. 42), тобто з дня арешту, дати, коли особу, про яку йдеться, було офіційно повідомлено, що його буде обвинувачено, чи з дати, коли розпочалося досудове слідство (див. рішення у справі «Вемгофф проти Німеччини» (*Wemhoff v. Germany*) від 27 червня 1968 року, серія А, № 7, с. 26–27, п. 19; рішення у справі «Ноймайстер проти Австрії» (*Neumeister v. Austria*), ухвалене того самого дня, серія А, № 8, с.41, п. 18, та рішення у справі «Рінгайзен проти Австрії» (*Ringeisen v. Austria*), від 16 липня 1971 року, серія А, № 13, с. 45, п. 110). «Обвинувачення» для цілей пункту 1 статті 6 може бути визначено як «офіційне повідомлення особі компетентним органом, в якому стверджується, що вона вчинила злочин», визначення, яке також відповідає перевірці того, чи «на становище підозрюваного це значно вплинуло» (див. згадуване вище рішення у справі «Девеєр проти Бельгії», с. 24, п. 46; рішення у справі «Фоті та інші проти Італії» (*Foti and Others v. Italy*) від 10 грудня 1982 року, серія А, № 56, п. 52). Що стосується закінчення «строку», в кримінальних справах період, на який поширюється дія пункту 1 статті 6, охоплює все провадження, про яке йдеться, включаючи апеляційне провадження (див. рішення у справі «Кеніг проти Німеччини» (*Konig v. Germany*) від 28 червня 1978 року, серія А, № 27, с. 33, п. 98).

Суд зауважує, що перебіг строку, який має братися до уваги, почався 28 січня 1998 року, коли заявника було затримано за підозрою у вчиненні злочину, тобто тоді, коли почалося слідство, яке значно вплинуло на

становище заявника. Це провадження все ще триває, хоча минуло понад шість років.

Згідно з прецедентним правом Суду, розумність тривалості провадження у справі має оцінюватися у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням критеріїв, закріплених у практиці Суду, зокрема складності справи та поведінки заявника і державних органів, що розглядають справу (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції» (*Pelissier and Sassi v. France*) [GC], № 25444/94, п. 67, *ECHR* 1999-II; та рішення у справі «Філіс проти Греції» (№ 2) (*Philis v. Greece*) (no. 2) від 27 червня 1997 року, *ECHR* 1997-IV, с. 1083, п. 35).

Суд зазначає, що в розгляді справи проти заявника брали участь дві судові інстанції, а саме - Ленінський районний суд м. Чернівці та Чернівецький обласний суд. Рішеннями обох судів, постановленими в 1999 році, справу було направлено на додаткове розслідування. Суд вважає, що були значні затримки в розслідуванні справи, які не можна виправдати неможливістю притягнення пані Льодянової до суду, незважаючи на твердження Уряду з цього приводу. Суд зауважує, що, згідно зі статтею 206 КПК, на яку посилається Уряд, вона була однією з підозрюваних у справі, і провадження проти неї можна було відокремити від кримінальної справи проти заявника і призупинити провадження проти неї. Уряд не надав жодного вірогідного пояснення, чому цього не було зроблено.

Суд зазначає, що заявника можна вважати відповідальним за деякі незначні затримки у провадженні, такі як періоди з 10 по 30 жовтня 1998 року та з 29 грудня 1998 року по 28 січня 1999 року, коли він ознайомлювався з матеріалами справи. Проте ця затримка була пов'язана з тим, що заявник здійснював своє право згідно з національним законодавством. Щодо затримки, спричиненої неподанням до Ленінського районного суду м. Чернівці з вересня 1999 року по 17 січня 2000 року акціонерним товариством *JDE* скарг з вимогою повернути майно і документи, Суд визнає, що цей період не позначився на кримінальному провадженні проти заявника. В будь-якому разі Суд не може виправдати тривалість періодів бездіяльності між прийняттям рішення Ленінського районного суду м. Чернівці від 29 червня 1999 року і проведенням слідчих дій прокуратури (19 вересня 2000 року) та подальшою бездіяльністю з 19 вересня 2000 року до теперішнього моменту. Певна річ, не може Суд виправдати і загальну тривалість провадження у справі заявника (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Портінгтон проти Греції» (*Portington v. Greece*) від 23 вересня 1998 року, *Reports*, 1998-VI, с.2632, п. 29, та рішення у справі «Зана проти Туреччини» (*Zana v. Turkey*) від 25 листопада 1997 року, *Reports* 1997-VII, с. 2552, п. 79).

Не є відповіддю на скаргу заявника твердження, що призупинення кримінального провадження не мало негативного впливу на його права, бо він міг вільно пересуватися й обирати місце проживання і був лише зобов'язаний з'являтися на виклик суду чи слідчого органу. Слід зазначити,

що заявник все ще живе у стані невизначеності стосовно долі кримінальної справи проти нього.

2.9.3 Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового провадження

Порядку оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування присвячені ст. 309-310 КПК.

Слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя.

Ухвали слідчого судді також можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

Так, в апеляційному порядку на досудовому розслідуванні оскаржуються ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- 7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;
- 9) арешт майна або відмову у ньому;
- 10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;
- 11) відсторонення від посади або відмову у ньому;
- 12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування.

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, а заперечення проти них можуть бути подані на етапі підготовчого провадження в суді.

Алгоритм оскарження ухвал слідчого судді:

Оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному порядку.

Ухвали слідчого судді поділяються на два види, відповідно до яких і розмежовуються по строкам оскарження.

Так, 1) ухвали слідчого судді щодо відмови у проведенні окремих слідчих дій можуть бути оскаржені протягом трьох днів з моменту їх проголошення, а 2) ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарг на дії та рішення слідчого або прокурора можуть бути оскаржені протягом семи днів з моменту їх проголошення, якщо інше не передбачено КПК.

Створення комплексу належних процесуальних гарантій прав і свобод особи в кримінальному процесі об'єктивно немислиме без наділення слідчого судді сукупністю відповідних повноважень. Введення в кримінальне судочинство інституту слідчого судді пов'язано саме з реальним реформуванням усієї системи взаємовідносин, з одного боку, між владою й судом, з другою, між органами досудового розслідування, слідчими суддямі судами загальної юрисдикції, які вирішують справу по суті. Суд, як орган влади, повинен бути наділений безумовним повноваженням входити в перевірку і оцінку поданих доказів, оцінювати їх на предмет належності, допустимості достатності для вирішення спору сторін по суті. Тільки на цих об'єктивних засадах судя вправі формувати висновок про наявність (відсутність) юридичних і фактичних підстав для задоволення того чи іншого клопотання внесеного до суду, про визнання законними і обґрунтованими оскаржувані сторонами дії або рішення органів досудового розслідування.

2.9.4 Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора

Відповідно до ст. 311 КПК рішення, дії чи бездіяльність прокурора можуть бути оскаржені слідчим.

Під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті (вчинені) у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК.

Алгоритм оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора:

Скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора подається в письмовій формі не пізніше трьох днів з моменту прийняття (вчинення) оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності.

Скарга слідчого подається до прокуратури вищого рівня стосовно прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання.

Службова особа органу прокуратури вищого рівня, до якої надійшла скарга на рішення, дію чи бездіяльність прокурора, зобов'язана вирішити цю скаргу протягом *трьох днів* з моменту її надходження і надіслати своє рішення слідчому та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалася.

Правовими наслідками розгляду скарги є рішення про:

1) залишення рішення чинним (визнання законними вчинених дії чи бездіяльності);

2) зміну рішення в частині;

3) скасування рішення і прийняття нового рішення (визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію).

Якщо матиме місце скасування рішення (визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності), то службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де було прийняте (вчинене) незаконне рішення, дія чи бездіяльність.

Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб.

Питання для самоконтролю:

6. Рішення, дії та бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені на досудовому провадженні

7. Строки подання скарги на рішення, дії та бездіяльності слідчого або прокурора.

8. Процесуальний порядок розгляду та вирішення скарг.

9. Види рішень за результатами розгляду скарги.

10. Порядок оскарження недотримання розумних строків.

11. Види рішень слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування

12. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора.

Розділ 3. Особливі порядки кримінального провадження

3.1. Кримінальне провадження на підставі угод

3.1.1 *Угоди в кримінальному провадженні (загальна характеристика)*. Кримінальне провадження на підставі угод – це інститут кримінального процесу, який передбачає спрощення кримінального провадження на підставі компромісу між представниками різних сторін за умови доведеності вини обвинуваченого та взаємних поступок, забезпечення відновлення порушених кримінальним правопорушенням прав.

Чинним КПК України передбачено два види угод (ст. 468):

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Угода про примирення – це угода між потерпілим та підозрюваним, чи обвинуваченим, в якій узгоджуються умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого за умови вчинення ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Поняття примирення у кримінальному процесі можна визначити як юридичний стан, що виникає внаслідок вирішення кримінально-правового конфлікту, при якому потерпілий відмовляється від вимоги про притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила злочин, а сама особа, яка його вчинила у передбачених законом випадках залагоджує спричинену шкоду (відшкодовує збитки або усуває заповідяну шкоду)¹¹.

Особливістю угоди про примирення є те, що її укладення залежить не тільки від вирішення питань щодо порядку та умов відновлення майнової сфери потерпілого, а й від задоволення його моральних потреб (набуття відчуття безпеки, розкаяння підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), зникнення міжособистісного конфлікту та ін.).

Угода про визнання винуватості – це угода між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим), в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого залежно від його дій після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення. Угода має на меті, з одного боку, пом'якшення покарання обвинуваченого, а з другого – зменшення навантаження на систему здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях.

¹¹ Примирення потерпілого з підозрюваним або обвинуваченим може мати одну з трьох форм: 1) відмова потерпілого від обвинувачення; 2) примирення винного з потерпілим відповідно до ст. 46 Кримінального кодексу України; 3) укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні. Ці форми досягнення примирення потерпілого з підозрюваним чи обвинуваченим тягнуть різні процесуально-правові наслідки.

Для підозрюваного (обвинуваченого) перевагами укладення угоди про визнання винуватості є: звільнення від покарання; уникнення невизначеності щодо покарання у суді; у деяких випадках – застосування альтернативного покарання або його зниження. Перевагами угоди про визначення винуватості для прокурора є: можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу; зниження навантаження прокуратури за підтримання державного обвинувачення; внесок у ефективність системи кримінального судочинства; певною мірою усувається перспектива подальших апеляцій.

Беручи до уваги дефініції обох термінів можна виділити такі ознаки названих угод в кримінальному провадженні:

- 1) вони являють собою домовленість між сторонами кримінального провадження;
- 2) ініціатором укладення угоди може виступати будь-яка зі сторін;
- 3) наслідком укладення угоди є набуття суб'єктами певних прав та обов'язків;
- 4) невиконання умов угоди тягне за собою її розірвання та можливе настання несприятливих наслідків для підозрюваного, обвинуваченого.

Метою угоди є суб'єктивно бажаний результат, який повинен настати після її укладення та затвердження.

3.1.2. Процесуальний порядок укладення угод в кримінальному провадженні

«Порядок» – певна послідовність, черговість чого-небудь, передбачає злагодженість та чітку визначеність, алгоритм дій з метою досягнення необхідного результату. Враховуючи те, що алгоритми укладення угоди про примирення та визнання винуватості є схожими, дані інститути будуть розглянуті одночасно з урахуванням особливостей, що виникають на тому чи іншому етапі укладення кожного з виду угод.

Виходячи з аналізу норм кримінального процесуального законодавства можна визначити наступні етапи процесуального порядку укладення угод:

1. Отримання процесуального статусу особами, які мають право на укладення угод. Відповідно до ст. 468 КПК України, угода про примирення може бути укладеною лише між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а угода про визнання винуватості - лише між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, отже без набуття відповідних статусів учасниками кримінального провадження укладення угод є неможливим.

Згідно із ст. 42 КПК України, процесуальний *статус підозрюваного*, особа отримує відразу після затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення або після оголошення їй про підозру в порядку ст. ст. 276 – 279 КПК України або після складення повідомлення про підозру але не вручення їй внаслідок не встановлення її місцезнаходження проте здійснення заходів для вручення у спосіб передбачений для вручення повідомлень.

Процесуальний *статус обвинуваченого* особа набуває після передання до суду обвинувального акту щодо неї (ст.42 КПК України).

Що стосується потерпілого, то згідно з ч. 2 ст. 55 КПК України особа набуває *статус потерпілої* з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

2. Ознайомлення з процесуальними правами та обов'язками відповідно до статусу. *Ознайомлення з процесуальними правами та обов'язками потерпілого* відбувається після подання ним заяви шляхом вручення йому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки (ч. 2 ст. 55), а також на прохання потерпілого - шляхом повідомлення про його права та обов'язки, що передбачені в КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК України).

Ознайомлення з процесуальними правами та обов'язками підозрюваного чи обвинуваченого полягає у зобов'язанні слідчого, прокурора чи іншої уповноваженої особи здійснити наступні дії: невідкладно після отримання відповідного статусу повідомити підозрюваного чи обвинуваченого про їхні права, що передбачені в ст. 42 КПК України та одночасно з таким повідомленням - вручити вищезазначеним учасникам пам'ятку про їхні процесуальні права та обов'язки, а на прохання підозрюваного чи обвинуваченого - детально роз'яснити кожне із зазначених прав (ч. 8 ст. 42, ч.ч. 2-3 ст. 276 КПК України).

3. Ініціювання укладення угоди. Відповідно до ст. 469 КПК України - *ініціаторами укладення угоди про примирення* можуть бути виключно потерпілий чи підозрюваний (обвинувачений), а *угоди про визнання винуватості* – прокурор або підозрюваний чи обвинувачений.

Часові межі ініціювання укладення угоди. Згідно із положенням ч. 5 ст. 46 КПК України, висловлення бажання укласти угоду з представником іншої сторони може здійснюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Форма ініціювання укладення угоди про примирення не регламентована в законі і по суті не має значення, оскільки домовленості стосовно угоди про примирення повинні відбуватися без участі слідчого, прокурора чи судді, а слідчий чи прокурор у разі отримання інформації від потерпілого чи підозрюваного про їхнє бажання укласти даний вид угод - зобов'язані відповідно до ч. 7 ст. 469 КПК України та п.5 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн, лише роз'яснити вищезазначеним учасникам механізм реалізації укладення угоди про примирення та не чинити перешкод в її укладенні.

Форми ініціювання укладення угоди про визнання винуватості також не регламентована в КПК України, але вважаємо що висловлення підозрюваного про його бажання укласти зазначений вид угоди повинно оформлюватися обов'язково у письмовій формі і фіксуватися під час досудового провадження або в окремому клопотанні підозрюваного або в протоколі слідчої (розшукової) дії, якщо підозрюваний висловив своє бажання укласти угоду під час її проведення. Така форма фіксації є необхідною, оскільки відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України у осіб, що

здійснюють кримінальне провадження з моменту ініціювання угоди про визнання винуватості, з'являється обов'язок забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні¹².

Ініціатива укласти угоду про визнання винуватості, що надійшла від прокурора на нашу думку не потребує додаткового письмового оформлення, оскільки відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України з моменту її ініціювання прокурор повинен залучити захисника шляхом негайного направлення постанови про доручення призначити адвоката у даному кримінальному провадженні до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, отже його ініціатива буде зафіксована у зазначеній постанові, а у разі якщо підозрюваний вже залучив самостійно захисника –повідомити останніх про своє бажання укласти таку угоду.

Перевірка можливості та доцільності укладення угоди у конкретному кримінальному провадженні. Якщо слідчий після отримання клопотання дійде до висновку про неможливість укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, через невідповідність умовам, що передбачені в ч.4 ст.469 КПК України - він повинен винести постанову про відмову у задоволенні клопотання про укладення угоди про визнання винуватості в порядку і в строки, передбачені ст. 220 КПК України (не більше трьох днів).

Якщо ж слідчий, після отримання інформації про бажання підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості дійде до висновку про можливість її укладення – він повинен негайно здійснити наступні дії: 1) повідомити прокурора для подальшого розгляду і прийняття рішення по суті заявленого клопотання. Строки та форма такого повідомлення в КПК України не регламентовані, але, ми вважаємо, що у цьому випадку, доцільно діяти в порядку, що передбачений в ч. 6 ст. 214 КПК України для повідомлення прокурора про початок досудового розслідування, а саме: невідкладно і у письмовій формі; 2) залучити захисника шляхом негайного направлення постанови про доручення призначити адвоката у даному кримінальному провадженні до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, у разі якщо підозрюваний самостійно не залучив його раніше.

При укладенні угоди про визнання винуватості прокурор після надходження до нього повідомлення слідчого про виявлення бажання у підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості¹³ повинен визначити можливість та доцільність укладення угоди в даному кримінальному провадженні.

¹² Ініціювання – прояв ініціативи учасника угоди про визнання винуватості її укласти . Отже, слідчий повинен залучати захисника саме з моменту висловлення бажання підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості та за наявності для цього підстав передбачених в КПК України (ст.469КПК України), не чекаючи доки прокурор задовільнить або відмовить у задоволенні зазначеного клопотання підозрюваного. Зволікання з залученням захисника є порушенням права на захист.

¹³ У разі надходження ініціативи укласти угоду від прокурора цей етап буде передувати етапу висловлення підозрюваним (обвинуваченим) бажання чи не бажання укласти угоду про визнання винуватості.

Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається.

Прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості відповідно до ст. 470 КПК України зобов'язаний враховувати також наступні обставини:

1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);

3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Якщо прокурор дійде до висновку про неможливість чи недоцільність укладення угоди про визнання винуватості в конкретному кримінальному провадженні він повинен винести постанову про відмову у задоволенні клопотання про укладення угоди про визнання винуватості в порядку і в строки, передбачені ст. 220 КПК України (не більше трьох днів).

Що стосується угоди про примирення, то слідчий, прокурор не уповноважені здійснювати перевірку можливості та доцільності укладення угоди у конкретному кримінальному провадженні, а лише при роз'ясненні особам права на укладення угоди повинні чітко повідомити суб'єктів кримінального провадження, які бажають укласти угоду про примирення про особливості укладення даного виду угоди, а саме: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного

обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається.

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

4. Укладення угоди. Після того, як потерпілий або підозрюваний (обвинувачений) виявив бажання примиритися з протилежною стороною, у процедуру примирення можуть залучатися інші особи, які будуть безпосередньо узгоджувати деталі примирення. Водночас залучення таких осіб не перешкоджає самим ініціаторам примирення самостійно вести домовленості.

Відповідно до норм чинного законодавства України, вести переговори стосовно укладення угоди про примирення крім вищевказаних суб'єктів можуть захисник, представник (законний представник).

Забороняється проводити домовленості стосовно угоди про примирення за участю слідчого, прокурора або судді. Заборона втручання слідчого, прокурора або судді у процес примирення сторін має на меті забезпечити сторонам право на вільне волевиявлення та вирішення кримінально-правового конфлікту без втручання державних органів.

Підставою укладення угоди про примирення виступає факт примирення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з потерпілим. Примирення може бути досягнуто як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Примирення є суб'єктивним правом потерпілого і ніякими способами він не може бути примушений до його досягнення та укладення відповідної угоди. Таке волевиявлення потерпілого є остаточним, тобто потерпілий не може згодом від нього відмовитися, якщо його волевиявлення було добровільним (тобто воно не було досягнуто під впливом насильства, погроз або іншого примусу).

Якщо підозрюваний, обвинувачений чи потерпілий є неповнолітній угода про примирення відповідно до п. 1 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12 укладається законними представниками і захисниками неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення.

Окремо слід зазначити, якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно однієї особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні

кількох окремих кримінальних правопорушень, серед яких є тяжкий чи особливо тяжкий злочин і злочин невеликої тяжкості, внаслідок вчинення якого потерпілому було завдано шкоду, угоду про примирення може бути укладено щодо злочину невеликої тяжкості.

У кримінальному провадженні, в якому беруть участь кілька потерпілих від одного й того ж кримінального правопорушення, угоду може бути укладено лише з усіма потерпілими. При цьому укладається одна угода, у якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого, щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваними, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Недотримання цих вимог законодавства відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України є підставою для відмови у затвердженні угоди.

Окремо слід розглянути випадки, коли внаслідок кримінального правопорушення шкоди завдано як суспільним, так і приватним інтересам. Відповідно до положення ч. 3 ст. 469 КПК України у кримінальному провадженні можливо укласти лише один з видів угоди. У такому випадку, у разі доцільності укладення обох видів угод з підозрюваним (обвинуваченим) необхідно відповідно до ст. 217 КПК України виділити в окреме провадження матеріали одного з кримінальних правопорушень, у якому необхідно укласти такий вид угоди, який унеможливує його укладення у кримінальному провадженні без виділення матеріалів досудового розслідування

Зі змісту статей 471, 472 КПК вбачається, що сторони угоди (незалежно від її виду) зобов'язані під час укладення угоди погоджувати міру покарання та звільнення його від відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди). Аналіз статей 65 і 75 Кримінального кодексу України (далі - КК України) у редакції Закону України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» свідчить, що домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність. Зокрема сторони мають узгоджувати покарання, враховуючи:

- положення п. 1-2 ч. 1 ст. 65 КК України, тобто 1) у межах, встановлених санкцією статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК та 2) відповідно до положень Загальної частини КК України. Наприклад, у випадку, коли в санкції статті (санкції частини

статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин, не встановлено мінімальної межі покарання, сторони мають виходити із положень розділу X Загальної частини;

- ступінь тяжкості вчиненого злочину, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). У положеннях процесуального закону, які регламентують кримінальне провадження на підставі угод, певною мірою вже враховано зазначені обставини, оскільки передбачено, що:

а) угоду як про примирення, так і про визнання винуватості може бути укладено у провадженні щодо певних визначених законом категорій кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та злочинів). Із цього вбачається, що «ступінь тяжкості», як показник типового рівня суспільної небезпеки злочинів певних видів, враховано законодавцем та відображено у положеннях процесуального закону щодо укладення угод.

б) укладенню угоди передують досягнення домовленостей між сторонами, зміст яких, крім іншого, має бути відображено в угоді. Зокрема, це розмір шкоди, строк її відшкодування чи вчинення інших обумовлених дій на користь потерпілого. Закріплення законодавцем вимоги щодо обов'язковості наявності цих обставин при укладенні угод свідчить про врахування даних, що характеризують особу винного.

Те ж саме стосується і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Так, за наявності обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного сторони угоди з огляду на положення статей 65, 75 КК України у редакції Закону України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI мають право, застосовуючи положення ст. 69 КК України, визначати (узгоджувати):

а) основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України;

б) інше основне покарання, більш м'який його вид, не зазначений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин;

в) не призначати додаткове покарання, передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове, за винятком випадків, встановлених ч. 2 ст. 69 КК України.

Окрім цього, в угоді про примирення відповідно до ст. 471 КПК України зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України, а також наслідки невиконання угоди.

Що стосується, угоди про визнання винуватості, то в її змісті, окрім віщеперерахованих обставин повинні знайти своє відображення: сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України, наслідки невиконання угоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є: 1) для підозрюваного чи обвинуваченого - обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 329, 424 КПК України та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України; 2) для потерпілого - обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 329, 424 КПК України та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст. ст. 329, 424 КПК України, а для підозрюваного чи обвинуваченого - також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами 1 та 4 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України.

Незалежно від виду угоди, в ній повинно зазначатися дата її укладення та підписи сторін.

5. Подання угоди до суду для її затвердження. Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих (розшукових) дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

6. Затвердження судом угоди або відмова у її затвердженні. Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду.

Умовами, за наявності яких може бути укладено угоду про примирення є:

1) кримінальне правопорушення стосується тільки приватних (особистих або майнових) інтересів конкретної фізичної особи або приватного інтересу

юридичної особи (яка не є державним чи комунальним підприємством, установою). Ця умова впливає з того, що в межах розслідуваного кримінального провадження має бути наявна особа потерпілого (з яким відбудеться примирення), оскільки саме його волевиявлення має істотне значення для притягнення до кримінальної відповідальності винного, а це неприпустимо, якщо злочином порушуються публічні інтереси).

2) згідно з чинним законодавством угоду про примирення може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів угода про примирення не укладається. Винятком у даній ситуації є кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, які здійснюються щодо кримінальних правопорушень, визначених у ст. 477 КПК України.;

3) винний відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду. Шкода, заподіяна злочином, є підставою для визнання особи потерпілою і належить до об'єктивної сторони злочину. Це виявляється і в тому, що вона, будучи заподіяною особою, існує незалежно від чиєїсь думки, у тому числі й думки цієї особи. Як визначається у Рекомендації № К (85) 11 відносно положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу (прийнята Комітетом міністрів Ради Європи від 28 червня 1985 р.), слід приділяти більше уваги потребам потерпілого на всіх етапах кримінального процесу та законодавчо передбачати, що компенсація може бути кримінальною санкцією або її заміною, або може бути призначена разом із кримінальною санкцією. Саме тому відшкодування заподіяної шкоди є однією з основних умов укладення угоди про примирення;

4) відсутність заперечень з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості відповідно до ч. 4 ст. 474 КПК України суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожному обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

– мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

– мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

– допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст.473 КПК України;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом.

7. Ухвалення вироку на підставі угоди. Відповідно до ст. 475 КПК України якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених ч. 3 ст. 475 КПК України.

8. Виконання вироку на підставі угоди. Виконання вироку – це завершальна стадія кримінального процесу, в якій суд звертає до виконання вироків і ухвали, слідкує за приведенням їх до виконання, а також вирішує в установленому порядку питання, які виникають при виконанні судових актів. В зв'язку з тим, що виконання вироку ухваленого на підставі угоди не несе суттєвих відмінностей, дослідження даного етапу є недоцільним.

Питання для самоконтролю:

- 1) Види угод
- 2) Підстави та їх умови укладання.
- 3) Зміст угоди про примирення.
- 4) Зміст угоди про визнання винуватості.
- 5) Загальний порядок судового провадження на підставі угоди.
- 6) Вирок на підставі угоди.
- 7) Наслідки невиконання угоди.

3.2.Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

Досудове розслідування здійснюється у чітко встановленій законом процесуальній формі (чітко встановленій процедурі), яка є уніфікованою

(однаковою) для розслідування всіх видів злочинів, але разом з тим законодавець встановлює певні особливості кримінального провадження. Підстави та процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у особливому порядку передбачено у розділі VI КПК України, який має назву «Особливі порядки кримінального провадження».

Зазначений розділ передбачає здійснення кримінального провадження із урахуванням особливостей суб'єкту, стосовно якого здійснюється кримінальне переслідування (наприклад провадження щодо неповнолітніх); альтернативного способу розв'язання кримінально-правового конфлікту (наприклад примирення потерпілого з підозрюваним), а також інших особливостей.

До особливого порядку кримінального провадження відноситься й кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Особливість його здійснення проявляється у можливості альтернативного вирішення кримінально-правового конфлікту. Альтернативність вирішення кримінально-правового конфлікту проявляється у тому, що норми КПК України надають потерпілому право самому приймати рішення про доцільність (не доцільність) здійснення обвинувальної діяльності стосовно особи (підозрюваного), яка вчинила злочин стосовно потерпілого, тобто вирішувати питання про необхідність притягнення його до кримінальної відповідальності.

Таким чином надаючи право потерпілому вирішувати питання про здійснення кримінального переслідування особи яка вчинила злочин, законодавець так би мовити «виключає» засаду публічності, яка відповідно до норм КПК України зобов'язує прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення. У ст. 25 КПК України, якою передбачається засада публічності, зазначається про «виключення» цієї засади щодо випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, тобто у разі вчинення кримінального правопорушення, що входить до переліку у ст. 477 КПК України. У таких випадках потерпілий сам вправі прийняти рішення про доцільність притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин. Тобто у такому разі початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення регулюється засадою диспозитивності відповідно до якої потерпілий є вільним у використанні свого права у межах та у спосіб, передбачених КПК України. У ч. 1 ст. 477 КПК України зазначається, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, що перелічені у цій статті.

Таким чином **кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення** – це категорія кримінальних проваджень які можуть здійснюватися лише за заявою потерпілого у разі вчинення стосовно нього

чітко визначеного злочину конкретно встановленою особою та можуть бути закриті у разі відмови потерпілого, або його представника від обвинувачення, чи шляхом укладення угоди про примирення.

Умови за яких кримінальне провадження може здійснюватися у формі приватного обвинувачення:

1. Відповідно до п. 1, п. 2 та п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України кримінальне провадження на підставі заяви потерпілого розпочинається у тому випадку, якщо особою стосовно потерпілого вчинено один, або декілька злочинів, що передбачені наступними статтями Кримінального кодексу України:

- частиною першою статті 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин);

- статтею 125 (умисне легке тілесне ушкодження);

- частиною першою статті 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин);

- статтею 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби);

- частиною першою статті 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 135 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин);

- статтею 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці);

- частиною першою статті 152 (зґвалтування без обтяжуючих обставин);

- статтею 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок);

- частиною першою статті 161 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 162 (порушення недоторканності житла без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 168 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин);
- частиною першою статті 176 (порушення авторського права і суміжних прав без обтяжуючих обставин);
- частиною першою статті 177 (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію);
- статтею 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду);
- статтею 182 (порушення недоторканності приватного життя);
- частиною першою статті 194 (умисне знищення або пошкодження майна без обтяжуючих обставин);
- статтею 195 (погроза знищення майна);
- статтею 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна);
- статтею 203-¹ (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва);
- частиною першою статті 206 (протидія законній господарській діяльності без обтяжуючих обставин);
- статтею 219 (доведення до банкрутства - щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам);
- статтею 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару);
- статтею 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю);
- статтею 232 (розголошення комерційної або банківської таємниці);
- статтею 232-¹ (незаконне використання інсайдерської інформації - щодо дій, якими заподіяно шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб);
- статтею 232-² (приховування інформації про діяльність емітента);
- частиною першою статті 355 (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань без обтяжуючих обставин);
- статтею 356 (самоправство - щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника);
- частиною першою статті 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, без обтяжуючих обставин);
- частиною першою статті 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, без обтяжуючих обставин);
- статтею 364-¹ (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми);

- статтею 365⁻¹ (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми);

- статтею 365⁻² (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги).

Вчинення особою одного або декількох злочинів зазначених вище (п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України) надає можливість потерпілому прийняти рішення про доцільність чи недоцільність притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. Тобто лише за наявності заяви потерпілого про притягнення особи до кримінальної відповідальності буде здійснюватися досудове розслідування. Також п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України не передбачає спеціальних вимог щодо встановлення певних родинних або дружніх зв'язків підозрюваного з потерпілим. Тобто п. 1 ч.1 ст. 477 КПК України може бути застосована до будь-якої особи.

2. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 477 КПК України, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може здійснюватися лише за умови, що один або декілька злочинів, які у ній перераховані *вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого*. Зазначена норма може бути застосована у разі вчинення наступних злочинів, які передбачені КК України, а саме:

- частиною другою статті 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин);

- частиною другою статті 126 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, за виключенням випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб);

- статтею 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження);

- частиною першою статті 130 (свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини);

- частиною першою статті 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини без обтяжуючих обставин);

- частиною другою статті 152 (згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК України);

- частиною першою статті 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом);

- частиною першою статті 286 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, без обтяжуючих обставин);

- частиною першою статті 296 (хуліганство без обтяжуючих обставин);

- частиною другою статті 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, за обтяжуючих обставин);

- частиною другою статті 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах),

автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї).

3. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може здійснюватися лише за умови, що один або декілька злочинів, які у ній перераховані вчинені:

- а) чоловіком (дружиною) потерпілого;
- б) іншим близьким родичом чи членом сім'ї потерпілого;
- в) злочин вчинено особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого.

Зазначена норма може бути застосована у разі вчинення наступних злочинів, які передбачені КК України, а саме:

- статтею 185 (крадіжка, крім крадіжки, вчиненої організованою групою),
- статтею 186 (грабіж, крім грабежу, вчиненого організованою групою),
- статтею 189 (вимагання, крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєданого з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи),
- статтею 190 (шахрайство, крім шахрайства, вчиненого організованою групою),
- статтею 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам),
- статтею 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою),
- частинами першою або другою статті 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом без особливо обтяжуючих обставин),
- статтею 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження).

З проведеного аналізу можливо зробити поділ підстав, за яких може бути розпочате кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Умовно їх можливо розділити на дві групи:

1) матеріальні – тобто передбачення статтею закону України про кримінальну відповідальність кримінально караного діяння, у разі вчинення якого може здійснюватися провадження у формі приватного обвинувачення;

2) суб'єктні – передбачення чіткого визначення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а саме їх родинних зв'язків, ділових відношень і таке інше з потерпілим.

4. *Встановлення достатніх фактичних даних*, за яких може здійснюватися кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Здійснення кримінального провадження за розглядуваною процесуальною формою можливе лише у разі наявності достатньої кількості фактичних даних, за яких можливо чітко встановити вищезазначені умови, а саме чіткої

правової кваліфікації кримінального правопорушення відповідно до статті КК України та відповідності суб'єктивним ознакам особи, яка його вчинила.

Встановити таку сукупність доказів можливо лише під час досудового розслідування шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Таким чином про встановлений склад кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування можливо говорити лише у разі наявності підстав за яких особі можливо повідомити про підозру, що передбачені п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Тобто у слідчого повинні бути в наявності достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Лише за таких обставин слідчий може прийняти від потерпілого, або його представника, відповідну заяву про продовження кримінального переслідування особи, або ж про відмову від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У свою чергу така відмова буде підставою для прийняття прокурором рішення про закриття кримінального провадження відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Окрім встановлення злочину, який передбачає ст. 477 КПК України, в ході досудового розслідування необхідно встановити докази якими будуть підтверджуватися і суб'єктивні особливості, що характеризують особу, яка вчинила злочин. Відповідно до КПК України, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути закрито стосовно:

- будь-якої осудної особи відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України;
- чоловіка (дружини) потерпілого згідно з п. 2 ч. 1 ст. 477 КПК України;
- чоловіка (дружини) потерпілого, іншого близького родича чи члена сім'ї потерпілого, або особи, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого, згідно п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України.

Встановлення таких суб'єктивних особливостей особи яка вчинила кримінальне правопорушення також потребує певного часу, оскільки органом досудового розслідування не відразу може бути встановлений відповідний документ, або ж фактичні дані, якими підтверджуються факт наймання працівника, який вчиненням кримінального правопорушення завдав шкоду виключно власності потерпілого.

З викладеного можливо зробити висновок, що підстави здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення можливо встановити лише після проведення ряду процесуальних дій.

5. Відповідно до ст. 478 КПК України, *потерпілий вправі в будь-який час подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення.* Зазначена заява може бути подана протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 49 КК України, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вищою законною силою минули такі строки:

- 1) два роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- 2) три роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;
- 3) п'ять років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Втім навіть якщо заява про вчинений злочин потерпілим була подана, це не означає, що кримінальне провадження повинно здійснюватися у формі приватного обвинувачення. З огляду на короткий строк етапу початку досудового розслідування (24 години), а також мінімальний набір процесуальних засобів (лише 1 слідча (розшукова) дія), на етапі початку досудового розслідування неможливо чітко кваліфікувати діяння згідно статті КК України. Буде проблематично і достовірно встановити суб'єктні особливості, що характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Враховуючи зазначене кримінальне провадження повинно бути розпочато за загальним порядком у разі встановлення обставин що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. І лише встановивши достатні докази які вказують на підстави здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, а також за наявності заяви потерпілого таке провадження триває далі.

Якщо ж потерпілий не забажає подати заяву про притягнення особи до кримінальної відповідальності, таке провадження буде закрито за підставою п. 7 ч. 1 ст. 24 КК України (потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення).

6. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є альтернативним способом розв'язання кримінально-правового конфлікту. Така альтернативність перш за все проявляється у *відшкодуванні шкоди потерпілому зі сторони особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.*

Відповідно до ст. 479 КПК України, передбачено два способи відшкодування шкоди потерпілому:

- 1) відшкодування шкоди на підставі угоди про примирення;
- 2) відшкодування шкоди без угоди про примирення, тобто будь-яким іншим способом, який буде визначено потерпілим.

Питання для самоконтролю:

1. Коли може бути розпочате кримінальне провадження у справах приватного обвинувачення?

2. Яким чином може бути здійснено відшкодування шкоди потерпілому у справах приватного обвинувачення?

3. Якими засадами кримінального провадження врегульовано кримінальне провадження у справах приватного обвинувачення?

4. Чи передбачено у КПК України, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може здійснюватися лише за умови

вчинення злочину особою, яка перебуває з потерпілим у певних родинних стосунках?

5. Які процесуальні рішення можуть бути прийняті за наслідками розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

6. Надайте визначення кримінальному провадженню у формі приватного обвинувачення.

3.3 Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб

Законодавцем статтями 480-483 КПК України визначено особливий порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. До таких осіб зокрема віднесено: 1) народних депутатів України; 2) суддів Конституційного Суду України, професійних суддів, а також присяжних і народних засідателів на час здійснення ними правосуддя; 3) кандидатів у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голову та інших членів Рахункової палати; 6) депутатів місцевої ради; 7) адвокатів; 8) Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) членів Національного агентства з питань запобігання корупції.

А за проектом Закону України «Про вищу раду правосуддя» № 5180 від 23.09. 2016 року внесеного на розгляд до Верховної Ради Президентом України до вказаної категорії осіб пропонується, ще внести 1) члена Вищої ради правосуддя; 2) члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

За вимогами чинного КПК України письмове повідомлення про підозру здійснюється: 1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором України, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень; 2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора України, члену Національного агентства з питань запобігання корупції - Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України); 3) судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя, працівникам Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором України або його заступником; 4) Генеральному прокурору України - заступником Генерального прокурора України (ст. 481 КПК).

Встановлення в законі особливого порядку кримінального провадження щодо вказаних осіб спричинене прагненням законодавця забезпечити цим особам найбільш сприятливі умови для здійснення ними власних повноважень та захистити їх від можливого незаконного впливу. Але, передбачені законодавцем певний імунітет та недоторканість не є особистим привілеєм для вказаної категорії осіб, оскільки мають публічно-правовий характер і їх призначення це забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення посадовою особою своїх функцій.

Особливий порядок кримінального провадження та визначена законом недоторканість зазначеної категорії осіб, викликана перш за все їх особливим офіційним статусом пов'язаним із призначенням чи обранням на певну посаду і створенням для такої особи особливого правового режиму за рахунок додаткових прав та обов'язків.

Застосування особливого порядку кримінального провадження, означає, що стосовно осіб, указаних у переліку, кримінальне провадження загалом здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК, із врахуванням низки особливостей (особливих процедур) щодо повідомлення про підозру, затримання, обрання запобіжного заходу, обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що обмежують права та свободи.

Вказані вимоги у більшості своїй відображенні і у положеннях Конституції України. Так, згідно ст. 80 Конституції, народним депутатам України гарантується депутатська недоторканість і вони не можуть бути без згоди Верховної ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані.

Закон України № 2790-ХІІ від 17 листопада 1992 року України «Про статус народного депутата України» дублює вказані положення Конституції України та додатково визначає, що народному депутату гарантується депутатська недоторканність на весь строк здійснення депутатських повноважень. Народний депутат не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований. Обшук, затримання народного депутата чи огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата, допускаються лише у разі, коли Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (ст. 27 Закону).

Депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного і ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень. Так, рішенням

Конституційного Суду України № 9-рп/99 від 27.10.1999 р., визначено, що згода Верховної Ради на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності має бути одержана до пред'явлення йому обвинувачення (підозри) у вчиненні злочину відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України. Депутатська недоторканість поширюється на народного депутата України з моменту визнання його обраним за рішенням відповідної виборчої комісії і до моменту припинення повноважень народного депутата України. У разі ж пред'явлення громадянину України обвинувачення (підозри) у вчиненні злочину та/або його арешту до обрання народним депутатом України подальше провадження у кримінальній справі (провадженні) стосовно такого депутата може бути продовжено за наявності згоди Верховної Ради України на його притягнення до кримінальної відповідальності та/або перебування під вартою.

За редакцією чинного КПК частинами 3, 4 статті 482 передбачено, що обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, в тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Особливості порядку притягнення народного депутата України до відповідальності визначаються Конституцією України, Законом України "Про статус народного депутата України", Регламентом Верховної Ради України та КПК України.

Відповідно до пункту 21 Постанови Верховної Ради України № 22-VIII від 4 грудня 2014 року «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України відноситься до предмету віддання Комітету з питань [Регламенту](#) та організації роботи Верховної Ради України. А тому, перш ніж потрапити на розгляд до Верховної Ради, подання Генерального прокурора України (виконуючого обов'язки Генерального прокурора України) про притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, арешт народного депутата України розглядається у зазначеному комітеті.

Засідання комітету є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини від затвердженого Верховною Радою України складу його членів, крім випадків, зазначених у Регламенті Верховної Ради України. Засідання комітету проводяться відкрито і гласно, крім випадків, коли за рішенням комітету проводиться закрите засідання. На відкритих засіданнях комітету присутні на засіданнях особи мають право здійснювати звукозапис, кіно-, фото- і відеозйомку, трансляцію засідань по радіо і телебаченню, онлайн-

трансляцію в мережі Інтернет та/або інших мережах передачі даних у спосіб, що не заважає проведенню засідань комітету. (ст. 44 Закону Про комітети Верховної Ради України).

Перш ніж надати висновок щодо питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата Комітет з питань [Регламенту](#) та організації роботи Верховної Ради України, відповідно до статті 220 Закону «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI від 10 лютого 2010 року визначає достатність, законність і обґрунтованість подання, законність одержання доказів, зазначених у поданні, і встановлює наявність відповідних скарг. Підготовку цього питання комітет здійснює у терміновому порядку, але в строк не більш як 20 днів. На засідання комітету запрошується особа, щодо якої внесено подання. Відсутність зазначеної запрошеної особи на засіданні відповідного комітету без поважних причин не є перешкодою для розгляду питання і прийняття рішення комітетом.

У засіданнях комітету бере участь Генеральний прокурор України (виконувач обов'язків Генерального прокурора України), якщо подання внесено Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України).

Комітет у разі необхідності може витребувати додаткові матеріали кримінального провадження, заслухати пояснення осіб за клопотанням особи, щодо якої внесено подання.

У разі відсутності достатніх доказів щодо обґрунтування подання Голова Верховної Ради України має право повернути його разом із вмотивованим висновком комітету відповідно Генеральному прокуророві України (виконувачу обов'язків Генерального прокурора України). У такому випадку комітет зупиняє перевірку, про що повідомляється Голова Верховної Ради України, який інформує про це Верховну Раду.

Комітет залишає подання без розгляду до дня надходження до комітету матеріалів, які ним вимагаються, або вмотивованої відповіді.

У випадку надання ж згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата комітет свій висновок направляє до Верховної Ради України, яка не пізніше семи днів з дня подання відповідного висновку комітетом, розглядає на своєму пленарному засіданні питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата за поданням Генерального прокурора України (в.о. Генерального прокурора України).

Після оголошення подання головуєчий на пленарному засіданні Верховної Ради надає слово до 30 хвилин: 1) Генеральному прокуророві України (виконувачу обов'язків Генерального прокурора України) для відповідей на запитання представників депутатських фракцій (депутатських груп), народних депутатів; 2) народному депутату щодо якого внесено подання, для пояснення.

Якщо на пленарному засіданні Верховної Ради буде встановлено, що особа, стосовно якої внесено подання, відмовляється від дачі пояснень, Верховна Рада розглядає питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт без її пояснень.

Висновок комітету оголошує його голова або визначений комітетом представник комітету.

Обговорення питання здійснюється за процедурою повного обговорення (стаття 30 Регламенту).

Головуючий на пленарному засіданні відповідно до подання ставить на голосування питання про надання згоди на: 1) притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата; 2) затримання народного депутата; 3) арешт народного депутата.

Рішення про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт Верховна Рада приймає відкритим поіменним голосуванням більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформляється постановою Верховної Ради. Рішення Верховної Ради про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт не переглядаються, крім випадку виявлення обставин, що не були відомі Верховній Раді під час розгляду відповідного подання.

Про прийняте рішення Голова Верховної Ради України негайно повідомляє відповідно Генерального прокурора України чи виконувача обов'язків Генерального прокурора України (ст. 221 Регламенту).

Таким чином важливою конституційною гарантією правового статусу народних депутатів України є депутатська недоторканність, яка має цільове призначення — забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх функцій. Але вона не є особистим привілеєм народного депутата України, а має публічно-правовий характер. Її метою є «забезпечити ефективність діяльності парламентарія з метою максимальної реалізації ним свого мандата».

Водночас, оскільки депутатська недоторканність поширюється на народного депутата України з моменту визнання його обраним за рішенням відповідної виборчої комісії і до моменту припинення повноважень народного депутата України, то вказану недоторканність він втрачає у випадку припинення повноважень самої Верховної Ради України в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання. А також, при достроковому припиненні його повноважень у разі: 1) складення повноважень за його особистою заявою; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України; 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто; 6) не входження народного депутата України, обраного від

політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції; 7) його смерті.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1-4 приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5, - судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі не входження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення (ст. 81 Конституції України).

Порядок розгляду питань про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт судді Конституційного суду України, судді суду загальної юрисдикції визначено главою 35 Закону «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI від 10 лютого 2010 року і є аналогічним надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України, з тією лише відмінністю, що попередньо таке подання вноситься до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя (п. 19 Додатку до Постанови Верховної Ради України № 22-VIII від 4 грудня 2014 року «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання») і вноситься таке подання не Генеральним прокурором України, а Головою Верховного Суду України (ч. 2 ст. 218 Закону «Про Регламент Верховної Ради України»). А, по закінченню розгляду подання комітет свій висновок направляє до Верховної Ради України де за аналогічною (щодо народного депутата України) процедурою, і у ті ж самі строки розглядається питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт судді Конституційного суду України, судді суду загальної юрисдикції, але вже за участю Голови Верховного Суду України та осіб щодо яких розглядається таке подання, а саме, судді Конституційного суду України чи судді суду загальної юрисдикції (ч. 2 ч. 3 ст. 221 Закону «Про Регламент Верховної Ради України»).

Водночас слід зазначити, що законодавцем допущена певна неузгодженість положень щодо розгляду питань про надання згоди на

притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт судді Конституційного суду України. Так, за положеннями статті 149 Конституції України передбачено, що без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

А частиною другою та третьою статті 221 Закону «Про Регламент Верховної Ради України» зазначено, що такий дозвіл надає Верховна Рада України.

Особливий порядок кримінального провадження стосовно професійних суддів також гарантується Конституцією і визначений законами України (ст. 126 Конституції). Згідно статті 49 Закону України № 1402-VIII 2 червня 2016 року «Про Судоустрій і статус суддів», суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Крім того, суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком випадків, зазначених у частині другій ст. 49 цього закону. А повідомлення судді про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене лише Генеральним прокурором або його заступником, які також уповноважені і клопотати про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності. Але рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється лише Вищою радою правосуддя. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше двох місяців. Клопотання про продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено. Вимоги до клопотання про тимчасове відсторонення

судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності встановлюються процесуальним законом.

Якщо ж виникає необхідність проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, то вказані заходи та дії здійснюється на підставі відповідного судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Саме ж, кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі ж, якщо згідно із загальними правилами визначення юрисдикції кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій або застосування запобіжних заходів має ухвалюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

На присяжних (народних засідателів) також, поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків із здійснення правосуддя (ст. 68 Закону Про Судоустрій і статус суддів).

Водночас слід зазначити, що у положеннях чинного кримінального процесуального законодавства з питань особливого порядку кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, існує суттєва суперечність та невизначеність у питанні з надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності не лише Судді Конституційного суду (про що вище вже наголошувалося), а й судді суду загальної юрисдикції.

Так, за положеннями чинного КПК затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 1 ст. 481 КПК). Такий же порядок передбачено і частиною 1 та 2 статті 218 Закону Про Регламент Верховної Ради України з доповненням, що таке подання ініціюється Головою Верховного Суду України. До того ж, відповідно до Постанови Верховної Ради України № 22-VIII від 4 грудня 2014 року «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» попередньо таке подання розглядається Комітетом з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України.

Водночас за нормами частини 1 статті 49 Закону Про судоустрій і статус суддів, саме без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Але, як вже було зазначено такого органу, ще не існує, оскільки до Верховної Ради, 23.09.2016 року тільки внесено Президентом України проект Закону України «Про вищу раду правосуддя» № 5180 від 23.09. 2016 року.

Перехідні ж положення (розділ 15) Конституції України зі змінами та доповненнями на 15.03.2016 року п. 16-1 наголошують, що з дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)": до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції.

Постає питання хто (Голова Конституційного Суду, Голова Верховного Суду України, Голова Вищої Ради (юстиції, правосуддя), до кого (Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України, Голови Конституційного Суду України, Верховної Ради України), у які строки повинен подавати на розгляд подання про затримання чи арешт судді Конституційного суду України за вчинене ним тяжке чи особливо тяжке кримінальне правопорушення та який порядок розгляду цього подання? Аналогічне питання і щодо судді суду загальної юрисдикції - хто (Голова Верховного Суду України, Голова Вищої Ради (юстиції, правосуддя), до кого (Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України, Верховної Ради України, Голови Вищої Ради (юстиції, правосуддя), у які строки повинен подавати на розгляд подання про затримання чи арешт судді суду загальної юрисдикції за вчинене ним тяжке чи особливо тяжке кримінальне правопорушення та який порядок розгляду цього подання?

Така плутанина у питаннях щодо надання згоди про обрання стосовно судді Конституційного Суду, судді суду загальної юрисдикції запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом, і як наслідок невизначеність та суперечність у повноваженнях суб'єктів, які мають таке питання вирішувати, вимагають більш чіткого їх регламентування із внесенням поправок до відповідних нормативних актів на законодавчому рівні.

Виходячи з положень Закону України № 474-XIV від 5 березня 1999 року «Про вибори Президента України» зі змінами та доповненнями на 23.12.2015 року кандидатом у президенти України є особа, висунута як кандидат на пост Президента України, які мають право голосу, що реалізується через політичні партії та їх виборчі блоки (ст. 47 Закону) або шляхом само висування (ст. 48 Закону) та зареєстрована у встановленому законом порядку.

Офіційного статусу кандидата на пост глави держави, особа набуває після реєстрації Центральною виборчою комісією (ЦВК) (порядок реєстрації визначено ст. 51 Закону).

У разі реєстрації кандидата уповноваженому представнику партії або кандидата на пост Президента України не пізніше наступного дня видається копія постанови про реєстрацію. Кандидату на пост Президента України не пізніш як у триденний строк з дня прийняття рішення про його реєстрацію видається посвідчення кандидата на пост Президента України за формою, встановленою Центральною виборчою комісією (ЦВК). Рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України у цей же строк оприлюднюється в газетах "Голос України" та "Урядовий кур'єр".

Саме факт реєстрації кандидата дає старт усім подальшим офіційним діям кандидата, як офіційного суб'єкта виборчого процесу.

Законом України «Про вибори Президента України» Статтею 56 передбачено випадки Скасування ЦВК рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України. Ними є: 1) звернення кандидата на пост Президента України у будь-який час після його реєстрації, однак не пізніше ніж за двадцять три дні до дня виборів та не пізніш як за тринадцять днів до дня повторного голосування, з письмовою заявою про відмову від балотування; 2) припинення громадянства України кандидата на пост Президента України; 3) вибуття кандидата на пост Президента України за межі України для постійного проживання; 5) визнання кандидата на пост Президента України недієздатним.

Рішення ЦВК про скасування реєстрації кандидата на пост Президента України оприлюднюється в державних засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії.

Рішенням Конституційного Суду України справа № 1-50/2009 за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України "Про вибори Президента України", "Про Державний реєстр виборців", "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України" та КАС (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України) 19 жовтня 2009 року N 26-рп/2009 встановлено конституційність положень 1,2,5 ст. 56 ЗУ «Про вибори президента України».

Таким чином, скасування рішення про реєстрацію має незворотні юридичні наслідки, які зводяться до вибуття особи з виборчого процесу та втрати статусу на пост глави держави.

При вирішенні питання чи має особа статус кандидата на пост Президента України, слід з'ясувати, чи набуто його у встановленому законом порядку шляхом реєстрації та чи не втрачено у зв'язку із скасуванням реєстрації. Водночас слід наголосити, що статус кандидата на пост Президента України, особа втрачає з дня офіційного оголошення ЦВК результатів виборів Президента України.

Положеннями статті 101 Конституції України визначено, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод

людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Законом України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 року «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» зі змінами та доповненнями на 23.12.2015 року визначено, що Уповноважений є посадовою особою, статус якої визначається Конституцією України, цим та іншими законами України.

Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод.

Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях.

Уповноважений має печатку із зображенням малого Державного Герба України та своїм найменуванням. Місцезнаходженням Уповноваженого є столиця України - місто Київ (ст. 4 Закону).

Чинним законодавством не врегульовано момент початку дії гарантії недоторканості Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, як елементу його конституційно-правового статусу. Враховуючи, що він має такий же обсяг складових як і гарантії недоторканості народних депутатів України, логічно вважати, що їх дія починається не з моменту набуття повноважень, а з моменту призначення на посаду, тобто ухвалення Верховною Радою України відповідної постанови.

Згідно із п. 17 ч.1 ст. 85 Конституції України призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини належить до повноважень Верховної Ради України.

Відповідно до ч. 6 ст. 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений призначається строком на п'ять років, який починається з дня складення ним присяги на пленарному засіданні Верховної Ради України. У ч. 2 ст. 7 цього закону зазначено, що повноваження Уповноваженого починаються з моменту складення присяги. Частиною третьою статті четвертою вказаного закону передбачено, що Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях. Отже, вказане положення закону слід враховувати при визначенні того, чи припинення повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Випадки припинення його повноважень вказані у статті дев'ятій Закону, ними є: 1) відмова його від подальшого виконання обов'язків шляхом подання заяви про складення своїх повноважень; 2) набрання законної сили

обвинувальним вироком суду щодо нього; 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання особи, яка обіймає посаду Уповноваженого, безвісно відсутньою або про оголошення її померлою; 4) складення присяги новообраним Уповноваженим; 5) смерті особи, яка обіймає посаду Уповноваженого.

Верховна Рада України приймає рішення про звільнення з посади Уповноваженого до закінчення строку, на який його було обрано, у разі: 1) порушення присяги; 2) порушення вимог щодо несумісності діяльності; 3) припинення громадянства України; 4) неспроможності протягом більше чотирьох місяців підряд виконувати обов'язки через незадовільний стан здоров'я чи втрату працездатності.

Відповідно до частини шостої статті дев'ятої вказаного Закону припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою Верховної Ради України.

Таким чином, з дня прийняття такої постанови особа втрачає статус Уповноваженого, а тому підпадає під дію загального порядку кримінального провадження.

Висновок щодо наявності підстави для звільнення з посади Уповноваженого повинна дати тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України.

Верховна Рада України за наявності зазначених у цій статті підстав розглядає питання і приймає відповідну постанову про звільнення з посади Уповноваженого за поданням Голови Верховної Ради України або не менш як однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Уповноважений вважається звільненим з посади, якщо за це проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою Верховної Ради України.

Як вже раніше зазначалося Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором України (ст. 20 Закону).

Вимога, що повідомлення про підозру Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини здійснюється Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України) передбачена і статтею 481 КПК України.

Частиною четвертою статті 18 Закону України № 116/95-ВР від 4 квітня 1995 року «Про комітети Верховної Ради України» зі змінами і доповненнями на 09.12.2015 року зазначено, що Комітет, до предмета відання якого

віднесено питання організації роботи Верховної Ради України, здійснює підготовку на розгляд Верховної Ради України питання щодо надання нею згоди на притягнення до кримінальної відповідальності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини чи на затримання, арешт, обшук та особистий огляд.

Водночас у Постанові Верховної Ради України № 22-VIII від 4 грудня 2014 року «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» що визначає кількість та напрямки діяльності Комітетів, у діяльності Комітету з питань правової політики і правосуддя та Комітету з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України, як і у діяльності інших 25 комітетів не зазначено, який саме Комітет повинен здійснювати підготовку на розгляд Верховної Ради України питання щодо надання нею згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Така невизначеність вимагає відповідного доопрацювання положень зазначених нормативних актів.

Законом України «Про Рахункову палату» № 576-VIII від 2 липня 2015 року незалежність Рахункової палати забезпечується: 1) встановленим Конституцією України і цим Законом порядком призначення на посади та звільнення з посад членів Рахункової палати; 2) визначеними цим Законом та іншими законами України гарантіями діяльності Рахункової палати; 3) особливим порядком організаційного забезпечення діяльності Рахункової палати, встановленим законом.

Рахункова палата під час здійснення своїх повноважень є незалежною від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незаконне втручання у здійснення Рахунковою палатою наданих законом повноважень забороняється і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Рахункової палати забороняється (ч. 3-5 ст. 3 Закону).

Рахункова палата складається з дев'яти членів Рахункової палати. Членами Рахункової палати є Голова Рахункової палати, його заступник та інші члени Рахункової палати.

Посадові особи апарату Рахункової палати, включаючи Секретаря Рахункової палати, є державними службовцями. Гарантії діяльності посадових осіб апарату Рахункової палати визначаються Законом України "Про державну службу".

Члени Рахункової палати призначаються на посади та звільняються з посад Верховною Радою України відповідно до вимог цього Закону та в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Призначення членів Рахункової палати на посади здійснюється на підставі конкурсу.

Голова Рахункової палати призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України вносить на розгляд Верховної Ради України подання про призначення на посаду Голови Рахункової палати одного із членів Рахункової палати.

Заступник Голови Рахункової палати обирається на засіданні Рахункової палати шляхом відкритого голосування за поданням Голови Рахункової палати зі складу членів Рахункової палати.

Строк повноважень членів Рахункової палати становить шість років. Одна і та сама особа не може обіймати таку посаду понад два строки.

Не пізніше як за шість місяців до закінчення строку повноважень члена Рахункової палати або протягом 14 днів з дня дострокового припинення ним повноважень оголошується конкурс на зайняття посади члена Рахункової палати відповідно до вимог цього Закону та в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Строк повноважень Голови Рахункової палати та його заступника становить шість років. Голова, інший член Рахункової палати до закінчення строку його повноважень звільняється з посади Верховною Радою України у разі: 1) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням; 2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я протягом чотирьох місяців підряд; 4) припинення громадянства України, наявності (набуття) громадянства іншої держави або виїзду на постійне місце проживання за межі України; 5) невідповідності обмеженням щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, визначеними Законом України "Про запобігання корупції", що встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили; 6) набрання законної сили рішенням суду про притягнення його до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, встановлених Законом України "Про запобігання корупції"; 7) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього.

Повноваження Голови, іншого члена Рахункової палати припиняються у разі набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання безвісно відсутнім чи оголошення померлим, а також у разі його смерті.

Голова, інший член Рахункової палати, строк повноважень якого закінчився, здійснює свої повноваження до його звільнення з посади Верховною Радою України.

У п.16 ч.1 ст. 85 Конституції України також передбачено, що призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати належить до повноважень Верховної Ради України.

Варто зауважити, що раніше обсяг гарантів вказаних осіб був значно ширшим (передбачалася заборона затримання, притягнення до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України), але за рішенням

Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ЗУ «Про Рахункову палату» від 23 грудня 1997 р. № 7-зп положення ч. 1 ст. 37 цього Закону визнані такими, що не відповідають Конституції України.

Водночас, особливого порядку (як під час оголошення підозри) щодо вирішення питання про затримання чи арешт Голови та інших членів Рахункової палати законом не передбачено, а тому, відповідно до положень ч.1 ст. 10 КПК України, яка визначає (засади рівності перед законом і судом), не може бути привілеїв у процесуальних правах за ознаками роду занять.

Зі сказаного слідує, що за наявності до того передбачених законом підстав, затримання чи арешт Голови та інших членів Рахункової палати здійснюється на загальних підставах визначених КПК України.

Частина 1 статті 141 Конституції України наголошує, що до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

На сьогодні, правовий статус депутатів місцевих рад визначається Законом України N 93-1У від 11 липня 2002 року «Про статус депутатів місцевих рад» зі змінами і доповненнями на 14.07.2015 року.

Відповідно до ст. 2 вказаного Закону, депутат сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради (далі - депутат місцевої ради) є представником інтересів територіальної громади села, селища, міста чи їх громад, який відповідно до Конституції України і закону про місцеві вибори обирається на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування на строк, встановлений Конституцією України.

Частиною 2 статті 4 цього ж Закону повноваження депутата місцевої ради починаються з дня відкриття першої сесії відповідної ради з моменту офіційного оголошення підсумків виборів відповідною територіальною виборчою комісією і закінчуються в день відкриття першої сесії цієї ради нового скликання, крім передбачених законом випадків дострокового припинення повноважень депутата місцевої ради або ради, до складу якої його обрано.

Відповідно до статті 5 Закону повноваження депутата місцевої ради припиняються достроково за наявності перелічених підстав, засвідчених офіційними документами, без прийняття рішення відповідної ради у разі: 1) його відкликання виборцями у встановленому цим Законом порядку; 2) припинення його громадянства України або виїзду на постійне проживання

за межі України; 3) обрання або призначення його на посаду, зайняття якої згідно з Конституцією України і законом не сумісне з виконанням депутатських повноважень; 4) обрання його депутатом іншої місцевої ради; 5) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду, за яким його засуджено до позбавлення волі, або набрання законної сили рішенням суду, яким його притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, та застосовано покарання або накладено стягнення у виді позбавлення права займати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 7) його смерті.

Крім того, повноваження депутата місцевої ради можуть припинитися достроково також за рішенням відповідної ради у зв'язку: 1) з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, за яким його засуджено до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) з особистою заявою депутата місцевої ради про складення ним депутатських повноважень.

Статтею 31 вказаного Закону регламентуються і особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої радою. Так, повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснено відповідно Генеральним прокурором України, заступником Генерального прокурора України, керівником відповідної регіональної прокуратури. Прокурор, який здійснив повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня повідомлення про підозру. А суд, який обрав запобіжний захід стосовно депутата місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня застосування запобіжного заходу.

Щодо статусу депутатів Автономної республіки Крим, то їх статус регламентується Законом України № 533- V від 22 грудня 2006 року «Про статус депутата Верховної Ради Автономної республіки Крим», системний аналіз якого дає змогу вважати цей статус фактично прирівняним до статусу депутата місцевої ради, зокрема у частині гарантій діяльності. Так статтею 25 цього Закону передбачено аналогічний порядок повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату Верховної Ради Автономної республіки Крим.

Особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення стосується і сільського, селищного, міського голови, хоча вони і не зазначені в переліку осіб визначених ст. 480 КПК України, але у ст. 481 КПК України вони вказані як особи, яким в особливому порядку здійснюється повідомлення про підозру.

Згідно із ч. 2 ст. 141 Конституції України територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову,

який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років.

У частині 1 статті 42 Закону України № 280/97-ВР від 21.05.1997 року «Про місцеве самоврядування в Україні» зі змінами та доповненнями на 07.09.2016 року передбачено, що повноваження сільського, селищного, міського голови починаються з моменту оголошення відповідною сільською, селищною, міською виборчою комісією на пленарному засіданні ради рішення про його обрання. Повноваження сільського, селищного, міського голови закінчуються в день відкриття першої сесії відповідної сільської, селищної, міської ради, обраної на наступних чергових місцевих виборах, або, якщо рада не обрана, з моменту вступу на цю посаду іншої особи, обраної на наступних місцевих виборах, крім випадків дострокового припинення його повноважень відповідно до частин першої та другої статті 79 цього Закону.

У статті 12 цього Закону визначено, що сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста. Сільський, селищний, міський голова обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових місцевих виборах, визначається Конституцією України. Сільський, селищний, міський голова очолює виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської ради, головує на її засіданнях. Він, не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю. На сільських, селищних, міських голів поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, передбачені законом про статус депутатів рад, якщо інше не встановлено законом. Повноваження сільських, селищних, міських голів можуть бути тимчасово покладені на керівника відповідної військово-цивільної адміністрації відповідно до Закону України "Про військово-цивільні адміністрації".

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років.

Відповідно до ст. 6 Закону України № 5076-УІ від 5 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зі змінами та доповненнями на 02.06.2016 року визначено, що адвокатом може бути фізична особа, яка

має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Згідно ст. 11 Закону особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України.

Відповідно до ст. 12 цього Закону особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Таким чином, враховуючи зазначене, саме після прийняття присяги, отримання свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката така особа набуває статусу адвоката. А значить, і гарантії діяльності адвоката. Такими, згідно зі ст. 25 цього ж Закону є: 1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; 2) забороняється вимагати від адвоката, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом; 3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; 4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності; 12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; 13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; 14) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується

відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2-4 частини першої цієї статті.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Статтею 31 цього ж Закону визначено, що свій статус адвокат втрачає у зв'язку з припиненням права на заняття адвокатською діяльністю у наступних випадках: 1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину, крім випадку, передбаченого пунктом 6 частини першої статті 32 цього Закону; 3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю; 4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним.

Крім того, накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі: 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку; 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності; 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється: 1) з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої цієї статті, - з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката; 2) з підстав, передбачених пунктами 2 і 4 частини першої цієї статті, - з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду; 3) з підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої цієї статті, - з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення.

Копія рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, передбаченого пунктом 3 цієї частини, у триденний строк з дня його прийняття надсилається адвокату та відповідній раді адвокатів регіону. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржено протягом

тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження такого рішення не зупиняє його дії.

Відповідно до п. 3 ст. 131-1 Конституції України прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Відповідно до ст. 6 Закону України № 5076-УІ від 5 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зі змінами та доповненнями на 02.06.2016 року визначено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Згідно ст. 11 Закону особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України. Відповідно до ст. 12 цього Закону особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Таким чином, враховуючи зазначене, саме після прийняття присяги, отримання свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката така особа набуває статусу адвоката. А значить, і гарантії діяльності адвоката. Такими, згідно зі ст. 25 цього ж Закону є: 1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; 2) забороняється вимагати від адвоката, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом; 3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; 4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності; 12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; 13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; 14)

забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2-4 частини першої цієї статті.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Статтею 31 цього ж Закону визначено, що свій статус адвокат втрачає у зв'язку з припиненням права на заняття адвокатською діяльністю у наступних випадках: 1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину, крім випадку, передбаченого пунктом 6 частини першої статті 32 цього Закону; 3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю; 4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним.

Крім того, накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі: 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку; 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності; 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється: 1) з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої цієї статті, - з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката; 2) з підстав, передбачених пунктами 2 і 4 частини першої цієї статті, - з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду; 3) з

підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої цієї статті, - з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення.

Копія рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, передбаченого пунктом 3 цієї частини, у триденний строк з дня його прийняття надсилається адвокату та відповідній раді адвокатів регіону. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження такого рішення не зупиняє його дії.

Відповідно до п. 3 ст. 131-1 Конституції України прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених цією Конституцією та законом.

Так, ст. 42 Закону України «Про прокуратуру» № 1697-УП від 14 жовтня 2014 року зі змінами та доповненнями на 02.06.2016 року Генеральний прокурор України звільняється з адміністративної посади Президентом України за згодою Верховної Ради України: 1) у зв'язку з поданням заяви про дострокове припинення повноважень на адміністративній посаді за власним бажанням; 2) на підставі подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів або Вищої ради юстиції.

Повноваження Генерального прокурора України на адміністративній посаді припиняються в разі: 1) висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору України, що має наслідком його відставку з цієї адміністративної посади; 2) закінчення строку перебування на посаді Генерального прокурора України.

Звільнення Генерального прокурора України з адміністративної посади або припинення повноважень Генерального прокурора України на адміністративній посаді не припиняє його повноважень прокурора.

У разі звільнення Генерального прокурора України з адміністративної посади Президентом України або припинення його повноважень на адміністративній посаді внаслідок висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору України Президент України або Верховна Рада України відповідно отримують від Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів висновок щодо виконання Генеральним прокурором України професійних обов'язків.

Що стосується заступника Генерального прокурора України, Прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури то призначення їх на адміністративну посаду, здійснюється у встановленому цим Законом порядку

Генеральним прокурором України. Прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури призначається строком на 54 років (ч. 4 ст. 39 Закону).

Звільнення з адміністративної посади заступника Генерального прокурора України здійснюється Генеральним прокурором України за рекомендацією Ради прокурорів України з таких підстав: 1) подання заяви про дострокове припинення повноважень на адміністративній посаді за власним бажанням; 2) переведення на посаду до іншого органу прокуратури (крім адміністративної посади, передбаченої пунктами 1-3 частини третьої статті 39 цього Закону); 3) неналежне виконання прокурором, який обіймає адміністративну посаду, посадових обов'язків, установлених для відповідної адміністративної посади.

Звільнення з адміністративної посади заступника Генерального прокурора України - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, здійснюється Генеральним прокурором України.

Отже, визначаючи, чи має особа статус Генерального прокурора України, заступника Генерального прокурора України, Керівника спеціалізованої антикорупційної прокуратури необхідно враховувати редакцію вказаних у законі вимог щодо їх призначення та звільнення.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-УП від 14 жовтня 2014 року керівництво діяльністю Національного бюро здійснює його Директор, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України в порядку, визначеному цим Законом.

Верховна Рада України за наявності підстав, визначених пунктами 6-11 частини четвертої цієї статті, за пропозицією не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може прийняти рішення про звільнення Директора Національного антикорупційного бюро з посади. Директор Національного антикорупційного бюро призначається строком на сім років. Одна і та ж особа не може обіймати цю посаду два строки підряд.

Повноваження Директора Національного антикорупційного бюро припиняються у зв'язку із закінченням строку його повноважень або смертю.

Директор Національного антикорупційного бюро звільняється з посади в разі: 1) подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням; 2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою; 3) досягнення шістдесяти п'яти років; 4) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, що створюється за рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; 5) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього; 7) припинення його

громадянства України або виїзду на постійне місце проживання за межі України; 8) невідповідності обмеженням щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, передбаченими Законом України "Про запобігання корупції", встановленим рішенням суду, що набрало законної сили; 9) невчасного подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 10) набуття громадянства іншої держави; 11) наявності висновку комісії з проведення незалежної оцінки (аудиту) діяльності Національного бюро, передбаченої статтею 26 цього Закону, про неефективність діяльності Національного бюро та неналежне виконання обов'язків його Директором.

Директора Національного антикорупційного бюро не може бути звільнено, а указ Президента України про його призначення не може бути скасовано, крім підстав, зазначених у цій частині.

До працівників Національного бюро належать особи начальницького складу, державні службовці та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро. Особами начальницького складу є працівники підрозділів швидкого реагування, захисту учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників відповідно до цього Закону, оперативно-технічних підрозділів Національного бюро.

Водночас слід зазначити, що старших детективів та детективів Національного бюро Законом визначено як державних службовців (ст. 10 Закону). Цим Законом (ст. 13) також визначено випадки, коли особа не може бути призначена на посаду в Національне антикорупційне бюро. Якщо вона: 1) за рішенням суду визнана недієздатною або її дієздатність обмежена; 2) має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, або притягалася судом до відповідальності за вчинення умисного злочину; 3) відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати певні посади; 4) має громадянство іншої держави; 5) у разі призначення буде безпосередньо підпорядкована особі, яка є її близькою особою відповідно до Закону України "Про запобігання корупції"; 6) не пройшла спеціальну перевірку; 7) не пройшла перевірку і стосовно неї встановлено заборону відповідно до Закону України "Про очищення влади"; 8) не подала передбачену Законом України "Про запобігання корупції" декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або якщо внаслідок перевірки цієї декларації підрозділом внутрішнього контролю Національного бюро виявлено відображення в декларації недостовірних відомостей щодо майна (активів), доходів, видатків та фінансових зобов'язань, розмір (вартість) яких перевищує 50 мінімальних заробітних плат.

Отже, визначаючи, чи має особа статус Директора Національного

антикорупційного бюро, працівника Національного антикорупційного бюро також необхідно враховувати редакцію вказаних у законі вимог щодо їх призначення та звільнення.

Законом України № 1700-УІІ від 14 жовтня 2014 року «Про запобігання корупції» зі змінами та доповненнями на 15.03.20.1.6 року визначено у його другому розділі, правовий статус Національного агентства з питань запобігання корупції.

Національне агентство, у межах, визначених цим та іншими законами, є відповідальним перед Верховною Радою України і підконтрольним їй та підзвітний Кабінету Міністрів України. Національне агентство утворюється Кабінетом Міністрів України відповідно до Конституції України, цього та інших законів України. Питання діяльності Національного агентства у Кабінеті Міністрів України представляє Голова Національного агентства. Останній, обирається агентством строком на два роки з числа його членів. Одна й та сама особа не може обіймати цю посаду два строки підряд.

Повноваження Голови Національного агентства припиняються в разі: 1) дострокового припинення його повноважень члена Національного агентства у випадках, передбачених частиною десятою статті 5 цього Закону; 2) подання заяви про звільнення з посади Голови Національного агентства за власним бажанням без припинення повноважень члена Національного агентства. Національне агентство обирає з числа його членів заступника Голови Національного агентства, який виконує обов'язки Голови Національного агентства в період його відсутності.

Національне агентство є колегіальним органом, до складу якого входить п'ять членів. Члени Національного агентства призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України строком на чотири роки за результатами конкурсу. Одна і та сама особа не може обіймати цю посаду понад два строки підряд.

Слід також зазначити, що Уповноваженими особами Національного агентства з питань запобігання корупції є не лише Голова та члени цього Національного агентства, але й уповноважені Національним агентством посадові особи.

Прем'єр-міністр України вносить для призначення Кабінетом Міністрів України на посади членів Національного агентства кандидатів, відібраних конкурсною комісією, склад якої затверджує Кабінет Міністрів України та яка здійснює організацію та проведення конкурсу.

Повноваження члена Національного агентства припиняються Кабінетом Міністрів України достроково у випадку: 1) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою; 2) досягнення шістдесяти п'яти років; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, що створюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності,

визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; 5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього; 6) припинення ним громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України; 7) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням, відставки; 8) відмови від прийняття присяги державного службовця; 9) смерті; 10) набрання законної сили рішенням суду, яким встановлено систематичне порушення вимог цього Закону, якщо відповідні порушення не містять ознак злочину.

Окрім того, Закон наголошує, що член Національного агентства, строк повноважень якого закінчився, здійснює повноваження до його звільнення з посади Кабінетом Міністрів України. Крім того, серед інших гарантій незалежності члена Національного агентства п.5 ч. 2 ст. 9 Закону передбачено також, що повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення члену Національного агентства з питань запобігання корупції може бути здійснено лише Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України). З клопотанням про відсторонення від посади члена Національного агентства, який підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, має право звернутися у встановленому законом порядку Генеральний прокурор України або його заступник.

Отже, особливий порядок повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення визначений цим Законом та п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України розповсюджується на члена Національного агентства з питань запобігання корупції. Чи розповсюджується особливий порядок на уповноважених Національним агентством посадових осіб, які за Законом (ст. 13) також відносяться до уповноважених осіб Національного агентства з питань запобігання корупції, законодавець чіткої відповіді не дає.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть щодо якої окремої категорії осіб положеннями КПК визначено особливий порядок кримінального провадження.

2. Хто має право здійснити письмове повідомлення про підозру: адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові?

3. Хто має право здійснити письмове повідомлення про підозру: Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України ?

4. Хто має право здійснити письмове повідомлення про підозру Генеральному прокурору України ?

5. За яких умов допускається обшук, затримання народного депутата чи огляд особистих речей, багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата?

6. Який порядок притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України?

7. Чи поширюються гарантії незалежності і недоторканності на присяжних. Якщо так, то на який період часу вони розповсюджуються?

3.4. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх

3.4.1. Загальні положення з питань досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх.

Основні умови здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх сформульовано у ч. 2 ст. 484 КПК України, де зазначено, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані:

- здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям;

- роз'яснювати неповнолітньому суть процесуальних дій, рішень та їх значення;

- вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень;

- вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Кримінальне процесуальне значення терміну «неповнолітній». Відповідно до п.п. 11 та 12 ч. 1 ст. 3 КПК України під терміном «неповнолітній» розуміються як особи у віці від 14 до 18 років (неповнолітні в їх цивільно-правовому розумінні), так і діти у віці до 14 років (малолітні особи).

Особа вважається такою, що досягла певного віку, з 00 годин дня, наступного за її днем народження. Окремо слід зазначити, що цивільним законодавством передбачені випадки, коли неповнолітня особа набуває повної цивільної дієздатності¹⁴. Однак набуття повної кримінальної процесуальної дієздатності здійснюється виключно після досягнення 18-тирічного віку і не залежить від ступеня цивільної дієздатності (за винятком психічних захворювань).

Джерела правових та казуальних норм стосовно порядку провадження щодо неповнолітніх. Окрім загальних норм, що містяться в Конституції України та передбачених главою 38 КПК України правил провадження щодо неповнолітніх, корисно буде ознайомитися з такими джерелами:

- Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року;

¹⁴ Відповідно до ст. 35 Цивільного кодексу України повної цивільної дієздатності набуває особа, яка працює за трудовим договором або зареєстрована як підприємець, або записана матір'ю або батьком дитини.

- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекінські правила»);

- Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13;

- Постанова пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5;

- Постанова пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2.

Сфера застосування правил провадження щодо неповнолітніх. Правила провадження щодо неповнолітніх встановлені в главі 38 КПК України. При цьому закон встановлює окремі правила для провадження щодо таких категорій неповнолітніх:

- які досягли 11-тирічного віку але не досягли віку кримінальної відповідальності¹⁵ (не несуть кримінальну відповідальність але до них застосовуються примусові заходи виховного характеру);

- які досягли віку кримінальної відповідальності, але не досягли 18-тирічного віку (несуть кримінальну відповідальність, а в окремих випадках до них можуть застосовуватися примусові заходи виховного характеру).

Окремо слід зазначити, що правила провадження щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення 11-тирічного віку в главі 38 КПК України не врегульовані. Такі провадження закриваються у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, а до неповнолітнього не застосовуються примусові заходи.

Передбачені главою 38 КПК України правила провадження щодо неповнолітніх мають застосовуватися і в тому разі, коли:

- кримінальне правопорушення вчинено особою, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, однак досягла такого віку на момент здійснення провадження;

- особа підозрюється у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років;

- неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у співучасті з дорослим.

Спеціальні вимоги до суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження. Якщо кримінальне провадження здійснюється щодо неповнолітнього, або якщо воно здійснюється щодо декількох осіб, з яких хоча б одна є неповнолітньою, його має вести слідчий, який спеціально уповноважений

¹⁵ Загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років (ч. 1 ст. 22 КК України), але за вчинення злочинів, перелік яких наведений в ч. 2 ст. 22 КК України, кримінальна відповідальність настає з 14-тирічного віку.

керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484 КПК України).

При цьому наявність відповідної психологічної або педагогічної освіти у слідчого або судді не є обов'язковим критерієм закріплення їх за лінією неповнолітніх.

Жодних спеціальних та додаткових вимог до прокурорів та слідчих суддів, які беруть участь у провадженні щодо неповнолітнього, законом не передбачено.

Особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. До провадження щодо неповнолітніх залучається його законний представник. Законними представниками неповнолітнього підозрюваного, відповідно до ч. 2 ст. 44 КПК України, можуть бути: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальниками, інші близькі родичі чи члени сім'ї. При цьому як законних представників не обов'язково залучати обох батьків.

Законні представники, відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК України залучаються до процесуальних дій, в проведенні яких бере участь неповнолітній. При цьому закон не передбачає винятків з правила обов'язковості участі законного представника під час досудового розслідування. Навіть у разі усунення законного представника (якщо його інтереси суперечать інтересам неповнолітнього), він має бути замінений на іншого.

Відповідно до ч. 3 ст. 44 КПК України рішення про залучення законного представника неповнолітнього підозрюваного оформлюється постановою. Її мають право винести як слідчий, так і прокурор.

Копія постанови про залучення законного представника має бути вручена законному представнику. Підтвердженням вручення може слугувати:

- у разі особистого вручення – відмітка про отримання на тому примірнику постанови, що залишився в матеріалах провадження;
- у разі вручення представником поштового зв'язку – корінець, що повертається після вручення рекомендованого листа.

В законі не встановлюються обставини, які виключають участь конкретного законного представника. Відтак йому не може бути заявлений відвід. Водночас, якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у співучасті з батьками (одним із батьків) то залучати батьків-співучасників як законних представників не слід.

Важливо, що відповідно до ч. 3 ст. 488 КПК України у тому разі, якщо участь законного представника у судовому засіданні може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника (ч. 3 ст. 488 КПК). Вбачається, що зазначене правило може бути в порядку

аналогії застосовуватися не тільки на судових стадіях, але й під час досудового розслідування.

Якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, до участі в його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь не тільки законного представника, але й педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 491 КПК України).

В законі відсутнє точне визначення, кого саме слід розуміти під педагогом чи психологом. Тому цілком доречним буде залучення осіб з відповідною (психологічною або педагогічною освітою). Найбільш розповсюдженим є залучення класних керівників неповнолітніх підозрюваних. Однак якщо залучення класного керівника неможливе через віддаленість або у неповнолітнього підозрюваного склалися з ним явно неприязні стосунки, через які він «замикається» на допитах, то слід залучити інших педагогів.

Для спрощення та прискорення процедури залучення педагога рекомендовано заздалегідь налагодити ділові стосунки з адміністрацією декількох шкіл, що розташовані біля приміщення органу розслідування.

Педагог, психолог або лікар, якщо вони залучаються для допиту неповнолітнього підозрюваного, в кримінальному процесі набувають статус «спеціаліста», який регламентовано ст. ст. 71 та 72 КПК України.

Законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому. Слідчий, прокурор вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу (ч. 2 ст. 491 КПК України).

У кримінальному провадженні щодо неповнолітнього є обов'язковою участь захисника (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України). Обов'язок забезпечити участь захисника виникає не тільки з моменту встановлення факту неповноліття, але й з моменту виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. При цьому здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником є неприпустимим.

Виділення в окреме провадження. Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення кримінального провадження щодо неповнолітнього в окреме провадження (тільки під час досудового розслідування). Рішення про виділення кримінального провадження оформлюється постановою, яку уповноважений виносити прокурор.

Арешт майна неповнолітнього підозрюваного. Відповідно до ст. 1179 Цивільного кодексу України особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних

підставах. Звідси випливає, що накладення арешту на майно неповнолітнього підозрюваного законом дозволено.

Якщо у неповнолітньої особи відсутнє майно в кількості, яка достатня для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з його вини.

Водночас, необхідно мати на увазі, що арешт майна неповнолітньої особи може здійснюватися виключно з метою забезпечення відшкодування завданих збитків. Що ж до випадків забезпечення конфіскації майна, то ст. 98 Кримінального кодексу України забороняє застосовувати до неповнолітніх цей вид додаткового покарання. Відтак і накладення арешту з метою конфіскації майна неповнолітньої особи заборонено.

3.4.2. Процесуальні особливості застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх

Процесуальні особливості затримання.

При прийнятті рішення про ініціювання процедури щодо затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину як без ухвали (ст. 208 КПК України) так і за ухвалою слідчого судді (ст. 190 КПК України) слідчий повинен враховувати, що за цими статтями КПК України можна затримати лише особу – суб'єкта злочину. Особа, що не досягла віку настання кримінальної відповідальності відповідно до ст. 22 КК України не набуває статусу підозрюваного, а отже, не може бути затримана на підставі ст.ст. 190, 208, 582 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 492 КПК України до неповнолітнього може бути обрано один із запобіжних заходів, які передбачені нормами КПК України. Однак застосовуватися запобіжний захід до неповнолітнього повинен з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять.

Особливий порядок затримання та тримання під вартою неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності проявляється у ч. 2 ст. 492 КПК України. Відповідно до казаної норми зазначені запобіжні заходи можуть бути застосовані лише у разі, якщо неповнолітній підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК.

Спеціальні запобіжні заходи.

В КПК України передбачено спеціальний запобіжний захід, який застосовується лише щодо неповнолітніх: передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд (ст. 493 КПК України). Відповідно до цієї статті, до неповнолітніх може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які

виховуються в дитячій установі, - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Відповідно розділу 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» спеціальними установами для дітей є: 1) приймальники-розподільники для дітей, 2) загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, 3) центри медико-соціальної реабілітації дітей, 4) спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, 5) притулки для дітей служб у справах дітей, 6) центри соціально-психологічної реабілітації дітей, 7) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у постанові № 5 від 16 квітня 2004 року «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», при обранні запобіжних заходів враховуються стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінка під час провадження, наявність факторів, обставин, які дозволяють прогнозувати його поведінку тощо.

Задля належного вирішення питання щодо застосування цього запобіжного заходу, слідчі повинні отримувати від працівників інших служб, зокрема, кримінальної міліції у справах дітей, інформацію стосовно поведінки неповнолітньої особи, його суспільних зв'язків, намірів, стосунків у сім'ї або з керівництвом дитячої установи. Відповідно до ч. 3 ст. 493 КПК України передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Нормами КПК України передбачено й інші заходи кримінального процесуального примусу. Це стосується неповнолітніх, що досягли 11-річного віку, але не досягли віку кримінальної відповідальності. Якщо неповнолітнім вчинено суспільно-небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, до неповнолітнього може бути застосовано поміщення у приймальник-розподільник. Відповідно до ч.4 ст.499 КПК

України неповнолітній поміщується у приймальник-розподільник для дітей строком до тридцяти днів. Це питання більш детально буде розглянуто пізніше.

3.4.3 Процесуальні особливості доказування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх.

Відповідно до ст. 40 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікованої постановою ВР України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ, держава визнає право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, обвинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, держава, зокрема, забезпечує, щоб:

- жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була обвинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення;

- кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи обвинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії: презумпцію невинуватості, поки її вина не буде доведена згідно із законом; негайне і безпосереднє інформування її про обвинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів; свобода від примусу щодо наданих свідчень чи визнання вини; вивчення свідчень свідків обвинувачення або самотійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

- якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів;

- безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;

- повна повага до її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

Згідно з п. 4 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

Предметом доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх можна назвати систему обставин, що підлягають встановленню з урахуванням особливостей соціально-психологічних якостей цієї категорії підозрюваних, обвинувачених (підсудних), необхідних для правильного вирішення кримінального провадження і виконання завдань кримінального судочинства. Ці особливості обумовлені специфікою фізичних і соціально-психологічних якостей людини в підлітковому віці і чинниками, що визначають віковий розвиток особистості. З урахуванням цих обставин предмет доказування уточнюється та деталізується стосовно конкретного складу злочину.

У науковій літературі щодо вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) виділяють чотири напрями: кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний (головним чином, тактичний), і кримінологічний. Кримінально-правовий напрямок вивчення даних, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого проводиться для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; для правильної кваліфікації дій особи; для правильного застосування заходів кримінальної покарання. Кримінально-процесуальний напрям вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих (розшукових) дій, обрання заходів процесуального примусу тощо).

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх враховує вікові, інтелектуальні, психологічні й інші особливості цих осіб, відсутність у них життєвого досвіду, певне обмеження загальної громадянської дієздатності і матеріальної відповідальності та ін.

Таким чином, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, які підлягають встановленню з урахуванням соціально-психологічних особливостей суб'єкта кримінального правопорушення, необхідних для об'єктивного вирішення і виконання завдань кримінального провадження.

Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх включають в себе як загальні обставини, передбачені ст. 91 КПК України, так і обставини, які визначені у ст. 485 КПК України, зокрема:

1) Повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього:
- його вік (число, місяць, рік народження). Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у п. 6 постанови № 5 від 16 квітня 2004 року “Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх”, вік неповнолітнього встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження – за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх

відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України). Варто зазначити, що прокурору потрібно одержати всі необхідні відомості про вік неповнолітнього до початку притягнення його до кримінальної відповідальності.

Під час проведення дослідження з метою встановлення віку особи, експерти використовують розроблені судовою медициною характеристики анатомічних і фізіологічних особливостей людини. Оцінюючи висновок експерта про вік неповнолітнього, необхідно врахувати відносні особливості кожної ознаки та аналізувати їх у сукупності.

Важливо акцентувати увагу на наступній умові: експертиза повинна призначатися лише у тих випадках, коли документи про вік неповнолітнього відсутні та їх неможливо одержати взагалі. Якщо існує будь-яка можливість для одержання необхідних документів, прокурор і слідчий під його керівництвом обов'язково повинні її використати.

- стан здоров'я та рівень розвитку. Для з'ясування цих обставин прокурору необхідно орієнтувати слідчого на проведення допиту батьків, вчителів, лікарів, витребування відповідних медичних та інших документів. Зокрема, необхідно з'ясувати, чи не було у цієї особи пологових травм головного мозку при народженні, тяжких травм у малолітньому і неповнолітньому віці, чи не відставала особа у фізичному та інтелектуальному розвитку від своїх однолітків, чи не залишався неповнолітній на другий рік в одному класі під час навчання у школі, чи не страждав на тяжкі захворювання, якщо так, то де лікувався тощо.

- інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними.

За наявності даних, що свідчать про страждання неповнолітнім на психічне захворювання або затримку в його психічному розвитку, під час досудового розслідування необхідно призначити комплексну психолого-психіатричну експертизу для вирішення питання про здатність підозрюваного повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних особливостей особи неповнолітнього, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначено психологічну експертизу (ст. 486 КПК України).

Крім зазначеної вище інформації також потрібно витребувати характеристики з навчального закладу або місця роботи, в яких повинно бути

відображено ставлення неповнолітнього до навчання, праці, поведінка у навчальній установі або за місцем роботи, його стосунки з друзями. Якщо неповнолітній залишив навчання або роботу, доцільно з'ясувати причини такого вчинку, а також заходи впливу з цього приводу з боку батьків, служби та кримінальної міліції у справах дітей, реагування неповнолітнього на такі заходи. Обов'язковим є також витребування характеристики з місця проживання, де повинні бути відображені відомості про поведінку в побуті, громадських місцях.

Під час досудового розслідування мають бути зібрані дані про загальну поведінку неповнолітнього як до, так і під час та після вчинення кримінального правопорушення.

2) Ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння.

В ході допиту неповнолітнього необхідно з'ясувати, чи усвідомлює він, що порушив закон. Якщо неповнолітній заперечує свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, отримати відомості про його ставлення до вчиненого ним діяння можливо шляхом допиту його родичів, друзів, знайомих, потерпілого щодо поведінки неповнолітнього після того, як він скоїв кримінальне правопорушення.

3) Умови життя та виховання неповнолітнього.

Особливу увагу слід звернути на з'ясування умов життя і виховання неповнолітніх. Глибоке та всебічне вивчення особистості неповнолітнього і умов його життя та виховання необхідно не тільки для виявлення обставин, які є передумовою вчинення злочинів, але і для правильного вирішення подальшої долі неповнолітнього.

Для встановлення цієї обставини, як правило, слід з'ясувати: склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою тощо.

При цьому особливу увагу потрібно приділити стану виконання передбачених Законом України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" обов'язків кримінальною міліцією, службою у справах дітей у частині проведення останніми профілактичної роботи. Джерелом даних про умови життя неповнолітніх можуть бути акти обстеження житлово-побутових умов проживання неповнолітнього. Акт обстеження умов проживання неповнолітнього складається службою у справах дітей районної (міської) держадміністрації на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 "Питання діяльності органів опіки і піклування, пов'язаної із захистом прав дитини" із наступними змінами. До обстеження можуть залучатися працівники органів

місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та охорони здоров'я. В акті зазначається дата, місце проведення обстеження, відомості про дитину, її батьків, інших осіб, з якими вона проживає, умови утримання дитини та стан її здоров'я, за яких обставин та з яких причин дитина залишилась без батьківського піклування, а також заходи, що були вжиті для захисту прав дитини. Слід зазначити, що відповідно до п. 5 вказаної постанови сільський, селищний голова або інша уповноважена особа виконавчого органу сільської, селищної ради протягом доби після надходження інформації про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, передає її службі у справах дітей. Однак, як засвідчує практика, органи місцевого самоврядування не повідомляють служби у справах дітей про наявність сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, що позбавляє можливості вчасного проведення відповідних профілактичних заходів, призводить до негативних наслідків.

Таким чином, встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню неповнолітніми кримінального правопорушення, сприятимуть уникненню помилок у ході кримінально-процесуального доказування, забезпеченню більш повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального провадження.

4) Наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

За даними статистичних спостережень, в Україні за останні одинадцять років кількість неповнолітніх, які вчинили злочини за участю дорослих, збільшилася в 2,2 рази. Третина засуджених підлітків вчинили злочини разом із дорослими, як правило, під їхнім безпосереднім керівництвом. Це, насамперед, корисливі пропозиції, прохання, поради або нерідко – залучення до спільного вживання спиртних напоїв чи наркотичних засобів. Як правило, ці дорослі вже були судимі і свідомо втягували молодь у протиправну діяльність. Залучення підлітків до вживання алкоголю та наркотиків є додатковим мотивом для вчинення ними кримінальних правопорушень. За роз'ясненнями постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 “Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність”, втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії. Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів, давання порад про місце і способи вчинення кримінального правопорушення або приховання його слідів, обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити подарунками, розвагами тощо). Кримінальна

відповідальність зазначених осіб за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) настає в разі вчинення ним хоча б одного кримінального правопорушення за умови, що вони самі на час вчинення дій, пов'язаних із втягненням неповнолітнього у злочинну діяльність, досягли 18-річного віку.

З'ясування обставин, передбачених ст. 485 КПК України, є необхідним для встановлення причин і умов, які призвели до вчинення неповнолітніми кримінального правопорушення, а також для правильного застосування закону. На повноту і легітимність зібрання під час досудового розслідування доказів, що підтверджують зазначені обставини, прокурор повинен спрямувати свою діяльність з процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що стане підвалинами ухвалення судом законного і справедливого рішення.

Таким чином, встановлення вищевказаних обставин сприятимуть встановленню причин і умов, які сприяли вчиненню неповнолітніми кримінального правопорушення, уникненню помилок у ході кримінально-процесуального доказування, забезпечення більш повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального провадження, а отже – підвищення ефективності правосуддя у цій категорії справ.

3.4.4. Процесуальні особливості закінчення досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх.

Досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми може бути закінчено прийняттям одного із п'яти рішень, що передбачені у ст. 283 КПК України. Підстави та процесуальний порядок прийняття кінцевого рішення на стадії досудового розслідування за фактом вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення має свою специфіку. Вона проявляється у вимогах закону та підзаконних актів перш за все приймати альтернативні процесуальні рішення, які дозволять якомога менше застосовувати до неповнолітніх засоби кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення, або ж заходи примусу за вчинене суспільно небезпечне діяння. Такі вимоги продиктовані як міжнародними так і вітчизняними нормативно-правовими актами: 1) Конвенцією ООН про права дитини від 20.11.1989; 2) Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990; 3) Законом України від 24.01.1995 «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; 4) КПК України, зокрема ч. 2 ст. 484 КПК України, де вказано що кримінальне провадження стосовно неповнолітнього повинно здійснюватися в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям. Подібні вимоги передбачені і у наказі Генеральної Прокуратури України від 01.11.2012 № 16 гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей». Враховуючи зазначені норми, у разі закінчення досудового розслідування, слідчий

зобов'язаний спочатку розглянути наявність підстав, за яких можливо було б прийняти процесуальне рішення про закриття кримінального провадження.

Як в теорії так і в практичній діяльності підстави закриття кримінального провадження прийнято розділяти на реабілітаційні (застосування яких вказує на невинуватість особи та є підставою відновлення усіх її прав, які були обмежені під час досудового розслідування) та nereабілітаційні (встановлення факту вчинення певною особою кримінального правопорушення, і разом з тим встановлення умов, за яких кримінальне провадження може бути закритим, але це не надає особі права відновлення прав, які були обмежені під час досудового розслідування).

1) реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження передбачені п.п. 1, 2, 3, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України. У разі прийняття такого процесуального рішення стосовно неповнолітнього, копія постанови про закриття кримінального провадження відповідно до ч. 5 ст. 284 КПК України направляється неповнолітньому, стосовно якого було розпочато розслідування, його адвокату-захиснику, а також іншим учасникам кримінального судочинства. Копію постанови необхідно направити і законному представнику, який відповідно до ч. 5 ст. 44 КПК України користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, тобто неповнолітнього, у відношенні якого здійснювалося розслідування.

Слід зазначити, приймати рішення про закриття кримінального провадження, де розслідування проводилося стосовно неповнолітнього має право лише належний суб'єкт – слідчий який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Слід звернути увагу на ч. 2 ст. 484 КПК де вказано, що слідчий, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх, здійснює досудове розслідування «щодо неповнолітньої особи». Враховуючи таке викладення норми, спеціально уповноважений слідчий зобов'язаний прийняти справу до свого провадження у випадку встановлення за допомогою належно проведених процесуальних дій фактичних даних про те, що розслідуване діяння було (могло бути) вчинено неповнолітнім. Враховуючи зазначене, рішення про закриття кримінального провадження, яке було розпочато стосовно неповнолітньої особи, зобов'язаний приймати спеціально уповноважений слідчий.

Окрім зазначеного, слід звернути увагу на ще одну відмінність прийняття рішення про закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього за реабілітаційною підставою передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України - встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Специфіка прийняття зазначеного рішення стосовно неповнолітніх, які не досягли віку 11 років полягає у тому, що воно приймається тоді, коли де-факто було вчинено суспільно небезпечне діяння (є у наявності такі елементи складу злочину як об'єкт та об'єктивна сторона),

але у зв'язку з недосягненням особою 11-річного віку, до неї не можуть бути застосовані заходи кримінального примусу. Закриття кримінального провадження за реабілітаційною підставою у такому випадку не означає, що до неповнолітнього, або його батьків не будуть застосовані інші юридичні засоби впливу. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» з метою профілактики правопорушень серед дітей, органами і службами у справах дітей здійснюється діяльність спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей. Окрім цього, особа (потерпілий), яка зазнала шкоди від протиправних дій неповнолітнього може звернутися до суду з метою відшкодування такої шкоди.

Враховуючи зазначене, у разі закриття кримінального провадження у вищепованому випадку, окрім повідомлення про прийняте рішення учасників кримінального судочинства передбачених у КПК України, слідчий про прийняте рішення повинен повідомити відповідну службу у справах дітей.

Реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження є імперативними. Їх встановлення тягне за собою обов'язкове закриття кримінального провадження.

2) нереабілітаційні підстави закриття кримінального провадження не є імперативними, а тому вони можуть застосовуватися лише за встановлення наявності умов, що передбачені у законі. Слід зазначити, що відповідно до КПК України слідчий не вправі самостійно закрити кримінальне провадження за нереабілітаційними підставами, або скласти відповідне клопотання до суду.

Для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за нереабілітаційною підставою слідчий зобов'язаний провести розслідування у об'ємі, який надасть можливість встановити факт вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення та повідомити останнього про підозру. Повідомлення про підозру¹⁶ є однією з умов закриття кримінального провадження за нереабілітаційними підставами.

Нереабілітаційні підстави закриття кримінального провадження стосовно неповнолітніх можливо умовно розділити на два види: а) закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням неповнолітнього від кримінальної відповідальності; б) закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього у разі коли потерпілий, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Щодо першого. Рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності може застосовуватися до осіб, які на момент

¹⁶ Або це може бути достовірно встановлена можливість повідомити особу (неповнолітнього який досяг віку кримінальної відповідальності) про підозру, тобто в ході досудового розслідування встановлено усі чотири елемента складу злочину.

вчинення злочину досягли віку кримінальної відповідальності (14, або 16 років), але не досягли повноліття (18 років). У ст. 97 та ст. 106 КК України передбачені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані лише до неповнолітніх, а саме звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру та у зв'язку із закінченням строків давності.

Процесуальний порядок звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності передбачено ст. 497 КПК України. У разі встановлення слідчим умов за наявності яких можливо звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності, він повідомляє про це неповнолітнього та його законного представника. Однією із умов прийняття рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності є отримання від неповнолітнього та від його законного представника згоди на прийняття такого рішення. Така згода може бути отримана письмово у довільній формі, як правило це дві окремі заяви у яких говориться що підозрюваний (в окремій заяві законний представник) не заперечує проти звільнення його від кримінальної відповідальності. Варто наголосити на тому, що звільнення від кримінальної відповідальності неможливе, якщо проти цього заперечує або неповнолітній підозрюваний, або його законний представник. У такому випадку кримінальне судочинство продовжується за загальними правилами.

Провівши всі необхідні процесуальні дії та отримавши від неповнолітнього підозрюваного та його законного представника згоду на звільнення від кримінальної відповідальності, слідчий доповідає про це прокурору та надає матеріали кримінального провадження. Рішення про складання клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого заходів виховного характеру (або ж звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності) приймає прокурор.

Щодо другого. Закриття кримінального провадження стосовно неповнолітніх можливе і у разі коли потерпілий, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Таке рішення може бути прийняти щодо неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності. Якщо ж неповнолітній скоїв суспільно небезпечне діяння передбачене ст. 477 КПК України у віці з 11 років і до досягнення віку кримінальної відповідальності, досудове розслідування закінчується складанням постанови про його закриття на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. За вказаною підставою провадження повинно бути закрити за таких причин:

а) провадження по застосуванню до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру є наслідком здійснення функції кримінального переслідування (обвинувачення), тобто викриття неповнолітнього у вчиненні ним суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Наслідком такого викриття є застосування примусових заходів виховного

характеру. Враховуючи те, що неповнолітній скоїв суспільно небезпечне діяння яке розслідується у формі приватного обвинувачення, у разі, якщо потерпілий, або його представник відмовляться від здійснення обвинувачення (кримінального переслідування), органи досудового розслідування в імперативному порядку зобов'язані закрити кримінальне провадження. Тому в даному випадку слідчий не може закінчити це кримінальне провадження складанням клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру;

б) враховуючи викладене в п. а, є неможливим у розглядуваному випадку прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України (застосовує прокурор). Це пояснюється тим, що у ч. 1 ст. 477 КПК України чітко говориться про вчинення кримінального правопорушення, а не суспільно небезпечного діяння вчиненого неповнолітнім, який юридично не є суб'єктом кримінального правопорушення (злочину). Враховуючи це є неможливим прийняття рішення про повідомлення неповнолітнього про підозру, а значить і закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Вищевказане є причиною у описаному випадку приймати рішення про закриття кримінального провадження саме за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (відсутній суб'єкт).

Закриття кримінального провадження за підставою п. 7 ч. 1 ст. 284 та ст. 477 КПК України стосовно неповнолітнього може бути прийнято лише після встановлення достатніх фактичних даних за яких можливе прийняття рішення про повідомлення неповнолітньому про підозру у вчиненні одного із кримінальних правопорушень, що перелічені у ст. 477 КПК України. Відсутність підстав для повідомлення неповнолітнього про підозру унеможливорює прийняття рішення про закриття кримінального провадження за розглядуваною підставою. Підставою закриття кримінального провадження є відмова потерпілого, або його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Відмова як правило фіксується шляхом подання про це заяви у довільній формі. Окрім цього ще однією підставою прийняття рішення про закриття кримінального провадження є достовірне встановлення вчинення неповнолітнім злочину який передбачено у ст. 477 КПК України.

Після встановлення достатніх підстав для закриття кримінального провадження, слідчий про це доповідає прокурору та надає матеріали провадження. Рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою приймає прокурор.

3.4.5. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

У КПК України окремо врегульовано порядок досудового розслідування щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну

відповідальність. У разі встановлення такого факту, після проведення досудового розслідування воно закінчується складанням клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру.

Підставою закінчення досудового розслідування прийняттям зазначеного процесуального рішення є проведення у повному об'ємі досудового розслідування (окрім повідомлення неповнолітнього про підозру) внаслідок чого буде достовірно встановлено факт вчинення неповнолітнім суспільно небезпечного діяння. Вказане процесуальне рішення приймається лише у випадку, коли не буде встановлено підстав закриття кримінального провадження. Слід зазначити, що провадження стосовно неповнолітніх вказаної категорії може бути закрите лише по реабілітаційним підставам, оскільки nereабілітаційні підстави є альтернативою кримінальній відповідальності, а значить можуть бути застосованими лише щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (в її діях є всі елементи складу злочину).

Відповідно до ст. 499 КПК України досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Враховуючи таку вимогу, а також те, що прийняття розглядуваного кінцевого рішення в подальшому передбачає для неповнолітнього застосування примусових заходів виховного характеру, що означає обмеження його конституційних прав, прийняття зазначеного рішення повинно передувати проведенню такої процесуальної дії як відкриття матеріалів іншій стороні. Зазначену процесуальну дію необхідно проводити за процесуальним порядком передбаченим у ст. 290 КПК України. Єдиною відмінністю є те, що замість підозрюваного, матеріали провадження надаються неповнолітньому який вчинив суспільно небезпечне діяння та його захисникові і законному представникові. Ознайомлення обох сторін з матеріалами досудового розслідування надасть можливість прийняти обґрунтоване кінцеве рішення стадії досудового розслідування. Це пояснюється тим, що сторони можуть заявити клопотання про додаткове проведення певних процесуальних дій.

Після проведення процесуальних дій по відкриттю матеріалів іншій стороні, слідчим відповідно до вимог ст. 292 КПК України складається клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Зазначене клопотання разом з матеріалами кримінального провадження направляються прокурору. Погодившись з прийнятим рішенням прокурор затверджує клопотання та направляє його до суду (відповідно до ч. 5 ст. 499 КПК України прокурор вправі самостійно скласти таке клопотання).

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру повинно містити наступні відомості:

1. Найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2. Анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи виховного характеру (обов'язково із зазначенням числа, місяця та року народження неповнолітнього);

3. Анкетні відомості потерпілого;

4. Прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

5. Виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6. Відомості, які зазначені у ст. 485 КПК, тобто ті, які характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість його виправлення без застосування кримінального покарання;

7. Умови та підстави застосування примусового заходу виховного характеру (вчинення вперше кримінального проступку, злочину невеликої або середньої тяжкості, доведення висновків щодо можливості виправлення неповнолітнього, вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність вчинила кримінальне правопорушення);

8. Обґрунтування застосування того чи іншого виду примусових заходів виховного характеру;

9. Характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

10. Розмір витрат на залучення експерта;

11. Дата та місце складання клопотання та його затвердження.

Додатки, які надсилаються до суду, є аналогічними тим документам, які надсилаються разом із обвинувальним актом.

Процесуальні особливості здійснення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених особою в віці від 11 років до віку з якого може наставати кримінальна відповідальність

Здійснення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених особою в віці від 11 років до віку з якого може наставати кримінальна відповідальність полягає в тому, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння відома, але вона не є суб'єктом кримінального правопорушення і не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, оскільки не досягла віку з якого встановлена така відповідальність. За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство статті 115-117 КК України та інші тяжкі та особливо тяжкі злочини, зазначені у ч. 2 ст. 22 КК України. Проте відповідно до статті 498 КПК України до цих осіб можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру. Згідно ч.2 ст. 97 КК України суд застосовує примусові заходи виховного характеру до осіб, які у віці від одинадцяти років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечні

діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України.

Перелік заходів виховного характеру визначений ч. 2 ст. 105 КК України, до них належить: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

До неповнолітнього може бути застосовано кілька із вказаних примусових заходів виховного характеру. Тривалість заходів виховного характеру, встановлюється судом, який їх призначає.

Параграф 2 глави 38 КПК України регламентує порядок застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Досудове розслідування в такому кримінальному провадженні здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час досудового розслідування проводяться необхідні слідчі дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

У законі чітко не визначено процесуального статусу неповнолітньої особи. Тобто в якості якого учасника кримінального процесу цього неповнолітнього слід допитувати під час розслідування вчиненого ним суспільно небезпечного діяння — підозрюваного чи свідка. Для того, щоб визначитись в якості кого допитувати даних осіб потрібно звернутися до ч. 1 ст. 65 КПК України де визначено, що свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Враховуючи те, що зазначеного неповнолітнього неможливо повідомити про підозру, а в його показаннях можуть бути обставини, що підлягають доказуванню, зазначена категорія неповнолітніх допитується в якості свідка. Статтею 226 КПК України визначено особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Взагалі допит малолітньої або неповнолітньої особи ведеться за правилами ст. 224 КПК України. Потрібно лише враховувати особливості, які закон передбачає для допиту неповнолітнього. Відповідно до п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК України малолітня особа - це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа - це малолітня особа, а також

дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря. Згідно ч. 3 ст. 499 КПК України участь захисника стосовно зазначених осіб у кримінальному провадженні є обов'язковою. Положення щодо обов'язкової участі захисника зазначено в п. 2 ч. 2 ст. 52 КПК України.

Враховуючи зазначене, при допиті неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння обов'язково повинен бути присутній захисник. Як законні представники до участі в допиті можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Процесуальний порядок залучення законного представника до участі у кримінальному провадженні передбачений ст. 44 КПК України. Тривалість допиту неповнолітнього визначається часом, необхідним і достатнім для отримання від нього в розумному режимі відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Але оскільки проведення допиту пов'язано із важким психологічним напруженням, діти швидко втомлюються, вони стають неуважними. Враховуючи це КПК України передбачає час проведення допиту, який не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день. Окрім зазначеного слід додати, що під час допиту у якості свідка неповнолітній не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за надання неправдивих показань. Разом з тим слідчий повинен у зрозумілих виразах роз'яснити дитині, що дача правдивих показань - це її громадський обов'язок, про що в протоколі допиту робиться відмітка.

До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок з'явитися на виклик слідчого, бути присутніми при допиті, ставити запитання, а також право заперечувати проти запитань.

У кримінальному провадженні зазначеної категорії повідомлення про підозру особі, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, не здійснюється. Також не може бути така особа затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та до неї не можуть застосовуватися запобіжні заходи, передбачені статтями 176, 493 КПК України.

Особливими у такому кримінальному провадженні є обчислення строку досудового розслідування. Відлік строку досудового розслідування, за загальним правилом, має починатися з моменту повідомлення особі про підозру. Обов'язком слідчого і прокурора є складання і вручення такого повідомлення не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання. Неповнолітній особі яка вчинила суспільно небезпечне діяння не

повідомляють про підозру, тому відлік строку досудового розслідування саме з моменту прийняття такого процесуального рішення є неможливим. В даному випадку буде доцільно керуватися засадою кримінального судочинства, якою визначається поняття розумного строку розслідування. Згідно з ч. 1 ст. 28 КПК України розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Тобто слідчий (а також прокурор, який визначає строк розслідування), під час здійснення розслідування зобов'язаний враховувати критерії для визначення розумності строків по кожному окремому кримінальному провадженню. Він повинен враховувати складність розслідування, кількість слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести, поведінку неповнолітнього, який скоїв суспільно небезпечне діяння та інші фактори.

За наявності достатніх підстав вважати, що неповнолітня особа, передбачена ст. 498 КПК України, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, за класифікацією злочинів, передбаченою ст. 12 КК України, належить до тяжких та особливо тяжких злочинів.

У разі вчинення цією особою діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк понад 5 років (тяжкі, особливо тяжкі злочини), слідчому за згодою прокурора необхідно звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про поміщення особи до приймальника-розподільника для дітей. Для прийняття такого рішення необхідно щоб було доведено:

- наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;
- наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні неповнолітнього у приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що неповнолітній який вчинив суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

Згідно зі ст. 7 ЗУ "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" приймальники-розподільники для дітей - спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України.

У приймальники-розподільники для дітей поміщаються діти, які:

- досягли 11-річного віку та щодо яких є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, - на строк, визначений слідчим суддею, судом у постановленій у кримінальному провадженні ухвалі про поміщення особи у приймальник-розподільник для дітей.

За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду (ст. 499 КПК України).

Клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру разом із реєстром матеріалів досудового розслідування передається прокурором до суду за правилами територіальної підслідності (стаття 32 КПК України). За наслідками розслідування у кримінальному провадженні щодо діянь, вчинених особами до досягнення 11 років слідчим приймається рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ст. 284 КПК України – у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, оскільки відсутній суб'єкт кримінального правопорушення.

Таким чином, підсумовуючи викладене можливо зазначити, що до особливостей здійснення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, вчинених особою в віці від 11 років до віку з якого може наставати кримінальна відповідальність відносяться наступні:

- особа не є суб'єктом кримінального правопорушення;
- не можуть застосовуватися запобіжні заходи, передбачені ст.ст 176, 493 КПК України;
- при вчиненні даними особами діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк понад 5 років вони

можуть поміщатися до приймального-розподільника для дітей за рішенням слідчого судді;

- дана особа не може бути затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та до неї не застосовуються запобіжні заходи;

- участь захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру обов'язкова;

- при допиті неповнолітнього обов'язковим є залучення законного представника, захисника, педагога або психолога, а за необхідності лікаря;

- дані особи не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за завідомо неправдиві показання;

- допит зазначених осіб не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Питання для самоконтролю:

1. Хто здійснює досудове розслідування стосовно неповнолітніх?

2. Які обставини підлягають встановленню у провадженні стосовно неповнолітніх?

3. Які учасники кримінального процесу приймають участь під час досудового розслідування у провадженні щодо неповнолітніх?

4. Чи передбачені окремі запобіжні заходи для неповнолітніх?

5. Які заходи процесуального примусу можуть бути вжиті до малолітньої особи яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці з 11 років і до 14 (16) років?

6. Яким процесуальним рішенням закінчується досудове розслідування стосовно малолітньої особи яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці з 11 років і до 14 (16) років?

3.5. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться у випадку наявності достатніх підстав вважати, що:

1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;

2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими цією Главою.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадиться слідчим згідно із загальними правилами, з урахуванням особливостей передбачених КПК.

Досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, провадиться слідчим згідно із загальними правилами. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

- 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення;
- 2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення цією особою;
- 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення або на час досудового розслідування;
- 4) поведінка особи як до вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення, так і після нього;
- 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;
- 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням, кримінальним правопорушенням.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного, обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти

рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї при обов'язковому лікарському нагляді;
- 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів здійснюється згідно із загальними правилами.

Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у випадку, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була у неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла психічною хворобою, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До таких обставин, зокрема, відносяться:

- 1) наявність згідно із медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;
- 2) поведінка особи при вчиненні суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності підстав, передбачених цим Кодексом.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена у відповідному. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні.

У разі об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з додержанням передбачених вимог. Після закінчення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час постановлення ухвали про застосування примусового заходу медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;
- 2) чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- 3) чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення в стані неосудності;
- 4) чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- 5) чи слід застосовувати до цієї особи примусовий захід медичного характеру і якщо слід, то який саме.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусового заходу медичного характеру.

Встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також коли не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні

примусового заходу медичного характеру та закриває кримінальне провадження.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в застосуванні примусового заходу медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрите судом також, якщо неосудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому випадку, після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід чи відбувається лікування.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або коли в результаті змін в стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосованих заходах медичного характеру.

Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за поданням представника медичного закладу, де тримається дана особа. До подання додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів.

У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

У разі засудження цієї особи до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи позбавлення волі, час перебування її в медичній установі зараховується в строк відбування покарання.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної

відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього.

Ухвала суду про застосування чи відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру, продовження, зміну, припинення застосування примусового заходу медичного характеру або відмова у цьому може бути оскаржена в порядку, передбаченому цим Кодексом.

На ухвалу суду про закриття кримінального провадження щодо застосування примусового заходу медичного характеру в цьому випадку можуть бути внесені заперечення, які викладаються в апеляційній скарзі, що подається за наслідками судового розгляду в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом.

Питання для самоконтролю

1. Визначте особливості досудового та судового кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб.

2. Які особливості проведення психіатричної експертизи?

3. В чому полягає сутність продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру?

Бібліографічний список

1. Європейська Конвенція про взаємодопомогу у кримінальних справах (Ратифікована Законом України від 16 січня 1998 року) // Офіційний вісник України. – 1998. – №13.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Закон України від 2 червня 2011 року «Про безоплатну правову допомогу» // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/col1
4. Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/col1/page3
5. Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 868 від 19.09.2012 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua>
6. Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів // Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 року № 710. // <http://zakon2.rada.gov.ua>
7. Конституція від 28 червня 1996 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 Спеціальний випуск. – Ст. 2598
8. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 15 січня 2012 року). – Х.: Одиссей, 2012. – 225 с.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одиссей, 2012. – 360 с.
10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua>
11. Наказ МВС №681 від 06.08.2012 «Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень» // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/li№k1/MVS389.html.
12. Наказ МВС України № 940 від 22.11.2012 р «Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України». // <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. Наказ МВС України від 27.07.2012 р. № 650 «Інструкція з оформлення документів у системі Міністерства внутрішніх справ України» // <http://zakon2.rada.gov.ua>
14. Перелік кримінальних правопорушень, інших правопорушень, надзвичайних ситуацій та інших подій, інформація про які подається до МВС

України, головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті, Головного управління внутрішніх військ МВС України, затверджений наказом МВС України № 940 від 22.11.2012 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua>

15. Порядок зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу, затверджений постановою КМУ № 422 від 07.05.2008 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 868 від 19.09.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>

16. Порядок виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді // Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1506. // <http://zakon2.rada.gov.ua>

17. Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затверджений постановою КМУ № 1340 від 25.08.1998 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 1042 від 14.11.2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>

18. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом, затверджений постановою Кабінету Міністрів України . № 1104 від 19 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>

19. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, постанова Кабінету Міністрів України № 15 від 11.01.2012 р., із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 868 від 19.09.2012 р.// <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-п>.

20. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, постанова Кабінету Міністрів України № 1363 від 28.12.2011 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п>

21. Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: Тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 року).—К.: «Хай-Тек Прес».2013.—312с.

22. Алфьоров С.М. Новації кримінально-процесуального законодавства Матеріали науково-практичної конференції (6 липня 2012 року, м. Дніпропетровськ) // С.М. Алфьоров (ред.). – Дніпропетровськ: Асоціація адвокатів України, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 40 с.

23. Гетьман А. (ред.) Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. / А. Гетьман. (ред.). – Харків: Право,

Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Національна академія правових наук України, 2012. - 681 с.

24. Збірка інформаційних матеріалів, які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні: [упоряд С.М. Алфьоров, С.М. Міщенко та інш.]; за заг.ред.В.І.Сліпченка.—К.: «Хай-Тек Прес».2013.—580 с.

25. Зейкан Я. П. Методика захисту в окремих категоріях кримінальних справ за КПК 2012 року. / Я. П. Зейкан. – Х.: Коваленко О. В., 2013. – 376 с.

26. Климчук М.П. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (особлива частина)./ М.П. Климчук, О.С. Степанов, О.Ю. Хабло та ін. – Національна Академія Внутрішніх Справ, 2012. - 282 с.

27. Кримінальний процес України: Навч. посіб. / за ред. А. В. Молдован, С.М. Мельник. – К.: Центр учбової літератури: 2013. – 376 с.

28. Кримінальний процес України: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило - Х: Право, 2013. – 824 с.

29. Кримінальний процес: навчальний посібник / Л.М. Лобойко, О.А. Банчук. – К.: Ваіте, 2014. – 280 с.

30. Кримінальний процес: підручник / В.В. Коваленко, Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

31. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. за ред. Гончаренка В.Г., Нора В.Т., Шумила М.Є. – К.: Юстініан, 2012 р. – 1224 с.

32. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.: за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 768 с.

33. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / К82 Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова - Х. : Право, 2012. - 664 с.

34. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.

35. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників. / О.П Кучинська. – К.: Юрінком Інтер. – 2013 р.

36. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. Макбрайд ; Рада Європи. Генеральний директорат з прав людини і правових питань. - К. : К.І.С., 2010 (К. : ТОВ "ВПК "Експрес-Поліграф", 14.12.2010) . — 576 с.

37. Молдован А.В. Кримінальний процес України. Навчальний посібник. / А.В. Молдован, С.М. Мельник. – К.: Центр учбової літератури, 2013 р. – 368 с.
38. Молдован В. В. Кримінальний процес України. Тези лекцій. Ігри. Процесуальні документи : Навч. посібник. / В. В. Молдован, Р. С. Кацавець. – 2-ге видання, доповн. і перероб. – К.: Алерта, 2012. – 358 с. 32
39. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: у 3-т / За ред. О.В. Стовби. – Харків, 2013. – Т.1. – 528 с.
40. Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: Збірник статей. – К.: Істина, 2012 р. – 128 с.
41. Руснак Ю.І. Захист у кримінальному процесі за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Практичний посібник. / Ю.І. Руснак. – Центр навчальної літератури.: 2013 р.
42. Сіродан Т.О., Удалова Л.Д. (ред.) Актуальні питання удосконалення кримінально-процесуального законодавства у світлі нового КПК України: бібліографічний покажчик літератури НАВС. / Т.О. Сіродан, Л.Д. Удалова (ред.) — К., 2012. — 140 с.
43. Смоков С.М., Горелкіна К.Г. Гарантії застосування заходів процесуального промусу у кримінальному судочинстві України: [монографія] / С.М.Смоков, К.Г.Горелкіна.— Одеса: Астропринт, 2012.—152 с.
44. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) [Текст]: [монографія] / Татаров О.Ю. — Донецьк: ТОВ «ВПІ Промынь», 2012.—640с.
45. Уголовный процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред.: С.В. Кивалов, С.Н. Мищенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1184 с.
46. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Фаринник // Юридичний вісник України.—2012.—№24.
47. Юхно О. О. Окремі аспекти законотворчості щодо удосконалення проекту Закону України «Про статус слідчого» / О. О. Юхно // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 819–823 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12joopec.pdf>